مباحث في الإقتصاد الإسلامي من أصوله الفقهية

تأليف

الدكتور محمد رواس قلعجي

تەرجىمان: مۇھەممەد ئەمىن

تارقاتقۇچى:

www.islamyoli.net

ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىقى ھەققىدە تەتقىقات

مۇقەددىمە

بارچە مەدھىيە ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر. گۈزەل دۇئا ۋە سالاملار يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى ۋە دوست ـ بۇرادەرلىرىگە خاستۇر.

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل بولغان قانۇن ئىلاھىينى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈردى ـ دە، بۇ ھەل قىلغۇچ، ئەڭ ئاخىرقى قانۇن بولۇپ قالدى.

ئاچقۇچلۇق، ئەڭ ئاخىرقى ئىلاھىي قانۇننىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، ئۇ پۈتكۈل ئىنسانلارغا ئورتاق مەنپەئەت يەتكۈزۈشى، باشقىچە ئېيتقاندا ئىنسانلار كۆندىلىك تۇرمۇشىدىكى ئېھتىياجىنى تولۇق تەمىن ئېتىشى كېرەك.

ناھايىتى روشەنكى ئىسلام قانۇنى پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ ئورتاق مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان، ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئىشلىرىدىكى قىبلەنامەدۇر.

ئىقتىسادنى دۇنيا ھاياتىنىڭ مەنبەئى دېسەك، ئۇ ھالدا، ئىسلام قانۇنى دۇنيا خەزىنىسىدىن ماس قەدەمدە پايدىلىنىشتىكى بىرىنچى ئامىلدۇر.

ھەممىگە مەلۇمكى، مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىغا ماس ھالدا ئىقتىساد جەھەتتىن زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشىپ ۋە ئەۋلادلارغا ئۈرنەك بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئەڭ باي خەلق، ئەڭ پاراۋان ئىسلام دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقتى. ھەرقايسى پەنلەرنىڭ تەرەققى قىلىشىغا ئەگىشىپ ئىقتىسادشۇناسلىقمۇ ئايرىم بىر پەن سۈپىتىدە دۇنيا سەھنىسىگە سەكرەپ چىقتى.

ئىسلامشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كۆرە ئىسلام ئوغلانلىرى ”ئىقتىسادشۇناسلىق“ قانۇنىيىتىگە ماس ھالدا ئىسلام ئىقتىساد قامۇسىنى تۈزۈپ چىقىشى تولىمۇ زۆرۈر ئىدى. بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇش ئۈچۈن بىر قىسىم ئىقتىسادشۇناسلار ”ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىقى“ ھەققىدە كىتاب يازغان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى، ئۇلار بىر تەرەپتىن غەربچە ئىقتىسادشۇناسلىقتا ئوقۇغانلىقى، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ فىقھى مەسىلىلىرى بىلەن ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىقىغا بولغان چۈشەنچىسى تازا ئايدىڭ بولمىغانلىقتىن ئېھتىياجنى قاندۇرالمىدى، شۇڭا ”ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىقى ھەققىدە تەتقىقاتلار“ دېگەن بۇ كىتابنى يېزىپ چىقتىم.

يازغانلىرىم ئىسلام قانۇنىغا ئۇيغۇن كەلسە، بۇ ماڭا بولغان ئاللاھنىڭ پەزلىتى، ئۇيغۇن كەلمىسە ئاجىز، زەئىپ بىر بەندە بولغانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈرلۈكمەن.

بارچە كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە نىجاتلىق يېگانە ئاللاھقا خاستۇر، بۇ كىتابنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كۆپلەپ كۈچ چىقارغان ئىسلام ئىقتىساد مۇتەخەسسىسى دوكتۇر ئابدۇلمۇئمىن قەۋسى جانابلىرىغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

ئەبۇلمۇنتەسىر مۇھەممەد رەۋۋاس قەلئەجى

ئىسلام ئىقتىساد چۈشەنچىسىنىڭ مەنبەئى

ئىسلام دىنى جاھىلىيەت مەپكۇرىسىنىڭ تەدرىجى تەرەققىيات مەھسۇلى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرۇپ چىققان ئىسلام جەمئىيىتى جاھالەت دەۋرىنىڭ قالدۇقى، دېگۈچىلەر ھەقىقەتەن ئاداشقۇچىلاردۇر.

ھەر قانداق بىر تەرەققىيات ئەسلىدىن تەدرىجى تەرەققىي قىلىدۇ. شۇڭا كونا بىلەن يېڭىنى ھېچقانداق پەرقى يوق دېگۈچىلەرنىڭ ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسى يوق.

ئىسلام ئېتىقادى ۋە كىشىلىك قىممەت قارىشى توغرىسىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزگەن ئادەم شەك - شۈبھىسىز ھالدا ئىسلام دىنىنىڭ جاھالەت دۆرى بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوقلۇقىنى ھېس قىلالايدۇ.

جاھىلىيەت دۆرىنىڭ قالدۇقلىرى قۇرئان كەرىم نازىل بولغان ھامان ۋەتۆرىكى چىقىپ كەتتى. مەسىلەن: جازانىخورلۇق ھالال ئىدى. تۆۋەندىكى ئايەت نازىل بولۇپلا ھارامغا ئايلىنىپ كەتتى.

«ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقىي) مۆمىن بولساڭلار، ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك) قىلىشتىن ساقلىنىڭلار، (كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە) قېلىپ قالغان جازانىنى (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار!» (بەقەر سۈرىسى 278 - ئايەت)

قىمار ئويناش ھالال ئىدى، مۇنۇ ئايەت نازىل بولۇپلا ھارام قىلىندى. «ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئېچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار) غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر. بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار.» (مائىدە سۈرىسى 90 - ئايەت)

ناۋادا ئىسلام ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي قاتارلىق ساھەلەردە جاھىلىيەت دەۋرىدىن تەرەققىي قىلغان بولسا، ھەرگىزمۇ باشقىلار تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىنمىغان بولاتتى.

بىز بۇ كىتابتا «ئىسلام ئىقتىساد چۈشەنچىسى» ۋە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد، كىشىلىك قەدىر - قىممەت، ئىبادەت قاتارلىق باشقا پەنلىرى ھەممىدە خۇلەپائى راشىدىن (توغرا يولدا ماڭغان خەلىپىلەر يەنى ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلار) توغرۇلۇق قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز. چۈنكى ئۇلار ياشىغان دەۋر رەسۇلۇللاھ: «سىلەر مەندىن كېيىن مېنىڭ سۈننىتىمگە ۋە ”توغرا يولدا ماڭغۇچى خۇلەپائى راشىدىنلار“ نىڭ سۈننىتىگە ئەگىشىڭلار» دېگەن دەۋردۇر.

خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ نەزىرىدىكى ئىقتىساد تۈزۈلمىسىگە مۇراجىئەت قىلغۇچىلار چوقۇم قۇرئان ۋە سۈننەتتىن قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشەلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»

«قۇرئان كەرىم» رەسۇلۇللاھقا نازىل بولغان چاغدا، ساھابىلار ئىمان ئېيتىپ پىكرى ۋە ئەمەلىيەت جەھەتتىن «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئاساسى پرىنسىپىنى بويلاپ ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى ھەمدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەپەككۇر دېگىزىدىن ئەقىل دۇردانىلىرىنى تېرىپ دادىل قەدەم بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەشكە باشلىدى.

ساھابىلار شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنەتتىكى «قۇرئان كەرىم»نى بويلاپ ماڭغان ئادەم چوقۇم توغرا يول تېپىپ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەخت - سائادىتىنى قولغا كەلتۈرەلەيتتى. قارشىلىق قىلغۇچىلار ئازغۇنلۇقتا، خارۇ زارلىقتا دۇچار بولۇپ، زاۋاللىقا يۈز تۇتاتتى.

شۇڭا ئۇلار ھەر قانداق بىر قىيىنچىلىقتا دۇچ كەلسە، دەرھال «قۇرئان كەرىم»گە مۇراجىئەت قىلاتتى. ھەتتا ئۇلارغا «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۇنچىلىك تەسىر كۆرستىشى بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ھەقىقىي بىر مۆجىزە ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنلىكىدە بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن «قۇرئان»نىڭ ئۆلمەس بىر ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ھېس قىلغانلىقىدا ئىدى.

ساھابىلار، بولۇپمۇ ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق مەشھۇر ساھابىلار بارلىق ئىشلىرىدا «قۇرئان كەرىم»نىڭ روھىغا ئۇيغۇن ئىش كۆرگەنلىكتىن ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولۇپ، ئۇلارغا نازۇ نېمەتلىك جەننەتلەرنى ئاتا قىلغان.

ئۇلار تۆۋەندىكى ئايەتلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇنى ئۆزلىرىگە دەستۇر قىلىۋالدى.

«ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار، ئەگەر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھقا (يەنى ئاللاھنىڭ ھەددى - ھېسابسىز نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار. ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قاننى، چوشقا گۆشىنى ئاللاھتىن غەيرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھارام قىلدى. كىمكى ئۆز ئىختىيارىچە ئەمەس، ئىلاجسىزلىقتىن (يۇقىرىقى ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) ھاياتىنى ساقلاپ قالغۇدەك يېسە، ئۇنىڭغا ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.» (بەقەر سۈرىسى 172 - 173 - ئايەتلەر)

«سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، ئاللاھتىن غەيرىنىڭ (يەنى بۇتلارنىڭ) نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، (ئېگىزدىن) يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، (ھايۋانلار تەرىپىدىن) ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋان (نىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى. لېكىن (يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقمىغان چاغدا) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالال بولىدۇ

ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى.» (مائىدە سۈرىسى 3 - ئايەت)

تۆۋەندە ساھابىلارنىڭ مەزكۇر ئايەتلەردىن قانۇن - دەستۇر قىلىۋالغانلىقى ھەققىدە بىر قانچە مىسال كەلتۈرۈلىدۇ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەزەر بەيجاندا تورۇشلۇق قوشۇنغا مۇنداق دەپ مەكتۇپ يازغان: «ئۇقۇشۇمچە سىلەر يېمەك - ئىچمەكلىرى بىلەن كىيىم - كېچەكلىرىگە ئۆلۈك (ھارام) ئارىلاشقان بىر زېمىندا ياشاۋېتىپسىلەر، ئۇنداق بولغان ئىكەن ھالال بولمىغان نەرسىلەرنى ھەرگىز يېمەڭلار» ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئۇتبە ئىبنى مەرقەدنى ئىسلام دۆلىتىنىڭ چېگرىسىدىن ئۆتۈپ تىجارەت قىلىدىغان ئەھلى ھەرب سودىلىگەرلىرىدىن ئۆشرە - زاكات يىغىدىغان خادىم قىلىپ تەيىنلىگەندە، ئۇتبە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى دۆلەت خېزىنىسىغا 40000 دىرھەم ھاراقنىڭ ئۆشرىسىنى ئەۋەتكەن.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا كايىپ مۇنداق دەپ مەكتۇب يازغان: «سەن ئەك ھەقىقەتپەرۋەر مۇھاجىر تۇرۇپ، ماڭا ھاراقنىڭ ئۆشرە - زاكاتلىرىنى ئەۋەتىپسەن. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى بۇندىن كېيىن سېنى ھېچ قانداق بىر خىزمەتكە تەيىنلىمەيمەن.»

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇنى ھەممە ئادەمگە خەۋەر قىلىپ، ئۇتبەنىڭ ئەۋەتكەن ماللىرىنى قوبۇل قىلمىغان. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، سەمۇرە ئىبنى جۇندۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كاپىرلارنىڭ ھاراق، تۆڭگۈزلىرىدىن ئۆشرە - زاكات يىغىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرتاپقاندىن كېيىن: «ئىراق خىزمەتچىمىز سەمۇرەگە ئاللاھ لەنەت قىلسۇنكى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇلجىسىغا ئۆزىمۇ، پۇلىمۇ ھارام بولغان ھاراق بىلەن تۆڭگۈزنىڭ پۇلىنى ئارىلاشتۇرىۋەتتى» دېگەن.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كۇفىدە «زەرارە» دېگەن بىر قىشلاقتىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇ قىشلاقتا ھاراق سېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ قالىدۇ - دە باشقىلاردىن: «بۇ قىشلاقتا قانداق بارغىلى بولىدۇ؟» دەپ سورايدۇ، باشقىلار، «بابۇلجىسىردىن بارغىلى بولىدۇ» دەيدۇ. بىرەيلەن: «ئى ئەمىرۇلمۇئمىنىن! سىزگە بىز كېمە ئېلىپ كېلىپ سىزنى قىشلاققا يەتكۈزۈپ قۇيايلى» دېگەندە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «بۇ زومىگەرلىك، بىزنىڭ زومىگەرلىك قىلىشقا ھېچقانداق ھەققىمىز يوق، شۇڭا بىز بابۇلجىسرىغا پىيادە بېرىشىمىز كېرەك» دەپ، ئۇ يەرگە پىيادە بارىدۇ - دە كىشىلەرگە بۇيرۇپ بۇ قىشلاقنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ.

خۇلەپائى راشىدىنلار بىزگە ئوخشاش تەتۈر جۆيلۈپ: «ھاراق، تۆڭگۈز، ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان قاتارلىقلار.... بايلىق، بۇنى ۋەيران قىلىش، مىللىي ئىگىلىكنى ۋەيران قىلىش، مىللىي ئىگىلىكنى ۋەيران قىلىش ماددىي ئىقتىسادنى ۋەيران قىلغانلىق» دېمىگەن ئىدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىقتىساد توغرىسىدىكى كۆزقارشى پۈتۈنلەي «قۇرئان كەرىم»گە ئاساسلانغان

بولغاچقا مەنتىققە ئۇيغۇن ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلار پۇلاتتەك دەلىل - ئىسپاتلار تۇرۇقلۇق ئۆز مەيلىچە ئىجتىھاد قىلمىز، دەپ ئاۋارە بولمايتتى.

«ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقىي) مۆمىن بولساڭلار، ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك) قىلىشتىن ساقلىنىڭلار، (كىشىلەرنىڭ زىممىسىدا) قېلىپ قالغان جازانىنى (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار، ئەگەر ئۇنداق قىلساڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلدۇق، ئەگەر (جازانە قىلىشتىن) تەۋبە قىلساڭلار، (قەرز بەرگەن) سەرمايەڭلار ئۆزەڭلارغا قايتىدۇ، باشقىلارنى زىيان تارتقۇزمايسىلەر، ئۆزەڭلەرمۇ زىيان تارتمايسىلەر.» (بەقەر سۈرىسى 278 - 279 - ئايەتلەر)

ئىسلام تارىخىدا ھېچقانداق بىر ساھابىنىڭ قايسى خىلدىكى بولسا بولسۇن جازانە يېيىش توغرۇلۇق ئويلىنىپ باققانلىقىنى ئۇچرىتىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

ئەبۇ رافىئ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «مەن يولدا كېتىۋېتىپ ئەبۇ بەكرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم، ئەبۇ بەكرىدە كۈمۈشتىن ياسالغان ئىككى دانە خەلخال[1] بار ئىكەن، مەن ئۇنى سېتىۋېلىپ نەخ پۇل بەرمەكچى بولدۇم - دە، ئىككى دانە خەلخالنى تارازىنىڭ بىر تەرىپىگە مېنىڭ قەغەز پۇلۇمنى تارازىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قويىۋىدىم، مېنىڭ قەغەز پۇلۇم بېسىپ كەتتى. مەن ئەبۇ بەكرىگە (مەن سىزگە بۇنى ھالال قىلىپ بېرىمەن) دېۋىدىم، ئەبۇ بەكرى: «سەن ئۇنى ماڭا ھالال قىلىپ بەرگىنىڭ بىلەن ئاللاھ ھالال قىلىپ بەرمەيدۇ، ھالبۇكى مەن رەسۇلۇللاھنىڭ «كۈمۈشنى كۈمۈشكە، ئالتۇننى ئالتۇنغا ساتماق لازىم، بۇنىڭدىن ئارتۇق ئالغۇچى ۋە ئارتۇق ئېلىشنى تەلەپ قىلغۇچى دوزاخقا تاشلىنىدۇ (يەنى ئۆز باھاسىدىن ئارتۇق ساتقۇچى بىلەن يۇقىرى باھادا سېتىشنى تەلەپ قىلغۇچى دوزاخقا تاشلىنىدۇ)» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم دېدى.»

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئى ئىنسانلار! شۈبھىسىزكى، بىز بۇيرىغانلىكى ئىشنىڭ سىلەرگە پايدىسى يوقلۇقىنى، توسقان ئىشانلارنىڭ سىلەرگە پايدىلىق بولۇپ قېلىشىنى بىلمەيمىز، جازانە توغرىسىدىكى ئايەتلەر، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئەڭ ئاخىرىدا نازىل بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەتلەرنى ئىزاھلاپ بېرىپ بولغۇچە بۇدۇنيادىن كېتىپ قالدى، شۇڭا ئۆزەڭلەرگە راۋا كۆرمىگەننى باشقىلارغىمۇ راۋا كۆرمەڭلار! بىز جازانىدىن قورقۇپ ئوندىن توققۇز ھالالنى تەرك ئەتتۇق» دەپ خۇتبە ئوقۇغانىدى.

«قۇرئان كەرىم» جازانىنى ھارام قىلغان چاغدا، جازانىنىڭ ھاراملىقى بىر گورۇھتىن يەنە بىر گورۇھقا ئېغىپ كېتىش، بىر جامائەتتىن يەنە بىر جامائەتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن بولماستىن، بەلكى ئىقتىسادىي تەكشۈكلۈقنى ساقلاشتىكى ئەخلاق پرىنسىپىدىن بولغان.

---

[1]- خەلخال - ئاياللارنىڭ بىلەيزۈكىگە ئوخشاش پۇتىغا سالىدىغان زەنجىر.

ئىسلامدىكى ئىقتىسادىي مۇئامىلە ئەڭ چوڭ پايدىغا ئېرىشىشتىن بۇرۇن ئىجتىمائىي مۇلازىمەت تەگپۇگلۇقىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئىبنى ھاجىنىڭ: «سودىگەر ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش ۋە قېرىنداشلىرىنىڭ دۇكىنىدىكى تاۋارلارنىڭ تېز قولدىن چىقىشى ئۈچۈن كىمنىڭ ياردىمىگە موھتاج، كىمگە ياردەم قىلىش ئەڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ئېنىق پەرق ئېتەلىگەندىلا، ئاندىن قېرىنداشلىرىغا جاپا چەكمەستىن قولاي شارائىت يارىتىپ بېرەلەيدۇ» دېگەن سۆزىدە تېخىمۇ ئوچۇق ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىلگەن. مەن ئىقتىساد پىكىر ئېقىمى بىلەن كۆپ ساندىكى سودىگەرلىرىمىز ۋە ئىقتىسادشۇناسلىرىمىزنىڭ پىكىر ئېقىمى ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى ئايرىپ چىقالىغانلىقىم ئۈچۈن، بولۇپمۇ مەسجىدلەرنىڭ بىر قىسىم ئىماملىرىغا: «ئىسلام بانكىلىرى ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ گۈللىنىپ تېز تەرەققى قىلىشى ئۈچۈن پۈتۈن دۇنياغا ئىسلامنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى بارلىق ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتىكى ئاللاھنىڭ نىزامنامىسى، مۇسۇلمانلار ئومۇمىيۈزلۈك بۇ نىزامنامىغا تولۇق كاپالەتلىك قىلىشى لازىم» دېيەلىگەنلىكىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن خۇشالمەن.

بىر قىسىم ئەخمەقلەر ئىسلام نىزامنامىسىغا ھۇجۇم قىلىپ: «ئۆسۈم بانكىلىرى ناھايىتى تېز تەرەققى قىلدى، ھالبۇكى ئىسلام بانكىلىرى بىلەن مۇئامىلە قىلىشىمىز ھەقىقەتەن قېيىن بولماقتا»، دەپ بىلجىرلايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ داۋاسىنىڭ قىلچە ئاساسى يوق. ئۇلار مەۋھۇم تەرەققىيات ئۈچۈنلا ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى ھالال قىلىپ دوزاخقا قاراپ يول ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ داۋاسى خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ قارىشىغا قانداقمۇ ئۇيغۇن كەلسۇن؟!

ئاللاھ مۇسۇلمانلارغا ئىراقنى پەتھى قىلىپ بەرگەن چاغدا، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىراقتەك بىپايان كەڭ زېمىننى ئىراقنى پەتھى قىلىشقا قاتناشقان ئەسكەرلەرگە بۆلۈپ بېرىش، خۇسۇسەن ئەسكەرلەرنىڭ تۈپ مەنپەئەتىگە، ئومۇمەن بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي مەنپەئەتىگە خىلاپ، دەپ قاراپ بۆلمەسلىكنى قارار قىلغان. چۈنكى زېمىننى بۆلۈپ بەرگەندە، مۇجاھىدلار مال ـ دۇنيا بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتىپ جىھادنى تەرك ئېتەتتى ـ دە، كەلگۈسىدىكى نۇرغۇن ياخشىلىقلاردىن مەھرۇم قالاتتى. باشقىچە ئېيتقاندا، ناۋادا زېمىن ئەسكەرلەرگە بۆلۈپ بېرىلگىنىدە، ئۇلار زېمىننى گۈللەندۈرۈشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە قۇرۇلغۇسى قۇدرەتلىك ئىسلام ئىمپېرىيىسىنىڭ پۇختا ئاساسىنى تىكلەش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرەلمەيتتى.

بىلال ئىبنى رىباھ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاتارلىق بىر تۈركۈم ساھابىلار ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەتھى قىلىنغان زېمىننى رەسۇلۇللاھقا ئوخشاش ئەسكەرلەر ئارا بۆلۈپ بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلدى. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي قاتماللىقنى بىراقلا بۇزۇپ تاشلاپ، غەم ـ غۇسسىدىن خالاس تېپىش ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم» ھەققىدە ئىنچىكىلىك بىلەن مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندىن كېيىن، بىر كۈنى رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرىدىن تەركىب تاپقان كېڭەش ھەيئىتىگە خۇشال ھالدا كېلىپ:

«مەن قىينچىلىقمىزنى ھەل قىلىشىمىز ئۈچۈن ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىدىن جاۋاب تاپتىم» دېدى.

«ئاللاھ پەيغەمبىرىگە غەنىمەت قىلىپ بەرگەن ئەھلى قۇررا (يەنى قۇرەيزە، نەزىر، پەدەك ۋە خەيبەر كۇففارلىرى) نىڭ ماللىرىنى، ئىچكىلاردىكى بايلار ئارىسىدا قولدىن قولغا ئۆتۈپ يۈرمەسلىكى ئۈچۈن، ئاللاھقا، پەيغەمبىرىگە، پەيغەمبەرنىڭ خىش - ئەقرىبالىرىغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىللەرگە خاس قىلدى، پەيغەمبەر سىلەرگە بەرگەننى ئېلىڭلار، پەيغەمبەر چەكلىگەن نەرسىدىن چەكلىنىڭلار، ئاللاھتىن قورقۇڭلار. ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر».

«(ئۇ غەنىمەتنىڭ بىرقىسمى) يۇرتىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان، مال - مۈلكىدىن ئايرىلغان پىقىر مۇھاجىرلارغا خاستۇر، ئۇلار ئاللاھنىڭ پەزلىنى ۋە رازىلىقىنى تىلەيدۇ، ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بېرىدۇ، ئەنە شۇلار (ئىماندا) سادىق ئادەملەردۇر.»

«ئۇلاردىن (يەنى مۇھاجىرلاردىن) مەدىنىدە يەرلىك بولغان، ئىمانى كۈچلۈك بولغانلار (يەنى ئەنسارلار) يېنىغا ھىجرەت قىلىپ كەلگەنلەرنى (يەنى مۇھاجىرلارنى) دوست تۇتىدۇ، ئۇلارغا بېرىلگەن نەرسىلەر ئۈچۈن ئىچى تارلىق قىلمايدۇ، ئۇلار مۇھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى) ئۆزلىرىنىڭ (مەنپەئىتى) دىن ئەلا بىلىدۇ، ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر، ئۇلاردىن كېيىن كەلگەنلەر...» (ھەشر سۈرىسى 7 - 10 - ئايەتلەر)

ساھابىلار بۇ ئايەتنى ئاڭلاپلا، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زېمىننى بۆلمەي ئۆز ئىگىلىرىدە قالدۇرۇپ تۆلەم تۆلىتىۋېلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار پىلانىغا قايىل بولۇپ، دەرھال تىز پۈكتى، چۈنكى بۇ «قۇرئان»دا ئوتتۇرىغا قويۇلغان سىياسىي، ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىگە تامامەن ئۇيغۇن كېلەتتى. ناۋادا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «قۇرئان كەرىم»نىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىش كۆرمىگەن بولسا، ساھابىلار ئۇنىڭغا بويسۇنماي مىسلىسىز زور بايلىقنى ئورۇنسىز نابۇت قىلىۋەتكەن بولاتتى. يۇقىرىقىلاردىن مەلۇم بولدىكى خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ ئىقتىساد توغرىسىدىكى پىكىر - تەپەككۇرى «قۇرئان كەرىم»دىن ئېتىلىپ چىقاتتى، ھالبۇكى «قۇرئان» ئۇلارنىڭ ئەنگۈشترى ۋە قىبلىنامىسى ئىدى، يىغىپ ئېيتقاندا «قۇرئان كەرىم» خۇسۇسەن خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ، ئومۇمەن ساھابىلارنىڭ ئىقتىسادىي مەپكۇرىسىنىڭ ئاساسلىق مەنبىئى ئىدى.

پەيغەمبەر سۈننىتى

1 - ھەممىگە مەلۇمكى سۈننەت «قۇرئان كەرىم»نىڭ باياناتچىسى ۋە ئىزاھلىغۇچىسىدۇر.

سۈننەت دېگەن بۇ سۆز «سَنَّ ـ قانۇنلاشتۇردى، يولغا قويدى، بايان قىلدى، ئوچۇقلاپ بەردى» دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان.

ئۇنداقتا ئۇ نېمىنى ئوچۇقلاپ بېرىدۇ؟

ۋەھيىنى، ۋەھيىنىڭ ھۆكمىنى ئوچۇقلاپ بېرىدۇ، كۆپ ساندىكى «قۇرئان»نى يېزىپ چىققۇچىلار مۇنداق دەيدۇ: «شۈبھىسىزكى، سۈننەت ئاللاھنىڭ ۋەھيىسى. لېكىن سۈننەتتە ۋەھيىنىڭ ھۆكمى ئوچۇقلاپ بېرىلگەن، سۈننەت مەيلى ۋەھيى بولسۇن ياكى ۋەھيىنىڭ ھۆكمى بولسۇن بەس ـ مۇنازىرىسىز ھالدا ئومۇمەن قانۇن مەنبەئى قىلىشتا، خۇسۇسەن ئىقتىساد مەپكۇرىنىڭ مەنبەئى قىلىشتا «قۇرئان كەرىم»گە ئوخشاش ئالاھىدە ئورۇننى ئىگەللەيدۇ.

ساھابىلارنىڭ ئىزاھاتىغا كۆرە سۈننەت «قۇرئان كەرىم»گە ئوخشاشلا ھىدايەت ۋە نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

2 ـ سۈننەتنىڭ سۆز ئىبارىلىرىلا ساھابىلارنى ھېچقانداق بىر پىكىر ـ تەپەككۇرغا مۇھتاج قىلماستىن ھەممىنى ئوچۇقلاپ بەرگەن. ئالايلۇق:

1 ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاغزىدىن قان ئېلىپ ۋە قەي قىلدۇرۇپ داۋالايدىغان ئۇسۇل ـــ ھىجامەتكە ئوخشاش نىجاسەت ئارىلىشىپ كەتكەن كەسىپنى رىزىق مەنبەئى قىلىشنى ھېچكىمگە راۋا كۆرمەيتتى.

ئۆمەر ئىبنى خەتتابتىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگىنىنى ئاڭلىغانىدىم دەيدۇ: «مەن ھامامىغا بىر بالىنى بەرىكەت بولسۇن ئۈچۈن بېرىۋېتىپ (بۇ بالىنى ھىجامەت قويىدىغان ئادەمگە، بۇياقچىغا ۋە قاسساپقا بەرمەڭ!) دېدىم».

رەسۇلۇللاھنىڭ بۇ ھەدىسىگە بىنائەن، ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھىجامەت قويۇشنى ياقتۇرمايتتى. ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ «ھىجامەتچىلىك ـ ھارام» دەپ قارايتتى. ھىجامەت قويۇش دېمەك، ئەينى زاماندا كەڭ ئومۇملاشقان ئاغزىدىن قان قۇستۇرۇپ ۋە قەي قىلدۇرۇپ داۋالاش ئۇسۇلى ئىدى.

ھىجامەت قويۇش تەبىئى ناچار بىر ئۇسۇل بولغانلىقتىن ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى. لېكىن شۇ زاماندا جەمئىيەت ئۇنىڭغا موھتاج ئىدى. شۇڭا رەسۇلۇللاھمۇ ياقتۇرمىغىنىغا قارىماي ھىجامەت قويدۇرۇپ، ھىجامەت قويغۇچىغا ھەق بەرگەن.

دېمەك، رەسۇلۇللاھ ئۇنى مەجبۇرى ھالدا ئېتىراپ قىلغان. ھىجامەت قويۇش تالاققا ئوخشاش ئىنتايىن يامان كۆرۈلىدىغان بىر ئۇسۇل. لېكىن ئۇ كېيىنكىلەرگە ھېچقانداق بىر ئىلاج كار قىلمىغان چاغدا قوللىنىدىغان ئىجتىمائىي داۋالاش ئۇسۇلى، شۇڭا ئىسلام ئۇنى ئېتىراپ قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زومىگەرلىكنى ياقتۇرمايتتى. شۇڭا ئۇ زومىگەرلىك بىلەن مۇنوپۇل قىلىۋالغۇچىلارنى ئەيىبلەپ: «كىمكى تائامنى يالغۇز يەيدىكەن، شەكسىز خاتالاشقان بولىدۇ» دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زومىگەرلەر بىلەن مۇنوپۇل قىلىۋالغۇچىلارنىڭ يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدىغانلىقىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ: «زومىگەرلەر، مۇنوپۇل قىلىۋالغۇچىلار ئۆزلىرىنى ئۆلتۈرىۋالغۇچىلار بىلەن بىر قاتاردا ھەشىر قىلىنىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ مال ـ مۈلكىدىن كىچىككىنە بىر نەرسە يەۋالغۇچىلار قاتمۇ قات ئازابقا دۇچار بولىدۇ ھەمدە قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۇلارنى دوزاختا ئەڭ قاتتىق ئازاب بىلەن ئازابلايدۇ». «زومىگەرلەر نېمە دېگەن يامان ئاقىۋەتلىك ئادەملەر ـ ھە! شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ ئەڭ ئەرزان ماتالىرى غەم ـ قايغۇ، ئەڭ قىممىتى خۇشاللىقتۇر.»

«مېھنەتكەشلەر رىزىقلاندۇرۇلىدۇ. زومىگەرلەر لەنەتكە ئۇچرايدۇ.»

خۇلەپائى راشىدىنلار رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتىگە ئاساسەن زومىگەرلىككە قارشى تۇرۇپ، ئۇنى ھارام قىلغان.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بازاردا كىشىلەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى تالان ـ تاراج قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلىنىپ: «ئاللاھ چۈشۈرۈپ بەرگەن رىزىقنى يالغۇز ئىگەللىۋېلىپ زومىگەرلىك قىلىۋاتقان بىر تۈركۈم ئادەملەر ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ. ھالبۇكى بۇ تول خوتۇن، يېتىم ـ ئوغۇللارنىڭ، بىچارە، مىسكىن ۋە غېرىپ ـ غورەبالارنىڭ ھەققى ئىدى، ئۆز مېھنىتىگە تايىنىپ ھالال ياشاشنى خالىغۇچىلار قاچان بازارلىرىمىزغا كەلسە ئۇلار مېنىڭ ئېزىز مېھمانلىرىم، ئەركىن ھالدا سودا ـ سېتىق بىلەن شوغۇللانسۇن! بىراق، كىمكى قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلىپ بازارنى مۇنوپۇل قىلىۋالماقچى بولىدىكەن، ئۇنداقلارغا قەتئىي رۇخسەت يوق» دېگەن.

بىر قېتىم ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مەسچىتتە چىچىلىپ كەتكەن تائاملارنى كۆرۈپ: «بۇ قانداق تائام؟» دېگەندە، ئۇلار: «بىزگە يىغىپ بېرىلگەن تائام» دېگەن.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئاللاھ بۇ تائامنى يىغىپ بەرگەن ئادەمگە ۋە يىغىشقا ھەمكارلاشقان ئادەمگە بەرىكەت ئاتا قىلسۇن!» دەپ دۇئا قىلغان.

ساھابىلار: «ئى مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بۇ قاراڭغۇ بازاردىن كەلگەن» دېگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «كىم بۇنداق قىلدى؟» دەپ سورىغان، ئۇلار: «ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئازاد كەردىسى فەررۇخ بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئازاد كەردىسى پالانى» دېگەن. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ئىككىسىنى كەلتۈرۈپ: «سىلەر مۇسۇلمانلارنىڭ تائامىغا نېمە ئۈچۈن قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلىسىلەر؟» دەپ سورىغاندا، ئۇلار: «ئى مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى! بىز بۇنى ئۆز پۇلىمىزغا سېتىۋالغان» دېگەن.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «مەن رەسۇلۇللاھتىن (مۇسۇلمانلارنىڭ تائامىنى مۇنوپۇل قىلىۋالغانلارنى ئاللاھ ۋەيرانچىلىق ۋە جۇزام كېسىلىگە دۇچار قىلىدۇ) دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم» دېگەن. بۇ چاغدا فەررۇخ: «ئى مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى! ئاللاھقا ۋە سىلىگە ۋەدە بېرىمەنكى بۇندىن كېيىن ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمەن» دېگەن. ئەمما ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئازاد كەردىسى ئۆزگىچىدە چىڭ تۇرىۋالغان.

ئەبۇ يەھيانىڭ رىۋايىتىگە قارىغاندا ئۇ جۇزام كېسىلىگە دۇچار بولغان. ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ، ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ، زومىگەرلىك، قاراڭغۇ بازارچىلىق ۋە مۇنوپۇللىقتىن چەكلەشتە ئىنتايىن چىڭ تۇراتتى.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "زومىگەرلەر، قاراڭغۇ بازارچىلار ۋە مۇنوپۇلچىلار لەنتى كىشىلەردۇر" ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قاراڭغۇ بازارچىلارنىڭ قىلمىشىغا مۇۋاپىق رەۋىشتە جازا بېرىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلكىنى كۆيدۈرىۋەتكەن. چۈنكى بۇنداق قىلمىغاندا، ئۇلار مالنىڭ ئارقىسىدىن قاراڭغۇ بازار قوغلىشىپ، مالنىڭ قولى بولۇپ قالاتتى ـ دە، نەتىجىدە ماللىرى بىلەن قوشۇپ ئۆزلىرىنىمۇ ۋەيران قىلاتتى.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر تائامنى مىڭغا ساتقان بىر ئادەمنىڭ تائامنى كۆيدۈرىۋەتكەن.

ھەبەشىستانلىق ھۇبەيش ئىبنى شۇرەيىە: "مەن ئۆكتىچىلىق قىلىپ توپلىغان خامىنىمنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كۆيدۈرىۋەتكەن. ناۋادا خامان كۆيۈپ كەتمىگەن بولسا، كوفە خەلقىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلىگۈدەك دەرىجىدە پايدا ئالاتتىم" دېگەن.

(3) جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "بىر ئادەم رەسۇلۇللاھنىڭ قېشىغا كېلىپ! " ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! مېنىڭ مال ـ مۈلكۈم ۋە بىر بالام بار ئىدى. دادام مېلىمنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماقچى" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: "ئۆزەڭمۇ، مېلىڭمۇ داداڭنىڭ" دېگەن.

خۇلەپائى راشىدىنلار، رەسۇلۇللاھ قايسى يولنى بويلاپ ماڭغان بولسا، شۇ يولنى بويلاپ مېڭىپ، نېمە دېسە شۇنىڭغا بىجانىدىل ئەمەل قىلاتتى. ئۇلارمۇ رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسىنى مۇنداق چۈشىنەتتى.

بىرىنچى، دادىنىڭ خىراجەتتىن قىسىلغان چاغدا بالىنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئېلىش ھوقۇقى بار.

بىر ئادەم ئەبۇ بەكرىنىڭ قېشىغا كېلىپ: "ئى رەسۇلۇللاھنىڭ خەلىپىسى! دادام مېنىڭ مېلىمنىڭ ھەممىسىنى ئېلىۋالماقچى بولىۋاتىدۇ ـ دېۋىدى، ئەبۇ بەكر سېنىڭ پەقەت بالاڭنىڭ مېلىدىن قانچىلىك ئېھتىياجىڭ بولسا، شۇنچىلىك ئېلىش ھوقۇقۇڭ بار، دېدى. دادا، ئى رەسۇلۇللاھنىڭ خەلىپىسى! رەسۇلۇللاھ: "ئۆزەڭمۇ، مېلىڭمۇ داداڭنىڭ ئەمەسمۇ؟

دېگەنغۇ دېۋىدى، ئەبۇ بەكر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنىڭدىن خىراجەتنى مەقسەت قىلغان، ئاللاھ رازى بولغان نەرسىدىن سەنمۇ رازى بول دېدى“.

ئىككىنچى، دادىنى قەرزدار قىلىشقا بالىنىڭ ھەققى يوق. پۇل ـ باياۋانلىق بىر ئادەم قىزىنى ياتلىق قىلىپ تويلۇقنى ئىگەللىۋالىدۇ، دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ قىزى تويلۇقنى سوراپ كەلگەندە، ئۇنىڭ ئوغۇل بىر تۇغقانلىرى ”دادام ئۇنى ھايات ۋاقتىدا ئۆزىنىڭ قىلىۋالغان“ دەيدۇ. ئۇلار، ئۇيان تارتىشىپ، بۇيان تارتىشىپ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا بارغاندا، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ”سېنىڭ نەرسە كېرەكلىرىڭ ئۆز پېتى تۇرغان بولسا، سەن ئۇنى ئېلىشقا ئەڭ ھەقلىق، ناۋادا دادىڭ ئۇنى يۇقتىۋەتكەن بولسا، داداڭنى قەرزدار قىلىشقا ھېچقانداق ھوقۇقۇڭ يوق“ دېگەن.

بۇنىڭغا ئوخشاش مىساللار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋا ـ دەستۇر ئىشلىرىدا ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ.

4 ـ سۈننەت بەزىدە ئىسلام قانۇننى كۆزدە تۇتۇپ، پىكرى جەھەتتە چارە ئىزدەشكە موھتاج. تۆۋەندە ئومۇمەن ساھابىلارنىڭ، خۇسۇسەن خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ پىكرى جەھەتتىكى چارە ـ تەدبىرلىرىنى كۆرستىپ ئۆتىمىز:

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايۋاننىڭ جىنايىتى ئارقىلىق كاپالەتنامىنى بىكار قىلىپ: ”چارپايلارنىڭ ئەقلى يوق“ دېگەن ئىدى. چۈنكى ھايۋانلار ئىگىسىنىڭ ئىرادىسىسىز خالىغان ئىشلارنى قىلىۋېرىدۇ. ھايۋانلار بەزىدە ئىگىسىگە بويسۇنماي، ئىگىسىنىڭ قولىدىن قېچىپ كېتىپ، كىشىلەرگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزىدىغان ئەھۋاللارمۇ بولىدۇ. ھالبۇكى ھايۋانلارنىڭ ئىگىلىرى ئۇلارنى كونترول قىلالايدۇ ۋە تىزگىنلىيەلەيدۇ.

خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ كۆزقارىشىمۇ رەسۇلۇللاھنىڭ سۆزىگە ئوپئوخشاش ئىدى. ئىگىسى يوق ھايۋاننى ساقلاش ۋە كىشىلەرگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈپ قويۇشتىن توسۇش تولىمۇ قېيىن. ئۇ ھالدا باشقىلارنىڭ كىشىلىك ھەق ـ ھوقۇقلىرىغا تاجاۋۇز قىلغانلىق بولمايدۇ.

ئەمما ئىگىسى تەرىپىدىن تىزگىنلەنمىگەن ھايۋانلار باشقىلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈپ قويسا، زىيانغا ھايۋانلارنىڭ ئىگىسى چوقۇم كاپالەتلىك قىلىشى لازىم.

بىر بالا زەيد ئىبنى سابىتنىڭ ئۆيىگە ئىجازەتسىز كىرگەندە، زەيدنىڭ تۆگىسى بالىنى دەسسەپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ ـ دە، بالىنىڭ ئىگە چاقىسى زەيدنىڭ تۆگىسىنى بوغۇزلىۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇلار ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا داۋالىشىپ بارىدۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بالىنىڭ قان ـ قىساسىنى بىكار قىلىپ، بالىنىڭ دادىسىدىن تۆگىنىڭ پۇلىنى ئالىدۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بالىنىڭ قان قىساسىنى بىكار قىلىشى، بالىنىڭ زەيدنىڭ ئۆيىگە ئىجازەتسىز كىرگەنلىكى ئىدى. ھالبۇكى زەيد تۆگىسى ئۈچۈن ئۇيىنىڭ يېنىغا

ئالاھىدە ئېغىل ياسىۋالغان ئىدى. شۇڭا بۇنداق ئەھۋاللاردا ئۇنىڭغا جىنايەت ئارتىشقا قەتئىي بولمايتتى.

ناۋادا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زەيدتىن بالىنىڭ قان قىساسىنى ئېلىپ بىرىشكە بۇيرىغا بولسا، گۇناھسىز بىر ئىنساننى ماددىي جەھەتتىن ناھايىتى زور زىيانغا ئۇچراتقان بولاتتى. ئەگەردە ئۇ ئېغىل ياساشقا كۆڭۈل بۆلمەي، تۆگىنىڭ باشقىلارغا زىيان يەتكۈزىشكە سەۋەبچى بولغان بولسا ئىدى، ئۇچاغدا ئىش باشقىچە بولغان بولاتتى.

بىر ئادەمنىڭ ئېشىكىنى يەنە بىر ئادەمنىڭ ئۆكۈزى ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ - دە، بۇلار ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئالدىغا ئەرز قىلىپ كېلىدۇ.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق ھۆكۈم چىقىرىدۇ: ''ئەگەر ئۆكۈز ئېشەكنىڭ ئېغىلىغا كىرگەن بولسا، ئۆكۈزنىڭ ئىگىسى ئېشەكنى تۆلەيدۇ. ئەگەر ئېشەك ئۆكۈزنىڭ ئېغىلىغا كىرگەن بولسا، ئۆكۈزنىڭ ئىگىسى ئېشەكنى تولمەيدۇ، چۈنكى ئېشەكنىڭ ئۆكۈزنىڭ ئېغىلىغا كىرىشى ئېشەكنىڭ ئىگىسىنىڭ ئېغىل ياساشقا كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكىنىڭ دەلىلى، ئۇنداق بولغان ئىكەن، پەرۋاسىزلىق قىلغۇچى چوقۇم تۆلەم تۆلەيدۇ.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ''مۇسۇلمانلارنىڭ يولىدا ياكى بازارلىرىدا چارۋىلىرىنى توختىتىپ قويسا چارۋىلار كەلتۈرگەن زىياننى چوقۇم چارۋىنىڭ ئىگىسى تۆلەيدۇ. چۈنكى ئۇ چارۋىلىرىنى توختىتىپ قويۇش بىلەن باشقىلارنىڭ مۈلكىگە تاجاۋۇز قىلغۇچىدۇر.

ئەگەر (بۇنداق قىلىشقا رۇخسەت قىلىنغان) دېيىلسە، بىز دەيمىزكى، ئۇ چارۋىلىرىنى توختىتىشقا ئەمەس، ئۆتكۈزۈپ كېتىشكە رۇخسەت قىلىنغان. ھالبۇكى، چارۋىلارنى توختىتىپ قويۇش ئىنسانلارنى تەكلىكتە قالدۇرغانلىقتۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن، ئىجارەت سوراش قانۇنى، ئەقلىي ۋە ئىلمىي جەھەتتىن تىنچ ئامانلىق مەقسەت قىلىنغان. تىنچلىقنى بۇزۇش تۆلەمنى تەقەززا قىلىدۇ.

5 - خۇلەپائى راشىدىنلار قۇرئان بىلەن سۈننەتنى ئۆزلىرىنىڭ (ئىقتىسادىي پىكىر مەنبىئى) دەپ قارىسىمۇ، بىراق ئۇلارنىڭ ھەدىسكە بولغان چۈشەنچىسى ئوخشىمايدۇ.

سەلمە ئىبنى ئەكۋەئىدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''قۇربانلىق قىلغان گۆشنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلىماڭلار!'' پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىدىكى سۆزنى قىلىپ بىر يىلدىن كېيىن ساھابىلار: ''ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، بۇ يىلمۇ ئۆتكەن يىلدىكىگە ئوخشاش قىلامدۇق؟'' دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: ''يەڭلار ئىچىڭلار ۋە ساقلاڭلار! چۈنكى ئۆتكەن يىل كىشىلەر قىينچىلىق ئەھۋالدا قالغان بولغاچقا، ئۇلارغا ياردەمدە بولۇشۇڭلارنى ئىرادە قىلغانىدىم'' دېگەن.

ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇنىڭدىن بۇرۇنقى ھۆكۈمنىڭ ئەمەلدىن قالغانلىقىنى، يەنى قۇربانلىق گۆشلىرىنى ساقلاشنى مەنئى قىلىش ھۆكمىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكەن. ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ نەزىرىدە ھۆكۈم ناھايىتى ئايدىڭ بولۇپ، خالىغان ئادەم قۇربانلىق گۆشىنى ئۈچ كۈندىلا تۈگىتىۋەتسە، خالىغان ئادەم ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاپ يېسە بولىۋېرەتتى، قۇربانلىق گۆشىنى ساقلىغان ئادەم ئۈچ كۈن ئىچىدە يېسىمۇ، سەدىقە قىلسىمۇ بولىۋېرەتتى.

ئەلى ئىبنى ئەبى تالىپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇ ھەدىسقا قارىتا چۈشەنچىسى مۇنداق ئىدى: ”پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىنقى ھەدىسى كېيىنكىگە ھەرگىز توقۇنۇشۇپ قالمايدۇ، يەنى قۇربانلىق گۆشىنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلىماسلىق مەسىلىسى بىلەن ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاشقا ئىجازەت بېرىلىش مەسىلىسىدە ھېچقانداق بىر زىتلىق يوق. چۈنكى قۇربانلىق گۆشىنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلىماسلىق توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يوليۇرۇق بەرگەن ۋەزىيەت بىلەن، ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلىسا بولىدىغانلىقى توغرىلىق يوليۇرۇق بەرگەن ۋەزىيەت تۈپتىن ئوخشىمايتتى.

روشەنكى، قۇربانلىقنىڭ گۆشىنى ساقلاش مەنئى قىلىنىشى ئاچارچىلىق ۋە دىشۋارچىلىق كۈنلىرىدە بولغان بولسا، ساقلاشقا ئىجازەت بېرىلىشى توق، پاراۋانلىق كۈنلەردە بولغان ئىدى. شۇڭا بۇرۇنقى ھەدىسنىڭ ھۆكمى ئەمەلدىن قالغان دەپ دەۋا قىلىشقا قەتئىي يول يوق.

ئەلى ئىبنى ئەبي تالىپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سەپەردىن قايتىپ كەلگەن چاغدا، فاتىمە ئۇنىڭ ئالدىغا قۇربانلىق گۆشىنى ئېلىپ كەلگەن، ئۇ:”پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى نەھيي قىلمىغانمۇ؟“ دەپ سورىغاندا، فاتىمە: ”پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنىڭغا رۇخسەت قىلغان“ دېگەن. شۇنىڭ بىلەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ: ” بۇنىڭدىن سورىغان، رەسۇلۇللاھ: ”ئۇنى زۇلھەججىدىن يەنە بىر زۇلھەججىگە قەدەر يېگىن“ دېگەن.

زەيد ئىبنى ئەلىنىڭ ئىسپاتىغا كۆرە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قۇربانلىق گۆشىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى تاماققا ئىشلىتەتتى، ئۈچتىن بىرىنى يەيتتى، ئۈچتىن بىرىنى ساقلاپ قۇياتتى. ئىبنى زۇھەرىنىڭ ئازاد گەردىسى ئەبۇ ئۇبەيدىنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ”ئۈچ كۈندىن كېيىن ھېچ كىم قۇربانلىق گۆشىنى يېمىسۇن“دېگەن.

ئىبنى ھەزىم مۇنداق دەيدۇ:” بۇ ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھاسىرىگە ئېلىنىپ قالغان يىل بولۇپ، سەھرالىق ئەرەبلەر مەدىنە مۇنەۋۋەرگە پىتنە ئۇرۇغىنى چېچىۋەتكەچكە مۇسۇلمانلار ناھايىتى كۆپ مۇشكىلاتقا دۇچ كەلگەن ئىدى. شۇڭا ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ رەسۇلۇللاھنى ئۈرنەك قىلىپ كىشىلەرنى قۇربانلىق گۆشىنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلىماسلىقنى بۇيرىغان.

6 ـ خۇلەفائى راشىدىنلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىختىلاپ بولسا، مەلۇم بىر ھادىسىدە بەزىسى يەتكەن سۈننەتكە يەنە بەزىسىنىڭ يېتەلمىگەنلىكىدە ئىدى. رەسۇلۇللاھنىڭ: ”قۇربانلىق گۆشنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاشقا ئىجازەت“ دېگەن ھەدىسىنىڭ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا يەتكەنلىكى مەلۇم. گەرچە رەسۇلۇللاھنىڭ مەنئى قىلىش بىلەن ئىجازەت بېرىشتىكى مەقستى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىسىمۇ، بۇنىڭدىن ئالدىنقىسىنىڭ ھۆكمىنى بىكار قىلىش مەقسەت قىلىنامدۇ، ياكى ھەر بىر مەسىلىگە قارىتا مۇناسىپ ھۆكۈم قىلىش مەقسەت قىلىنامدۇ؟

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ”قۇربانلىق گۆشنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاشقا ئىجازەت“ دېگەن ھەدىس يەتمىگەچكە، بىرىنچى ھەدىسنىڭ يەنى قۇربانلىق گۆشنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاش مەنئى قىلىندۇ دېگەن ھەدىسنىڭ ھۆكمىگە ئەمەل قىلىشتا قەتئىي چىڭ تۇرغان.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ بۇنىڭدا دادىسى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ۋارىسلىق قىلغان. مەن مەزكۇر ھەدىس ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا يەتمىگەن دېمەكچى ئەمەس. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قۇربانلىق گۆشنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق ساقلاش ئىجازەت دەپ قارايدىغانلىقى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. قىسقىسى، بۇ خۇلىپائى راشىدىنلارنىڭ ئىقتىسادىي پىكىر ئېقىمىنىڭ كېچىككىنە تاشقىنى.

ئۇ ئۇئۇ (ببببب ب بب ببب)

ئۆلىمالار ئىجماﺋ (بىردەك پىكىر) ئۇسۇلىنى تۆۋەندىكىدەك تونۇشتۇرىدۇ:

رەسۇلۇللاھنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممەتلىرى ئىچىدىكى مۇجتەھىدلارنىڭ ئەسىرلىرىدىن بىرەر ئەسىردە ئەھكاملاردىن بىرەر ھۆكۈمگە قارىتا بىردەك پىكىر بىرلىكىگە كېلىشى ئىجمائدۇر.

ئېتىمولوگلارنىڭ ئىجماﺋ ھەققىدىكى قارىشى مۇنداق: يۇقىرىدىكى مۇجتەھىدلاردىن بىرەرسى ئۆزىدىن باشقىلارنىڭ پىكرىگە قوشۇلمىسا ئىجماﺋ ئېتراپ قىلىنمايدۇ. ئىجماﺋ مەشھۇر ساھابىلارنىڭ زامانىدا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئىجماﺋ تۈزىدىغان مەرىپەتپەرۋەر مۇفتىلار بولغانلىقتىن ئىنتايىن قولاي ھەم مەنپەئەتلىك ئىدى. لېكىن دۆلەتلەر ئارا ئۇلار پارچىلانغاندىن كېيىن، ئىجماﺋ ئىجتىمائىي بىر مۈشكىلاتقا ئايلاندى.

نۆۋەتتە ئىجماﺋ بىزنىڭ ئۆلىمالارنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن تەقلىدى شەرتلىرىگە ھە دەپ ئېسىلىۋالغانلىقىمىزدىن ناھايىتى چىگىشلىشىپ كەتتى. چۈنكى مۇسۇلمان ئۆلىمالارنىڭ ئارىسىدىكى پۈتۈن مۇجتەھىدلارنىڭ بىرەرسى باشقىلارنىڭ پىكرىگە قوشۇلمىسا ئىجماﺋ ئۆز خۇسۇسىيىتىنى ساقلاپ قالالمايدۇ.

بۇ يېڭى ۋەزىيەتتە يۈنىلىشكە قاراپ (خەلقئارا فىقھشۇناسلار جەمئىيتى) ياكى (بۈيۈك ئۆلىمالار ھەيئەت ئەزالىرى بىرلەشمىسى) ياكى ئىجمائىنىڭ ئۆرنىدا (رايونلۇق فەتۋا بىرلەشمىسى) قۇرۇپ چىقىش مۇمكىنمۇ؟ مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى بۇنداق قىلغاندا، بۇ بىرلەشمە ۋە ھەيئەتلەرنىڭ ئەزالىرى تۆۋەندىكى بىر قانچە خاھىشقا ئېغىپ كېتىدۇ:

1 - ئابرۇيپەرەسلىك، 2 - ھوقۇق، 3 - ھاكىملارنىڭ زۇلمغا تاقابول تۇرالماسلىق، 4 - تەقۋادارسىزلىق، 5 - بىلىمسىزلىك.

بۇ بىرلەشمە ۋە جەمئىيەتلەرگە ئەزا بولغان كىشىنىڭ ياكى بىلىمى ئاز، ئابرۇيى يۇقىرى ياكى بىلىممۇ، قارشى تۇرۇش ئىقتىدارىمۇ ئاز ياكى بىلىمى كۆپ، تەقۋادارلىقى ئاز بولۇپ، بۇ ئىجمائىنىڭ شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. گەرچە بۇ ھەيئەتلەرنىڭ ئەزالىرى بىلىملىك، تەقۋادار، ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇشتا مالامەتتىن قورقمايدىغان بولسىمۇ، يەنىلا ئىجمائىنىڭ شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

ـــــــــــــــــــــــــــكڭڭڭڭڭ

1 - ئۆلىمالار فىقھى ئۇسۇلىنى ئىسلام قانۇنىنىڭ 4 - ماددىسىغا ئاساسەن ”كۆز قاراش“ دەپ ئاتايتتى.

ئۆلىمالار نەزىرىدىكى «كۆز قاراش» قىياس، ئىستىھسان (توغرا ھۆكۈم)، ئىستىسلاھ (توغرا يەكۈن)، ئىستىھسان (بىردەك توغرا پىكىر قىلىش) قاتارلىقلارنى ۋە باشقا ئىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەن ”كۆز قاراش“ دېگەن سۆزنىڭ ئۆرنىغا ”ئىسلام قانۇنىنىڭ غايىسى“ دېگەن سۆزنى ئىستېمال قىلىشنى ئەڭ ئەۋزەل دەپ قارايمەن. چۈنكى كۆز قاراش، ھەقىقەتتە ئىسلام قانۇنىنىڭ مەنبئى ئەمەس، شۇنداقلا ئۇنىڭ مەنبئى بولۇشقىمۇ مۇناسىپ ئەمەس.

كۆز قاراش پەقەت قىياستىكى ئىللەتكە، ئىستىلاھتىكى ئومۇمىي مەنپەئەتكە، ئىستىھساندىكى زۆرۈرىيەتكە ئوخشاش ئەھكاملار ئايدىڭلاشتۇرۇلىدىغان بىر ۋاستىدۇر.

قىياس ئىسلام قانۇنىنىڭ ئاساسلىق مەنبئى ئەمەس، بەلكى بىر ئورۇنۇشتۇر. ئورۇنۇش پەقەت ئۆز لايىھەسىگە تايىنىپلا مەنبە بولالايدۇ.

نەزەر دائىرىمىزنى تېخىمۇ يىراققىراق ئاغدۇرساق، قىياستىكى ئىللەتنىڭ پەقەت مەۋجۇتلۇق ۋە يوقلۇقتا ھۆكۈمنىلا دەۋر قىلىپ قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقسىتى ئىشقا ئاشقاندىلا، شەرىئەتنىڭ ئاساسى بولۇشقا مۇناسىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلىۋالايمىز.

2- ئىسلام قانۇنىنىڭ غايىسىدىن بىز نېمىنى مەقسەت قىلىمىز؟

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھالال ـ ھارامدىن ئىبارەت ئەھكاملارنى مەلۇم مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن قانۇنلاشتۇرۇپ بەردى. چۈنكى ئەھكاملار قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى ئۆز دائىرىسى ئىچىدىلا ئىشقا ئاشۇرۇلمايدۇ. دېمەك، قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى بەندىلەرنىڭ چەكتىن ئېشىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قانۇنسىز ھەرىكەتلەرنى چەكلەشتىن ئىبارەت.

قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى قانداقتۇر قول كېسىش، جەلدە ئۇرۇش بولماستىن، بەلكى بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق ئۆز مەقستىگە يېتىشتۇر. ئەگەر قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەلۇم مەقسەت ئۈچۈن چىقارغان ۋاستىسى قانۇن چىقارغۇچىنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقمىسا قانۇننى ئىجرا قىلىشقا قەتئىي بولمايدۇ. ئالايلۇق، ساراڭنى جازالاشقا بولمايدۇ. ئۆزىنىڭ چۆرىسىنى ئالغان ئادەمنىڭ نىكاسى ئېتراپ قىلىنمايدۇ. ئالدامچىلىق قانۇنسىزلىق بەلكى ھارام. چۈنكى ئۇ قانۇن چىقارغۇچىنىڭ نىشانىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. قىسقىسى، ئىسلام قانۇنىنىڭ غايىسى فىقھشۇناسلارنىڭ شەرئەت ئەھكاملىرىنى قىياس ئارقىلىق يۈرگۈزىدىغان مەنبەدۇر.

3 ـ ئىسلام قانۇنىنىڭ خەلىپىلەرنىڭ نەزىرىدىكى ئىقتىساد پىكىر ئېقىمىغا بولغان كونتروللىقى

ئىقتىسادنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى دائىملىق ھەرىكەتتۇر. بۇ ھەرىكەت ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشىدە تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ. چۈنكى كىشىلەرنىڭ پايدا قوغلىشىپ يۈرىشى، ئۇلارنىڭ قانداق قىلغاندا پايدىغا ئىرىشىپ، قانداق قىلغاندا زىيان تارتمايدىغان بىر يولنى تېپىش ئۈچۈن دائىم پىكىر ـ تەپەككۇر قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىسلام قانۇنى ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرگە توغرام ھۆكۈم قىلالايدىغان دائىمى گۈللىنىش تەرەققىياتىغا ئىگە. شۇڭا فىقھشۇناس ئالىملار، ساھابىلارغا ئوخشاش ئىسلام قانۇنىنىڭ غايىسى بويىچە مەسىلىلەرگە توغرا ھۆكۈم چىقىرىپ، خاتالىقلاردىن قەتئىي ساقلىنىشى لازىم.

1 ـ بىرقانچىلىغان رىۋايەتلەرگە كۆرە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زىنا قىلغان بىر ئادەمنى تاش ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرمەستىن يۈز جەلدە ئۇرۇپ، بىر يىللىق سۈرگۈن قىلىشقا ھۆكۈم قىلغان. ئەبۇ بەكرىمۇ بىر قىز بىلەن زىنا قىلغان ئادەمنى يۈز جەلدە ئۇرغاندىن كېيىن پالاشقا بۇيرىغان.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ شۇنداق قىلغان.

ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ ئۆزىنىڭ دەۋرىدە زىنا قىلغان بىر ئايالنى يۈز جەلدە ئۇرۇپ، خەيبەرگە بىر يىللىق پالىغان. ئەمما ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خىلاپەت دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدا، پالاشتىن مەقسەت زىناغا يېقىنلاشقان جىنايەتچىنى ئۆزى ياشىغان مۇھىتتىن بىر مەزگىل يىراقلاشتۇرۇپ، ھەقىقەتكە قايتۇرۇش ھەمدە بۇزغۇنچىلىق ۋە گۇناھ ـ مەئسىيەت

ئازگىلىدىن ساقلاپ قېلىش ـ دەپ قاراپ زىناخورنى يۈز جەلدە ئۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بىر يىللىق سۈرگۈن قىلىشنىڭ ئورنىغا بىر يىللىق قاماق جازاسى بەرگەن.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ”توي قىلمىغان ئوغۇل بىلەن توي قىلمىغان قىز زىنا قىلسا يۈز جەلدە ئۇرۇلۇپ، قاماق جازاسى بېرىلىدۇ. سۈرگۈن قىلىنمايدۇ“.

ئىسلام قانۇنىدا، ئىجارىگە ئالغان ئادەمگە نىسبەتەن، ئىجارىگە ئالغان نەرسە نېمە بولىشىدىن قەتئىينەزەر بۇزۇلسا ياكى بۇرۇنقى ھالىتىدىن ئۆزگىرىپ كەتسە تۆلەيدۇ. بۇ ئىسلامنىڭ ئۆزگەرمەس قانۇنىيتى. بۇ قانۇنىيەتكە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ، ئەبۇبەكرمۇ ھەرگىز خىلاپلىق قىلمىغان.

ماشىنىچى (سەيپۇڭ)، ياغاچچى ۋە بوياقچىلار بەگباشلىق قىلىپ، پايدا مەنپەئەت قوغلىشىپ رەختى، ياغاچنى كىسىۋېلىشى ئىسلام قانۇنىغا تۇپتىن خىلاپ. ئىمام ئابدۇررازاقنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بوياقچىغا بۇزغان نەرسىنى تۆلەتكەن.

2 ـ ئىسلام قانۇنى يۇقاپ كەتكەن نەرسىلەرنى تىرىلدۈرۈش نەزەرىيەسىگە ئاساسلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە: ”كىمكى بىر زېمىننى ئاۋات قىلىدىكەن، ھېچكىمنىڭ ئۇ زېمىننى ئىگەللىۋېلىشقا ھەققى يوق“.

بۇنىڭدىن قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقسىتى يەر يۈزىنى گۈللەندۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ۋە بارلىق كىشىلەرگە پاراۋانلىقنى ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىسلام قانۇنىنىڭ غايىسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكى ئۇسۇلنى قوللاندى.

1- ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دۆلەتتىن شەخسلەرگە بۆلۈپ بەرگەن يەرلەردىن بۆلۈپ بېرىلگۈچىنىڭ تاقىتىدىن تاشقىرى ئاۋات قىلالمىغان يەرلەرنى قايتۇرۇۋېلىش توغرىلىق قايتا ـ قايتا ئويلىنىپ ئۈنۈملۈك تەدبىر قوللاندى.

شۈبھىسىزكى، رەسۇللاھ ئەقىقنىڭ زېمىننى بىلال ئىبنى ھارىسقا بۆلۈپ بەرگەنىدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپە بولغان چاغدا بىلالنىڭ ئۇ زېمىنىنىڭ ھەممىسىنى گۈللەندۈرۈشكە كۈچى يەتمىگەنلىكىنى كۆرۈپ: ”ئى بىلال! كۈچۈڭنىڭ يېتىشچە گۈللەندۈرەلەيدىغان زېمىننى ئۆزەڭگە قالدۇر. كۈچۈڭ يەتمىگەنلىرىنى ساھابىلارغا تەقسىم قىلىپ بېرەيلى“ دەپ، ئۇنىڭ گۈللەندۈرۈشكە كۈچى يەتمىگەن زېمىننى مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىپ بەرگەن.

2 ـ كىمكى تېرىلغۇ يېرىنى ئۇدا ئۈچ يىل تاشلاپ قويۇپ گۈللەندۈرمىسە، ئىسلام دۆلىتىدىكى ھەر قانداق بىر پۇقرانىڭ ئۇ زېمىننى سېتىۋېلىپ گۈللەندۈرۈش ھەققى بار.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇنى پەقەت ئىسلام قانۇنىنىڭ غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يۈزىسىدىنلا شۇنداق قىلغان. باشقىچە ئېيتقاندا ئىسلام دىنىنىڭ قانۇنى ئۈلۈكىنى تىرىلدۈرۈشتىن ئىبارەت.

3 - ئىسلام قانۇنىدىكى قىياس ئاتالەردە پەرز ئىگىلىرى (ئىسلام قانۇنىدا تەقسىمات ئېلىشقا تېگىشلىك بولغانلار) مىراس ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، باشقىلار ئېلىشقا رۇخسەت، دېمەكتۇر. بۇنىڭدىن كۆرە پەرز ئىگىلىرى ئۇرۇق - تۇغقانچىلىق جەھەتتە ئۆلۈككە ئەڭ يېقىندۇر.

بۇنىڭدىكى قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى ئۆلگۈچىنىڭ ئۇرۇق تۇغقانلىرى مىراستىن مۇناسىپ ھالدا پايدىلىنىشتۇر. شۇڭا ئۆلگۈچىنىڭ يېقىن تۇغقانلىرىدىن ئىبارەت مىراسخورلىرى بار يەردە يىراق تۇغقانلىرىغا مىراس بىرىلمەيدۇ.

ناۋادا قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى قىياس تۈپەيلىدىن بىكار بولۇپ كەتسە، دەرھال قىياسنى تەرك ئېتىپ، قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى بويىچە ئىش كۆرۈش لازىم.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خەلىپىلىك دەۋردە بىر ئايال ۋاپات بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭغا مىراسخور بولىدىغان ئېرى، ئانىسى، ئوغۇل بىر تۇغقانلىرى، ئۆزىنىڭ ئوغۇل قېرىنداشلىرى قېلىپ قالدۇ.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ مەسىلە توغرىلىق ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن، قىياس ئارقىلىق ئۇ ئايالنىڭ ئېرىگە مىراسنىڭ يېرىمىنى، ئانىسىغا ئالتىدىن بىرىنى، ئانىنىڭ ئوغۇل بىر تۇغقانلىرىغا ئۈچتىن بىرىنى بەرسە، ئايالنىڭ ئوغۇل بىر تۇغقانلىرىغا مىراستىن ھېچ نەرسە قالمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، قىياسنى تەرك ئېتىپ، قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستىگە مۇناسىپ ھالدا ئايالنىڭ ئوغۇل بىر تۇغقانلىرىغىمۇ، ئانىنىڭ ئوغۇل بىر تۇغقانلىرىغا ئوخشاش مىراس بەرگەن.

ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ شۇنداق قىلغان.

ئەمما ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇنداق قىلمىغان.

4 - رەسۇلۇللاھنىڭ ۋە ئەبۇبەكرىنىڭ دەۋردە، مۇسۇلمانلار كاپىرلاردىن ئۇرۇشتا غەنىمەت ئالغان زېمىن قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ بەشتىن تۆت قىسمىنى مۇجاھىدلارنىڭ خىراجىتىگە ۋە ئۇلارنى جىھادقا سەپەرۋەر قىلىشقا سەرپ قىلىنغان.

لېكىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنىڭ خىلاپەت دەۋردە پەتھى قىلىنغان ئىراق زېمىنىنى ۋە باشقا غەنىمەتلەرنى مۇجاھىدلارغا بۆلۈپ بەرگەندە مول ھوسۇللۇق بۇ مۇنبەت زېمىنىنىڭ ئىگىدارلىق ھوقۇقى بىر ئادەمگە مەركەزلىشىپ قېلىپ، مال دۇنيا ئۇنىڭ جىھادقا چىقماسلىقىغا توسالغۇ بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئىسلام قانۇنىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ

بىردىنبىر يولى ”پەتھى قىلىنغان يەرلەرنى مۇجاھىدلارغا تارقىتىپ بەرمەي، ئۆز ئىگىلىرىدە قالدۇرۇپ، دۆلەتكە كىرىم بولۇش ئۈچۈن يەر ئىگىلىرىدىن مەلۇم مىقداردا تۆلەم تۆلىتىپ بۇنى مۇجاھىدلارنىڭ خىراجىتىگە سەرپ قىلىپ، جىھادنىڭ ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش لازىم“ دەپ كۆرسەتتى.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دىن كېيىنكى خەلىپىلەرمۇ بۇ كۆرسەتمە بويىچە ئىش كۆردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئەبۇ بەكرىنىڭ زامانىدا ”ئۆشرە ئېلىش“ جارى قىلىنمىغان، لېكىن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ساھابىلەرگە بۇ ھەقتە كېڭىشىپ، ئۆشرە ئېلىشنى يولغا قويغان تۇنجى كىشى بولۇپ قالغان.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قارىشىدا بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ تۈپ مەنپەئەتىگە ئىنتايىن ئۇيغۇن ئىدى. بۇنى تۆۋەندىكىدەك چۈشەندۈرىمىز:

1 - ئىسلام دۆلىتىگە كىرىدىغان تاشقى سودا كىرىمى زۆرۈر خام ئەشيا مەنبەسىدىن ئىبارەت.

2 - دۆلەت غەيرى مۇسۇلمان سودىگەرلىرىدىن ئالىدىغان ئۆشرە مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇل مالى ئۈچۈن پۈتمەس - تۈگىمەس بايلىق مەنبەسىدۇر.

3 - ئۆشرىنىڭ پەرز قىلىنىشى ھۆكۈمەتنىڭ تاشقى سودىغا بولغان نازارەتچىلىكىنى مەقسەت قىلغان. بۇ ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشتە كەم بولسا بولمايدىغان بىر ئىش. چۈنكى دۆلەت ئۆزىگە كېرەكلىك بايلىق مەنبەلىرىنى قوبۇل قىلىش ياكى قىلماسلىق كۈچىگە ئىگە.

4 - مۇسۇلمانلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقسەتلىرىدىن بىرى. ھەتتا قانۇن چىقارغۇچى بۇ مەنپەئەتنىڭ ئورنىغا مۇناسىپ ساۋاب بېرىدۇ.

5 - ئىسلام قانۇنىدا ئىتائەت قىلغانغا ھەق ئېلىش جائىز ئەمەس. جۈملىدىن ئەزان - شۇ ئىتائەتلەرنىڭ بىرسى. شۇڭا ئۇنىڭغا ھەق ئېلىش جائىز ئەمەس.

بۇنىڭدىكى قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى دىنىنىڭ كەسپكە ئايلىنىپ قالماسلىقىدىن ئىبارەت. چۈنكى نۇرغۇن كىشىلەر ياخشى كۆرۈپ ئەمەس، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە دىنىنى كەسىپكە ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. دىن بۇنىڭدىن پاك ۋە مۇنەززەھتۇر. ئىتائەت قىلىش ئاللاھنىڭ ھەققى. شۇڭا ئۇنىڭغا ھەق ئېلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭغا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھەق بېرىلىدۇ.

لېكىن كىشىلەر ھەق ئالمىسا، ئىتائەتتىن باش تارتسا قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇلارغا ھەق بېرىلەمدۇ؟ ياكى ئىسلام مىللەتلىرىگە زىيان - زەخمەت يەتسە ھەق بېرىش جائىز ئەمەسمۇ؟ قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستىگە زىت كېلىپ قالىدىغان ئەھۋال ئاستىدا ئۇلارغا شەرتسىز ھەق بېرىش كېرەكمۇ؟

ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىتائەت قىلىشقا ھەق ئېلىش جائىز ئەمەس، ئەمما ئىتائەت قىلىشقا رىغبەتلەندۇرۇش يۈزىسىدىن ئىتائەت قىلغۇچىغا مۇكاپات بېرىش جائىز، چۈنكى بۇنىڭ بىلەن قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقستى ئەمەلگە ئاشىدۇ.

مۇكاپات ئالغۇچى ئىتائەت قىلغىنىغا ھەق شەرت قىلماستىن، ئاللاھتىن ساۋاب ئۈمىد قىلىدۇ. ھالبۇكى، دۇنيانىڭ ساۋابىنى ئاخىرەتنىڭ ساۋابىغا قوشۇش بىلەن ئاخىرەتنىڭ ساۋابى كېمىيىپ كەتمەيدۇ - دەپ قاراپ تۆت نەپەر مۇئەززىنغا بەيتۇل مالدىن تەمىنات بېرىپ، مۇئەززىنلارغا تەمىنات بەرگەن تۇنجى شەخس بوپ قالغان.

بۇ ئومۇمەن رەسۇلۇللاھنىڭ ئىش - ئىزلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان ئەلا ياخشى كىشلەرنىڭ قانۇن نىزاملىرىدىن بىر نىزام. خۇسۇسەن ئىقتىسادى پىكىر - تەپەككۇر خەزىنىسىنى ئىسلام قانۇنىنىڭ مەقستىگە ماس ھالدا بايلىق مەنبەسى قىلغان خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ ئازغىنا پىكىر ئېقىم تاشقىنىدۇر.

رەسۇلۇللاھ: ”مېنىڭ سۈننىتىمگە ۋە مەندىن كېيىن توغرا يول ئۈستىدىكى خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ سۈننىتىگە ئەگىشش سىلەرنىڭ باشتارتىپ بولمايدىغان مۇقەددەس بۇرچۇڭلار“ دېگەنىدى.

قق ق ققق ققققق قققققق ق ققق ققققق ق

1 - مۇقەددىمە

ھەر قانداق بىر ئەقىل ئىگىسى پۇل - مال ئىقتىسادىنىڭ جان تومۇرى ئىكەنلىكىنى، پۇل - مالسىز ئىقتىسادىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدىغانلىقىنى ھەرگىز ئىنكار قىلمايدۇ. چۈنكى كان - كارخانىلارنى قۇرۇپ چىقىش، تېرىلغۇ يەر بەرپا قىلىش تاۋار ئالماشتۇرۇش.... قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى پۇل - مالغا مۇھتاج.

كىشىلىك ھاياتىكى ئىقتىسادىنىڭ جان تومۇرى بولغان پۇل - مال ئىسلام دىنىدا يامان يولغا ئىشلەتمەسلىك شەرتى ئاستىدا ”خەيرى ئېھسان“ دەپ ئاتالدى. «مېلىڭلاردىن نېمىنى خەيرى - ئېھسان قىلماڭلار ئۇ ئۆزەڭلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈندۇر. سىلەر پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا خەير - ئېھسان قىلىسلەر (يەنى خەيرى - ئېھسانىڭلار ئۈچۈن ئاللاھنىڭ رازىلىقىدىن باشقىنى كۆزدە تۇتماڭلار) مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير - ئېھسان قىلماڭلار، سىلەرگە ئۇنىڭ ساۋابى تولۇق بېرىلىدۇ. سىلەرگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ. (يەنى قىلغان ياخشى ئەمەللىرىڭلارنىڭ ساۋابى كەمەيتىلمەيدۇ)»، (بەقەر سۈرىسى 272 - ئايەت).

«ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال قالدۇرسا، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ۋە خىش - ئەقرىبالىرىغا ئادىللىق بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى سۈپىتىدە پەرز قىلىندى»، (بەقەر سۈرىسى 180 - ئايەت).

ئاللاھ پۇل - مالنى ھاياتى دۇنيانىڭ زىننىتى قىلدى. ئىقتىساد ئارقىلىق ئاللاھنىڭ بارچە مەخلۇقاتى ئۆز جامالىنى نامايەن قىلىدۇ. «ماللار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر»، (كەھف سۈرىسى 46 - ئايەت). «سىلەرگە ئاللاھ ئاتا قىلغان مال - مۈلۈكنىڭ بىر قىسمىنى ئۇلارغا بېرىڭلار»، (نۇر سۈرىسى 33 - ئايەت).

ئاللاھ بەندىلىرىنى پۇل - مال ئارقىلىق سىنايدۇ: «سىلەرگە نۇرغۇن مال ۋە ئەۋلادلار ئاتا قىلدۇق، سانىڭلارنى كۆپ قىلدۇق» (ئىسرائ سۈرىسى 6 - ئايەت).

مال - مۈلۈك ۋە ئىنسان ئىقتىسادنىڭ ئاساسى، مال - مۈلۈكنى ئاللاھ ئىسلاھاتنىڭ ۋاستىسى قىلدى، «پاكلىنىش ئۈچۈن مال - مۈلۈكنى (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدىغان ئادەم ئۇنىڭدىن (يەنى ئوتتىن) يىراق قىلىنىدۇ»، (لەيل سۈرىسى 17 - 18 - ئايەت).

جەمئىيەتتە ياخشىلىق قىلىش ۋە ئادالەت نۇرى ئاستىدا ئىسلاھ قىلىنىدۇ. «ئاللاھنىڭ يولىدا مېلىڭلا بىلەن جېنىڭلار بىلەن جىھاد قىلغايسىلەر»، (سەف سۈرىسى 11 - ئايەت). جىھاد ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن زۆرۈرىيەت بولۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتنى پىكىر ۋە ئىقتىسادى جەھەتتە ئىسلاھ قىلىدىغان مۇھىم ۋاستىلىرىدۇر. شۇڭا ئاللاھ پەقىرلىق بىلەن مال - مۈلۈكنىڭ ئازلىقىنى ھەر بىر باسقۇچتا ئاسانلىقچە بوۋسۇپ ئۆتۈپ كەتكىلى بولمايدىغان تۇسالغۇ ۋە ئىمتىھان قىلدى. «بىز سىلەرنى بىر ئاز قورقۇنچ بىلەن بىر ئاز قەھەتچىلىك بىلەن ۋە ماللىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، بالىلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز، (بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت زىيان - زەخمەتلەرگە) سەۋرى قىلغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن) خوش - خەۋەر بەرگىن» (بەقەر سۈرىسى 155 - ئايەت).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئەبۇ بەكىر مال - مۈلۈكنىڭ قەدىر - قىممىتىنى ياش ئىسلام دۆلىتىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش جەريانىدىكى ئەمەلىيەت جەريانىدا تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشىنىپ يېتىپ زاكاتنى مەنئى قىلغۇچىلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراپ: ”ئاللاھ بىلەن قەسەمكى ناماز بىلەن زاكاتنىڭ ئارىسىنى ئايرىغۇچىلار بىلەن چوقۇم ئۇرۇش قىلىمەن. (يەنى ناماز ئوقۇپ زاكات بەرمىگەنلەرنى ئۆلتۈرىمەن) چۈنكى زاكات مال - مۈلۈكنىڭ ھەققى“ دېگەنىدى.

فۇقەھالارمۇ بۇنىڭ قىممىتىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەن. ئىمام سەئىد ئىبنى مۇسەييەب مۇنداق دېگەن: ”پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىدىغان لېكىن ئۆزىنى قوغداپ باشقىلارغا مۇھتاج بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن مال - مۈلۈكنى ياخشى كورمەيدىغان ئادەملەردە خەيرىيەت يوق“.

2 - ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ مەخسەتلىرىنى ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن.

دۆلەت ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش

ئىنساننى بەخت سائادەتلىك قىلىش

بايلىقنىڭ چېچىلىپ كېتىش سەرپىياتىنى تۆۋەنلىتىش

تۆۋەند ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ مەقسەدلىرى ھەققىدە ئايرىم - ئايرىم توختىلىمىز.

1 - مەقسەد ئىقتىسادنى تەرەققى قىلدۇرۇش. ئىقتىسادنى ئىككى خىل ئۇسۇل ئارقىلىق تەرەققى قىلدۇرۇش مۇمكىن.

بىرىنچى مەبلەغ سېلىنغان سەرمايىنى كۆپەيتىش.

ئىككىنچى كۆپلەپ مەبلەغ سېلىپ بايلىقنى كۆپەيتىش.

1 - مەبلەغ سېلىنغان سەرمايىنى كۆپەيتىش

مەبلەغ سېلىنغان سەرمايىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن مەيلى شەخس ياكى دۆلەتنىڭ بولسۇن ھەممە ئىمكانلاردىن تولۇق پايدىلىنىش لازىم. ھەممە ئىمكانلار دېگىنىمىز: ئىشلىتىلمەي بىكار تۇرىدىغان نەخ پۇل ۋە يەر - زېمىن، كارخانا، زاۋۇتلارغا ئوخشاش ئىشلەپ چىقىرىش ۋاستىلىرىدىن ئىبارەت. ئىسلام دىنىدا بۇ ئىمكانلاردىن پايدىلىنىش ۋاجىب قىلىنغان. گەرچە ئۇ دۆلەتنىڭ ياكى شەخسىنىڭ بولسىمۇ. ئەمما شەخسلەرگە مال - مۈلۈك توپلاپ سەرپ قىلماي يېتىۋېلىش ھارام قىلىنغان.

«ئالتۇن، كۈمۈش يىغىپ ئۇنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلمايدىغانلارغا (دوزاختا بولىدىغان) قاتتىق ئازاب بىلەن بېشارەت بەرگىن»، (تەۋبە سۈرىسى 34 - ئايەت).

ئىسلام دىنىدا ئىشلىتىلمەيدىغان زېمىندىن مەيلى شۇ زېمىننىڭ ئىگىلىرى بولسۇن ياكى باشقىلار بولسۇن تاشلاپ قويماي ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ۋاجىب قىلىنغان. بۇنىڭدىن مەقسەد تېرىلغۇ يەرلەرنى ۋە ئىشلەپ چىقىرىش ۋاستىلىرىنى تاشلاندۇق نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”تېرىلغۇ يېرى بار ئادەم ئۆزى ئۇ يەردە تېرىقچىلىق قىلسۇن ياكى قېرىندىشىغا بەرسۇن. قېرىندىشىغا بەرمىسە زېمىننى ئۆزى گۈللەندۈرسۇن“.

ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇملار زېمىننى مول ھۇسۇلنىڭ ئۈچتىن بىرىنى بېرىش شەرتى ئاستىدا باشقىلارغا بېرەتتى. بىر ئادەم ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ”پالانى يەر ئالغان ئىدى“ دەپ شىكايەت قىلغاندا، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جاۋابكاردىن بۇ توغرىلىق سورىغان. جاۋابكار مۇنداق جاۋاب بەرگەن ”مەن يەرنىڭ يېرىمىنى ئالدىم چۈنكى مەن ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپ كەلدىم ۋە ئۇ يەرنى ئاۋات

قىلدىم“، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جاۋابكارنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ: ”بۇپتۇ“ دېگەن. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەپ قارايتتى ”ناۋادا يەرنىڭ ئىگىسى ئۈچ يىلغىچە يەردىن ياكى ئۆزى پايدىلانماي ياكى باشقىلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن بەرمەي ئاق قويۇپ قويسا ئىسلام دۆلىتىدىكى ھەر قانداق بىر پۇقرانىڭ يەر ئىگىسىدىن ئىجازەت ئالماستىنلا ئۇ يەردىن پايدىلىنىش ھەققى بار“.

تاشلاندۇق يەرنى ئاۋات قىلغان ئادەم ئاۋات قىلغان يەرگە ئۆز ئىگىسىدىنمۇ بەكرەك ھەققى بارمۇ؟ بۇ توغرىلىق ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دىن قىلىنغان رىۋايەت بىر - بىرىگە ئوخشمايدۇ. ئەبۇ يۇسۇفنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۇھەين قەبىلىسىنىڭ ئاۋات قىلىنمىغان يېرىنى كىشىلەرگە بۆلۈپ بەرگەن. كېيىن يەرنى ئاۋات قىلغان ئادەم بىلەن ئەسلى يەرنىڭ ئىگىلىرى داۋالىشىپ قېلىپ ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئالدىغا بارغاندا، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ”ناۋادا يېرىڭلارنى مەن ياكى ئەبۇ بەكىر باشقىلارغا تەقسىم قىلىپ بەرگەن بولساق ئىدۇق، ئەلۋەتتە مەن يېرىڭلارنى ئۆزەڭلەرگە قايتۇرۇپ بېرەتتىم. بىراق بۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەقسىم قىلىپ بەرگەن بولغاچقا سىلەرگە ھەرگىز قايتۇرۇپ بېرەلمەيمەن. كىمكى يېرىنى ئۈچ يىل تىرىماي تاشلىۋېتىپ ئاۋات قىلمىسا ئاندىن باشقا بىر ئادەم ئۇ يەرنى ئاۋات قىلسا ئاۋات قىلغان ئادەم ئىگىسىگە قارىغاندا ھەقلىقراقتۇر“ دېگەن.

ئەبۇ ئۇبەيدىنىڭ بىر رىۋايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن: ”ناۋادا ئاۋات قىلغان ئادەم يەرنى بىر قېتىم ئاۋات قىلىپ يەنە بىر قېتىم تاشلاپ قويسا يەرنىڭ ئىگىسى خالىسا يەرنى قايتۇرۇۋېلىش ھەققى بار“.

يەھيا ئىبنى ئادەمنىڭ رىۋايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن: ”ئەگەر تاشلاندى زېمىن (يەر) دۆلەتنىڭ يېرى بولسا، يەر ئاۋات قىلغان ئادەمنىڭ بولىدۇ. ناۋادا ئۇ خۇسۇسى يەر بولسا، يەرنى پۇلغا سېتىۋالىدۇ“.

بىر ئادەم ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا كېلىپ مۇنداق دېگەن: ”مەن ئىگىسى كۆچۈپ كەتكەن تاشلىنىپ قالغان بىر پارچە يەرنى ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپ كېلىپ تېرىقچىلىق قىلىپ، مول ھۇسۇل ئالدىم“ دېگەندە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ”ئالغان مول ھۇسۇلنى خاتىرجەم يەۋەرگىن، ھالبۇكى، سەن بۇزغۇنچى ئەمەس، ئىسلاھ قىلغۇچى. ۋەيران قىلغۇچى ئەمەس، ئاۋات قىلغۇچى“ دېگەن.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سۆزىگە مۇنۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرگەن: «يەر يۈزى ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر. ئاللاھ ئۇنىڭغا بەندىلىرىدىن ئۆزى خالىغان كىشىلەرنى ۋارىس قىلىدۇ. ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپ». (ئەئراف سۈرىسى 128 - ئايەت).

ئىمام باقىر (ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: ”كىمكى زېمىننى تاشلاپ قويۇپ خاراب قىلىۋەتسە مۇسۇلمانلاردىن بىرەرسى

ئۇ زېمىننى ئاۋات قىلسا، ئاۋات قىلغان ئادەم ئۇ زېمىنغا تاشلاپ قويغان ئادەمگە قارىغاندا ھەقلىقراقتۇر“.

ئاللاھ زېمىننى ئىشلەپچىقىرىش، مول ھوسۇل ئېلىش، پايدىلىنىش ئۈچۈن ياراتقان.

زېمىندىن مول ھوسۇل ئالماسلىق، زېمىننىڭ تەبىئىتىنى يوقاتقانلىق.

زېمىننى ئۆز تەبىئىتىگە قايتۇرغان ئادەم پەزىلەتلىك ئادەمدۇر.

ئاللاھ زېمىننى ھېچ بولمىغاندا ھاجەتمەنلەرنىڭ ئارىيەتكە ئېلىپ بولسىمۇ پايدىلىنىشىغا توسقۇنلۇق قىلغان ئادەملەرنى قاتتىق ئەيىبلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا قازان - قومۇچ، قاچا - قۇچىلارغا ئوخشاش كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىشلىتىدىغان ئائىلە ئۆسكۈنىلىرىنى مۇھتاجلار پايدىلىنىشى ئۈچۈن توسالغۇ بولغان ئادەملەرگە قاتتىق كايىغان.

«دىننى ئىنكار قىلغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ يېتىمنى دۆشكەلەيدىغان، مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايدىغان ئادەمدۇر. شۇنداق ناماز ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ. ئۇلار قولقا بەرمەيدۇ»، (مائۇن سۈرىسى 1 - 7 - ئايەتلەر).

بۇندىن باشقا مىساللار ناھايىتى كۆپ........

دۆلەتنىڭ مال - مۈلكىگە كەلسەك رەسۇلۇللاھنىڭ ۋە خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ دەۋرىدىكى ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئەمەلىيەت جەريانىدا ئىشلىتىلىشى شۇنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇكى، ئىسلام دۆلىتى ئۆزىنىڭ بارلىق بايلىق مەنبەلىرىدىن تولۇق پايدىلىناتتى. بۇ بايلىق مەنبەلىرىنى كىشىلەرگە تارقىتىپ بېرىش ئارقىلىق ئىشقا ئاشقاندى.

بايلىقلار كىشىلەرگە تۆرلۈك يوللار ئارقىلىق تارقىتىپ بېرىلگەن، بىرىنچى، دۆلەتتىن پۇقرالارغا بېرىلگەن سوغاتلار ئارقىلىق ئەبۇ بەكرى كىشىلەرگە سوغات بېرىشتە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە باب - باراۋەرلىكنى ئاساس قىلاتتى ھەمدە: ”مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام ئوغلانلىرى، مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇلمال (خەزىنىسى)دىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەۋەررۇك، مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ تەۋەرۇكنىڭ مىراسخورلىرى، ھەر بىر مۇسۇلمان بۇ تەۋەررۇكتىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇش ھوقۇقىغا ئىگە“.

سۇفيان ئىبنى ئۇيەينە مۇنداق دېگەن: ”ئەبۇ بەكرىنىڭ قارىشىچە، بارچە مۇسۇلمانلار ئىسلام ئوغلانلىرى بولۇپ، بىر تۇغقانلار دادىسىدىن مىراس ئېلىشتا ئوخشاش بولغىنىدەك، مۇسۇلمانلارمۇ غەنىمەت ۋە باشقا بايلىقلاردىن ئۆز ئۈلۈشىنى ئېلىشتا باپ - باراۋەر. مەيلى ھۆر ئادەم بولسۇن، قۇل بولسۇن، مەيلى ئەر ياكى ئايال، مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن“.

ئابدۇراخمان ئىبنى هارىسنىڭ ئازاد كەردىسى ئەبۇ قىررە مۇنداق دېگەن: ”ئەبۇ بەكىر غەنىمەتلەرنى خۇجايىننىمغا قانچىلىك تەقسىم قىلىپ بەرگەن بولسا، ماگىمۇ شۇنچىلىك دەرىجىدە تەقسىم قىلىپ بەردى“.

بەزىلەر ئەبۇ بەكىرگە بۇرۇن مۇسۇلمان بولغان ۋە غازاتلارغا باشقىلارغا قارىغاندا بۇرۇن ۋە كۆپ قاتناشقانغا غەنىمەتلەردىن كۆپرەك بېرىشنى مەسلىھەت قىلىشقىدى، ئەبۇ بەكىر: ”ئۇلارنىڭ ئەجرىنى ئالالاھ بېرىدۇ. ئەمما بۇ باراۋەر تەقسىمات بولسا پەرقلىق تەقسىماتتىن كۆپ ياخشىدۇر“ دېدى.

لېكىن خەلىپىلىك ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىگە كەلگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ساھابىلاردىن بۇرۇن مۇسۇلمان بولغانلار بىلەن بۇرۇن غازاتقا قاتناشقانلارغا تەقسىماتتىن كۆپرەك بېرىش توغرىلىق مەسلىھەت سېلىشقىدى. ساھابىلار: ”ئۇنداقتا ئى ئەمىرۇل مۆمىنىن! ئۆزەڭدىن باشلا چۈنكى سەن بۇ ئىشنىڭ ئەھلى“ دېيىشتى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ”ياق، ئۇنداق قىلمايمەن، لېكىن رەسۇلۇللاھنىڭ ئائىلە - تاۋاباتلىرىدىن باشلايمەن“ دەپ، رەسۇلۇللاھنىڭ ئائىلە - تاۋاباتلىرىدىن بولغان هاشىم ۋە ئابدۇلمۇتەللىب جەمەتىدىن، ئاندىن كېيىن رەسۇلۇللاھنىڭ ئاياللىرى، ئاندىن ئەھلى بەدرى ۋە مۇھاجىرلارغا، ئاندىن بەدرى ئۇرۇشىغا قاتناشمىغان ئەنسارلارغا، ئاندىن ئەھلى هۇدەيبىيەگە، مەككىنى پەتھى قىلىشقا قاتناشقانلارغا ھەمدە قادىسىيە ۋە يەرمۇك ئۇرۇشىغا قاتناشقانلارغا تەقسىم قىلىشقا باشلىدى.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەر بىر ئائىلىلىككە ئايرىم - ئايرىم هالدا تەقسىمات بېرەتتى.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بۇنداق قىلىشىدا، بۇرۇنقىلارنىڭ بۇ تەقسىماتقا بولغان ئېھتىياجى كېيىنكىلەرگە قارىغاندا كۆچلۈكرەك بولغاچقا بىرىنچىدىن بۇلارنىڭ جىددى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش، ئىككىنچىدىن ئۇلارنىڭ تۈرلۈك مۇشكىلاتلىرىنى ھەل قىلىش مەقسەت قىلىنغانىدى. لېكىن كىشىلەرنىڭ قولىدا پۇل - مال كۆپىيىپ، ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز پەزلىدىن باي قىلغاندا ھاجەتمەنلەرنىڭ پۇل - مالغا بولغان ئېھتىياجى تەدرىجى يوقىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەممە ئادەمگە باراۋەر تەقسىمات بۆلۈپ بېرىشكە باشلىدى.

ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ خىلاپەت دەۋرىدە، ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كىشىلەرگە غەنىمەتلەرنى تەقسىم قىلىشتا ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سۈننىتى بويىچە ئىش كۆردى.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپە بولغاندا، ئەبۇ بەكىرنىڭ سۈننىتى بويىچە غەنىمەتلەرنى ھەممە ئادەمگە ئوخشاش تەقسىم قىلىپ بەردى. مۇھاجىرلارغا باشقىلاردىن، ئەرەبلەرگە (هۆر ئادەملەرگە) قۇللاردىن ئارتۇق غەنىمەت بەرمىدى.

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىرى ھۆر يەنە بىرى دىبەدەك (چۆرە) ئىككى ئايال غەنىمەت سوراپ كەلگەندە، ئىككىسىگە ئوخشاش غەنىمەت بەرگەندىن كىيىن، دىبەدەك ئۆزىگە بېرىلگەننى ئېلىپ گەپ قىلماي كېتىپ قالغان. ئەمما ھۆر ئايال: ”ئى ئەمىرۇل مۆمىنىن! ماڭىمۇ ئەشۇ دىبەدەككە ئوخشاشلا بىر نەرسە بېرەملا؟“ دېگەندە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ”مەن ئاللاھنىڭ كىتابىدا ئىسھاقنىڭ باللىرىغا قارىغاندا ئىسمائىلنىڭ باللىرىغا كۆپرەك بىر نەرسە بېرىلگىنىنى ھېچ كۆرمىدىم“ دېگەن.

ئەينى زاماندا دۆلەتنىڭ كىشىلەرگە بولغان ئاتاسى مۇقىم ئىدى. دۆلەتنىڭ كىرىمى قانچە ئاشسا ئاتالارمۇ شۇنچە ئاشاتتى. چۈنكى خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ نەزىرىدە دۆلەت خەزىنىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ مال - مۈلكى، خەلق ئاللاھنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، ئاللاھنىڭ مال - مۈلكىگە، ئاللاھنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى ئەڭ ھەقلىق ئىدى.

ئۇبەيدەنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ” ھاياتلا بولىدىكەنمەن ھەر بىر ئادەمگە بېرىدىغان ئاتانى تۆت مىڭغا يەتكۈزىمەن، مىڭنى قۇرالى ئۈچۈن، مىڭنى خىراجىتى ئۈچۈن، مىڭنى بالا چاقىلىرى ئۈچۈن، مىڭنى ئېتى ئۈچۈن، مال - مۈلۈك كۆپەيگەنسىرى كىشىلەرگە بېرىدىغان ئاتالەرنى شۇنچە كۆپەيتىمەن“.

خۇلەپائى راشىدىنلار مال - مۈلۈكنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇلمالىدا توڭلاپ قېلىشىنى ھەرگىز خالىمايتتى.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن رىۋايەتچىلەر تەرىپىدىن ئىسمى تىلغا ئېلىنمىغان بىر ئادەم ئوتتۇرىسىدا مۇنداق بىر سۆھبەت بولغان، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئابدۇللاھ ئىبنى ئەرقەمگە: ”مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇلمالنى ھەر ئايدا بىر قېتىم ھەر جۈمە كۈنى بىر قېتىم ھەر كۈنى بىر قېتىم تەقسىم قىلغىن“ دېگەندە، ھېلىقى ئادەم: ”ئى ئەمىرۇل مۆمىنىن! بەيتۇلمالدىن قالدۇرۇپ قويغان بولساڭ جىددى پەيتتە ساڭا لازىم بولۇر ئىدى“ دېگەن. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا: ”سېنى شەيتان ئازدۇرۇپتۇ، ئاللاھ ئۇنى ماڭا قانداق سەرپ قىلىشنى بىلدۈرگەن ۋە ئۇنىڭغا خىيانەت قىلىشتىن مېنى ساقلىغان. جىددى پەيتتە ماڭا ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ئىتائىتى يېتىپ ئاشىدۇ“ دېگەن.

دېمەك، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ زۆرۈر بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا مال - مۈلۈكنىڭ دۆلەت خەزىنىسىدە ساقلىنىپ قېلىشقا قەتئىي قارشى ئىدى. چۈنكى مۇسۇلمانلار ياخشىلىق قىلىشقا ئىنتايىن ھېرىسمەن ئىدى. دىللىرىدا ئىمان ئۇرغۇپ تاشاتتى. خەيرىيەت ئىشلىرىغا چاقىرىلسا، يەكدىللىك بىلەن مەيدانغا چۈشەتتى.

خۇلەپائى راشىدىن نېمە ئۈچۈن بەيتۇلمالنى پۇقرالارغا تارقىتىپ بېرىشكە چاقىرىق قىلغان؟ چۈنكى مال - مۈلۈك بەيتۇلدا ساقلانسا، ئىشلەپ چىقىرىشقا توسالغۇ بولۇپ قالىدۇ. تەبىئىكى مال - مۈلۈكنى ئۆز يولىغا سەرپ قىلماي توڭلىتىپ قويۇش، ئىسلام دۆلىتىگە خاس

خۇسۇسىيەت ئەمەس. مال ـ مۈلۈك كىشلەرنىڭ قولىدا بولغاندا، ئۇنىڭدىن خىلمۇ خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق پايدىلىنىپ، زاۋۇت، كان ـ كارخانا، تىرىقچىلىق قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشكە بولىدۇ.

ئىككىنچى: دېھقانچىلىق ئارقىلىق

بۇنىڭدا دۆلەت ئىشلەپ چىقارغۇچىغا شېرىك بولىدۇ. يەئلا ئىبنى ئۇمەييەدىن رىۋايەت قىلىندۇكى ئۇ مۇنداق دېگەن: " ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ ماڭا نەجران خەلقىدىن ئۆشرە ـ زاكات يىغىش توغرىلىق مۇنداق دەپ مەكتۇپ يوللىغان: ''ئىگىلىرى تەرىپىدىن ئاق قالغان يەرلەرنى ئىگىلىرىگە بەرگىن. ئۇلار يەرلىرىنى ئۆزلىرى سوغارماي يامغۇر سۈيى بىلەن سۇغرۇلغان بولسا، مەھسۇلاتىنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ. ئۈچتىن بىرى ئۇلارنىڭ. ناۋادا ئۇلار يەرلىرىنى چىلەك ـ تۇڭلاردا سۇ ئەكىلىپ سۇغارغان بولسا، مەھسۇلاتىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسى ئۇلارنىڭ، ئۈچتىن بىرى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ''.

ئۈچىنچى: يەر ـ مۈلۈكنى بۆلۈپ بېرىش ئارقىلىق

ئەگەردە زېمىن دۆلەتنىڭ بولۇپ، مەھسۇلاتى كېمىيىپ كەتسە، دۆلەت ئۇ زېمىننى زېمنى بار كىشلەرگە بېرىدۇ ـ دە، ئۇلار ئۇ زېمىندىن جان ـ جەھلى بىلەن مول هوسۇل ئېلىشقا تىرىشىدۇ.

ئەبۇ بەكر سىددىق، تەلهە ئىبنى ئۇبەيدۇللاھ، ئۇيەينە ئىبنى هىسنى ۋە زۇبەير ئىبنى ئاۋۋاملارغا ئايرىم ـ ئايرىم هالدا يەر بۆلۈپ بەرگەن.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ رىغبىتى بارلارغا يەرلەرنى بۆلۈپ بېرىپ: ''يەردىن پايدىلىنالايدىغانلار قەيەردە؟'' دەيتتى. ئۇ سەئىد ئىبنى ئەبى ۋەققاس، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد، خەبباب، ئۇسامە ئىبنى زەيد، زۇبەير، ئەلى ، نافىئ ئىبنى ئابدۇللاھ (رەزىيەللاھۇ ئەنهۇم) قاتارلىقلارغا يەرنى بۆلۈپ بەرگەن. ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ رەسۇلۇللاھنىڭ ساهابىلىرىدىن زۇبەير ئىبنى ئەۋۋام، سەئىد ئىبنى ئەبى ۋەققاس، ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد، ئۇسامە ئىبنى زەيد، خەبباب ئىبنى ئەرىد قاتارلىق بەش كىشىگە يەر بۆلۈپ بەرگەن.

يەهيا ئىبنى ئادەمنىڭ رىۋايتىدە ئۇلارغا يەرنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ بۆلۈپ بەرگەن، دېيىلگەن.

ئۇلارغا يەرنى ئالدى بىلەن ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ ئاندىن ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ بۆلۈپ بەرگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۇ ئېھتىمالدىن ئانچە يىراق ئەمەس. بىز ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنهۇنىڭ بىر ئادەمگە يەر بۆلۈپ بەرگەنلىكىنى بىلمەيمىز. بەلكىم بۆلۈپ بەرگەن بولسا، بىز

بىلىپ بولالمىغان بولۇشىمىز مۇمكىن. ياكى بۆلۈپ بەرمىگەن بولۇشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى ئۇ چاغدا ۋەزىيەت مۇقىم ئەمەس ئىدى. يەر بۆلۈپ بېرىش ئۈچۈن ۋەزىيەت مۇقىم بولۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە.

2 - گۈللىنىش ئۈچۈن مەبلەغ سېلىش

ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن كۆپلەپ مەبلەغ سېلىشلا كۇپايە قىلمايدۇ.

ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن مەبلەغدىن ھەقىقىي تۈردە پايدىلىنىش كېرەك. بۇ بىزدىن تۆرلۈك يوللار ئارقىلىق ھەسسە قوشۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىزدىن تەلەپ قىلىنىدىغان تۆرلۈك يول ئۈچ تۆرلۈكتۇر.

ئىستىخراجىيە، تەھۋىلىيە، خەدمات.

ئىستىخراجىيەدىن، دېھقانچىلىق، كانچىلىق، قۇياش ئېنىرگىيىسى ۋە شامال كۈچى قاتارلىق تەبىئى بايلىقلاردىن پايدىلىنىش كۆزدە تۇتىلىدۇ.

ئىستىخراجىيە ئىقتىسادى ساھەدە بۇرۇن بولمىغان بايلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ زامانىدا دېھقانچىلىق، ئوۋچىلىق، كانچىلىق ۋە سۇ تارتىش قاتارلىقلاردىن باشقا سانائەتلەر يوق ئىدى.

بۇ ئىسلامدا خەيرىيەتلىك ئىشلار دەپ ئاتالدى ھەمدە ئىسلامدا بۇ ئىشلارنى قىلىشقا كەڭ سەپەرۋەر قىلىندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”بىرەر مۇسۇلمان كۆچەت تېكىپ قويسا ياكى تېرىقچىلىق قىلىپ قويسا، ئۇنىڭدىن ئۇچار قۇشلار، ئىنسانلار، ھايۋانلار يېسە ئۇ مۇسۇلمانغا سەدىقە بولىدۇ“.

تەھۋىلگە كەلسەك، بۇنىڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان ماددىلارنى ئىستىخراجىيە ئارقىلىق كىشلەر ھاجەت بولىدىغان ماددىلارغا ئايلاندۇرىلىدۇ. مەسىلەن، ئۈزۈمنى سىركىگە، پاختىنى كىيىم - كېچەككە، تۆمۈرنى قۇرال قاتارلىقلارغا ئايلاندۇرغانغا ئوخشاش.

بۇ ئارقىلىق مىللىي كىرىم زور دەرىجىدە ئاشىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى ئەڭ يۇقىرى باھادا سېتىلىدۇ ۋە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ ھالدا ھەسسىلەپ ئاشقان مەھسۇلات قىممىتى مىللىي كىرىمنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ، يەرلىك ئېھتىياجنى قامداپ، چەتئەل تاۋارلىرىنى ئىمپورت قىلىشتىن بىھاجەت قىلىپ، مىللەتكە نۇرغۇن جەھەتتە قولاي شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. بۇ ئالدامچىلىقتىن خالىي ھالدا ئومۇمغا خىزمەت قىلغانلىقتىن ”خەيرىيەتلىك ئىش“ دەپ ئاتالدى.

بۇ ئارقىلىق ئىسلام دىيارلىرىنى قوغدايدىغان ”قۇرال - ياراغ“ ياساپ، ئاللاھنىڭ دۈشمەنلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىش مۇمكىن.

شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ سانائەتنى ماختاپ: ”شۈبھىسىزكى، ئاللاھ بىر ئوق ئارقىلىق ئۈچ ئادەمنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. ياسىغۇچىنى، ئاتقۇچىنى، ئوق ياساشقا ياردەم قىلغۇچىنى“ دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سانائەتنى ئەڭ ياخشى كەسىپ دەپ ھېسابلاپ: ”ھېچكىم ئۆزىنىڭ ھالال مېھنىتىگە تايىنىپ يېگەن تاماقتىنمۇ لەززەتلىك تاماق يېيەلمەيدۇ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇدمۇ ئۆزىنىڭ ئىككى بىلىكىگە تايىنىپ ياشايتتى“ دېگەن.

<u>خەدمات ئىككى خىل بولىدۇ.</u>

1 - شەخسى خىزمەت

بۇنىڭدىكى خىزمەت، خىزمەتكار، پادىچى قاتارلىقلارغا ئوخشاش مەلۇم بىر شەخس ئۈچۈن بولىدۇ. بۇ فۇقەھالارنىڭ نەزىرىدە پۈتۈنلەي پەسكەشلىكتۇر.

2 - ساتىراچ، تازىلىق ئىشچىسى، سودىگەر قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئاممىۋى خىزمەت.

سودىگەرلەرنىڭ پايدا قوغلىشىپ، يىراقتىكى تاۋارلارنى ئىستېمالچىلارغا يېقىنلاشتۇرۇپ بەرگىنىمۇ ”خەيرىيەتلىك ئىش“ ھېسابلىنىدۇ.

ئىسپاتلىنىشچە رەسۇلۇللاھمۇ قوي باققان.

مەزكۇر ئۇسۇللار ئارقىلىق ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئۈنۈمى ئىنتايىن زور.

دەرۋەقە، يۇقىرىقى ئۈچ تۈرلۈك ئۇسۇل ئارقىلىق ئۆلگىلىك ئىقتىسادىي ئىگىلىك يارتىش تامامەن مۇمكىن. بالايى ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان بايلىقنى بىز ”مالىيە كىرىزىسى“ دەپ ئاتايمىز.

بىرىنچى تۈرلۈك ئىشلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلماقچى بولغان چوڭ مۇستەملىكچى دۆلەتلەر، ئىشلەپچىقىرىلغان بايلىقلارنىڭ ھەممىسىنى تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق سۈمۈرۈپ ئىككىنجى تۈرلۈك <u>ئىشلار - تەھۋىلىيەگە رۇخسەت قىلمايدۇ.</u> پەقەت دۆلەتكە پۈتۈنلەي ھۆكۈمرانلىق قىلالىغاندىلا ئاندىن رۇخسەت قىلىنىدۇ. لېكىن ئۈچىنچى خىلدىكى ئىشلارغا - خىزمەتكارلىققا رۇخسەت قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ھە دەپ تەشۋىق قېلىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ھازىر كۆپىنچە جايلاردىكى مۇسۇلمانلار سودىگەرلەرگە ئايلىنىپ كېتىپ، سانائەتچىلەر، تېخنىك خادىملار ۋە ئىختىساس ئىگىلىرى بۇ رايونلاردا دېگۈدەك يوقالدى - دە، مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىقلىرى ئۇلارغا خۇشاللىق ۋە بەختۇ ئامەت ئەمەس، ئەكسىچە غەم - غۇسسە ۋە بالايى ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان مالىيە كىرىزىسىغا ئايلىنىپ قالدى.

خوْلەپائى راشىدىنلار يەردىن چىقىدىغان مەھسۇلاتلاردىن ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە پايدىلىنىشقا ئىنتايىن ھېرىس ئىدى. رەسۇلۇللاھتىن بىر ئەنسارى بىر نەرسە سوراپ كەلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن: " ئۆيىڭدە بىر نەرسە بارمۇ؟" دەپ سورىغان. ئۇ: "ھەئە، يېرىمىنى كىيىپ يېرىمىنى ئاستىمىزغا سېلىپ ئولتۇرىدىغان بىر پالاس ۋە سۇ ئىچىدىغان بىر قاچا بار" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا پالاس بىلەن قاچىنى ئەكەلدۈرۈپ، قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ: "بۇ ئىككىسىنى كىم سېتىۋالىدۇ؟" دېۋىدى. بىر ئادەم: "مەن ئۇ ئىككىسىنى بىر دىرھەمگە سېتىۋالاي" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى، ئۈچ قېتىم "بىر دىرھەمدىن كۆپرەك كىم سېتىۋالىدۇ؟" دېۋىدى بىر ئادەم "ئۇ ئىككىسىنى مەن ئىككى دىرھەمگە سېتىۋالاي..." دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پالاس بىلەن قاچىنى ھېلىقى ئادەمگە بېرىپ ئىككى دىرھەمنى ئېلىپ ئەنسارىغا بەردى ۋە: "بىر دىرھەمگە بالا - چاقىلىرىڭغا يېمەك - ئىچمەك ئېلىپ بەر. يەنە بىر دىرھەمگە بىر پالتا سېتىۋېلىپ ماڭا كەلتۈر" دېدى. ئەنسارى پالتۇنى ئېلىپ كېلىۋىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۆتەكنى ئەنسارىغا بېرىپ: "سەن بۇ كۆتەكنى ئۆيۈڭگە ئاپىرىپ، ئوتۇن قىلىپ سات" دېدى.

رەسۇلۇللاھنىڭ ئىشچىلارنى زېمىننىڭ مەھسۇلاتلىرىدىن پايدىلىنىشقا يۆزلەندۈرگىنى بويىچە خوْلەپائى راشىدىنلارمۇ شۇنداق قىلاتتى. چۈنكى زېمىننىڭ مەھسۇلاتلىرى ھەقىقىي بايلىقتۇر.

دېمەك ئۇلار مال - مۈلۈك جۇغلاش ئۈچۈن زېمىندىن مەھسۇلات ئېلىشقا يۈزلەنگەن. دېھقانچىلىق ئۇلارنىڭ ئەڭ ئۆنۈملۈك ۋاستىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئۇلار كىچىككىنە يەرنىمۇ پايدىلانماي تاشلاپ قويمايتتى.

ئىسلام دۆلىتىدىكى ھەر قانداق بىر پۇقرانىڭ يەر بايلىقلىرىدىن پايدىلىنىشىغا سەپەرۋەرلىك قىلىناتتى.

2 - مەقسەد ئىنسانلارنىڭ بەخت - سائادەتكە ئېرىشىشى

ئىنسان ئاللاھ ئۇلۇغ قىلغان، بارچە ھەممە مەخلۇقاتىدىن ئارتۇق قىلغان، بەخت - سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن بارلىق قولاي شارائىت ھازىرلاپ بېرىلگەن ئالاھىدە بىر مەخلۇقتۇر.

«شەك - شۈبھىسىزكى، بىز ئادەم بالىلىرىنى ھۆرمەتلىك قىلدۇق، ئۇلارنى قۇرۇقلۇقتا (ئۇلاغلارغا) مىندۇردۇق، دېڭىزدا (كېمىلەرگە چىقاردۇق. ئۇلارنى شېرىن يېمەكلىكلەر بىلەن رىزقلاندۇردۇق. ئۇلارنى مەخلۇقاتلىرىمىزنىڭ نۇرغۇنىدىن ئۈستۈن قىلدۇق»، (ئىسرائ سۈرىسى 70 - ئايەت).

«بىز (ئادەمگە): ”ئى ئادەم! سەن خوتۇنۇڭ بىلەن (يەنى ھەۋۋا) بىلەن جەننەتتە تۇرۇڭلار! جەننەتتىكى نەرسىلەردىن خالىغىنىڭلارچە كەڭ تاشا يەپ - ئىچىڭلار“ دېدۇق»، (بەقەر سۈرىسى 35 - ئايەت).

ئىنسان پەقەت ئىككى خىل ۋاستە ئارقىلىقلا بەخت - سائادەتكە ئېرىشەلەيدۇ. بىرى، ئىنساننىڭ ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش مەئىشەتلىرى مول بولۇش، يەنە بىرى ئىنسان ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئارزۇسىغا ئېرىشىش.

1 - ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش مەئىشەتلىرى مول بولۇش

بۇ يەردە بىز ئۈچ نۇقتا ئۈستىدە توختىلىمىز.

بىرىنچى: ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش مەئىشەتلىرى دېگەن نېمە؟

ئىككىنچى: ئىنسانغا ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش مەئىشەتلىرى قانداق مول بولىدۇ؟

ئۈچىنچى: ئەڭ تۆۋەن تۇرمۇش مەئىشەتلىرى مول بولۇش ئۈچۈن يېتەرلىك ئىقتىساد ھازىرلىنىش، ئىسلامدىكى نەپىقە تۈزۈمىگە بىنائەن ئەڭ تۆۋەن كىشىلىك تۇرمۇش مەئىشەتلىرىنى تۆۋەندىكىدەك كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن.

يېمەك - ئىچمەك ئىسلام دۆلىتىدە ياشاۋاتقان ھەر بىر ئادەم چوقۇم يېتەرلىك ئوزۇق تۈلۈككە ئېرىششى مۇمكىن.

كىيىم - كېچەك، ھەر - بىر پۇقرا ھېچ بولمىغاندا قىشتا سوغۇقتىن، يازدا ئىسسىقتىن دالدا بولغۇدەك كېيىم كېچەككە ئىگە بولىشى لازىم.

تۇرالغۇ - ھەر بىر ئادەم ئارام ئېلىپ كۈندىلىك پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرىدىغان تۇرالغۇغا ئىگە بولۇش لازىم.

ئۆي جىھازلىرى - تۇرالغۇ (ئۆي) چوقۇم ئۇخلاش ئۈچۈن لازىم بولىدىغان يوتقان - كۆرپە ۋە ياستۇق، ئولتۇرۇش ئۈچۈن زىلچا - گىلەم، پالاس، بورا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى لازىم.

تازىلىق بۇيۇملىرى - ھەر بىر ئادەم ئۈچۈن لازىم بولىدىغان سوپۇن، تاغاق، ئەتىر قاتارلىق بۇيۇملار تەل بولۇشى لازىم.

ھەر بىر ئىنسان ھېچ بولمىغاندا ئەڭ ئاددى بىر كەسپكە ئىگە بولۇشى لازىم. شۇڭا ھەر بىر ئىنسانغا ئۆزىنىڭ تۇرمۇشى ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ قامداش ئۈچۈن خىزمەت تەقسىم قىلىنىشى لازىم. ناۋادا ئىنسان خىزمەت ياكى ئەمگەك قىلىشتىن ئاجىز كەلسە ياكى كەسپ

قىلىپ تاپقان پۇلى تۇرمۇشىغا يەتمىسە ئۇنىڭ خىراجىتىنى ۋە چىقىمىنى مىراسخورى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى لازىم.

ئەگەر ئۇنىڭ مىراسخورى نامرات بولسا، ئۇنىڭغا مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇلمالىدىن نەپىقە قىلىش ۋاجىبتۇر، ئۇنىڭغا تۇرمۇشىنى قامدىيالىغۇدەك دەرىجىدە زاكات بېرىلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادىنى ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن قانۇن دەستۇرى قىلدى.

(2) ـ ئىنساننىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ئارزۇسىغا ئېرىشىش

ئىسلام ئەھكاملىرىغا نەزەر تاشلىغۇچى ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن تەرەققى قىلىش ئۈچۈن ئىنسانلارغا مال ـ مۈلكنى بېغىشلىيالايدۇ.

بۇ تۆۋەندىكىدەك ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ.

بىرىنچى، بىر قىسىم نەرسىلەرگە پۇل ـ مالنى بۇزۇپ ـ چېچىش، ئىنسان پۇل ـ مېلىنى هاراق، توڭگۇز قاتارلىق نەرسىلەرگە بۇزۇپ چاچقاندا ئۇنىڭ روهى بۇلغىنىپ، ئىززەت هۆرمىتى دەپسەندە قىلىنىدۇ.

باشقىلار بۇنى ئىقتىسادى زىيان دەپ قارىماستىن ئەكسىچە، ئىقتىسادنىڭ توغرا يولغا يۈزلىنىشى دەپ قاراشتى. ئىقتىسادنىڭ توغرا يولغا يۈزلىنىشى بۇزۇپ چېچىۋېتىلگەن پۇل ـ مالنىڭ قەيەردە بولمىسۇن قولدىن ياخشىلىق كېلىدىغان ئىقتىساد بازىرىغا پەقەت ئىقتىسادنىڭ ئۈلنى تىكلەيدىغان مېۋىلىك دەرىخنىلا تىكىدىغان دۇرۇس بىر ئادەم ئارقىلىق ئىقتىساد ساهەسىگە قايتىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

هاراق ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ ئېيتقاندەك بارلىق نىجاسەتنىڭ ئانىسى هەم هەر بىر يامانلىقنىڭ ئاچقۇچى بولۇپ، ئۇ تەن سالامەتلىككە زىيان يەتكۈزىدۇ، ئەقلىنى كەتكۈزىۋېتىدۇ. ئىنسان ئابرۇيىنى تۆكىدۇ.

هاراق ئىچكۈچى پەسكەشلەر ئارىسىدا كۈلكىگە قالىدۇ، هاراققا خەجلەنگەن پۇل ـ مال هاراقكەشكە هاقارەت كەلتۈرۈپ، ئۇنى ئىنسان قېلىپىدىن چىقىرىۋېتىدۇ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ، سەمۇرەنىڭ ئەهلى زىممەلىكلەرنىڭ هارىقىدىن جىزيە ئېلىپ، ئۇنى سېتىپ پۇلنى مۇسۇلمانلارنىڭ مال ـ مۈلكىگە قېتىۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ: ”ئاللاه سەمۇرىگە لەنەت قىلسۇنكى، بىزنىڭ ئىراقتىكى كېچىككىنە بىر ۋەكىلىمىز مۇسۇلمانلارنىڭ غەنىمەت ماللىرىغا هاراق، توڭگۇزنىڭ پۇلىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىپتۇ. هالبۇكى هاراق، توڭگۇزنىڭ ئۆزىمۇ پۇلىمۇ هارام ئىدى“ دېگەن.

ھاراق سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش قەتئىي مەنئى قىلىندۇ. چۈنكى ھاراق سودىسى بىلەن شۇغۇللانغاندا، ھاراقنىڭ كەڭ تارقىلىپ كىشىلەرنىڭ ھاراققا بېرىلىپ كېتىشىگە، سودىگەرلەرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئالدىنىپ قېلىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىدۇ.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىراقنىڭ سودىگەرلىرىدىن بىر ئادەمنىڭ ھاراق تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇنداق دەپ مەكتۇپ يوللىغان: "ئۇنىڭ بارلىق نەرسىلىرىنى سۇندۇرۇپ، پۈتۈن مال ـ مۈلكىنى يوقىتىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچكىم بىر نەرسە بەرمىسۇن!".

ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ كۇفەدىكى (زەرارە) دەپ ئاتىلىدىغان، ھاراق سېتىلىدىغان بىر مەھەللە بارلىقىنى ئاڭلاپ ئۇ يەرگە بارماقچى بولغاندا باشقىلار: " ئى ئەمرۇل مۆمىنىن! جانابلىرىنى كېمىگە سېلىپ ئۇ مەھەللىگە ئېلىپ بارايلى!" دېگەندە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "ياق، بۇ تەييار تاپلىق، بىزنىڭ تەييار تاپلىققا ئېھتىياجىمىز يوق" دەپ ئۇ مەھەللىگە پىيادە كېلىپ: "بۇ مەھەللىنى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈپ تاشلاڭلار! چۈنكى نىجاسەت بىر ـ بىرىنى يەپ كېتىدۇ" دەپ ئۇ مەھەللىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن.

ئىسلام دىنىدا ھاراق ساقلاش قاتتىق چەكلەنگەن.

سەقىپ قەبىلىسىدىن بىر ئادەمنىڭ ئۆيىدىن ھاراق تېپىلىپ قالغاندا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ ئادەمنى دەررىلەپ ئۆيىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغاندىن كېيىن: "ئىسمىڭ نېمە؟" دەپ سورىغان، ئۇ: "ئىسمىم (رۇۋەيشىد)" دېگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ : "ئىسمىڭ رۇۋەيشىد (يېتەكچى) ئەمەس، بەلكى فۇۋەيسىق (يەنى سېپى ئۆزىدىن پاسىق ئىكەنسەن" دېگەن.

دېمەك ھاراق نىجىس بولغان ئىكەن، ئۇنىڭدىن يىراق تۇرماق لازىم.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، خالىد ئىبنى ۋەلىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئازراق ھاراق ئارىلاشتۇرۇلغان سوپۇن بىلەن يۇيۇنغانلىقىنى ئاڭلاپ مۇنداق دەپ مەكتۇب يوللىغان: "ئاڭلىشىمچە سىز ھاراق بىلەن بەدىنىڭىزنى سۈرتىپسىز، روشەنكى، ھاراقنىڭ ئىچىمۇ ـ سىرتىمۇ ھارام. ھاراقنى تۇتۇش ئىچكەنگەن ئوخشاشلام ھارام. شۇڭا ھاراقنى بەدىنىڭلارغا سۈرۈتمەڭلا، چۈنكى ئۇ نىجىستۇر".

ئەمما نىجاسەتلەر بىلەن توڭگۇزلەرگە كەلسەك، ئۇنىڭدا گەندە ۋە باكتېرىيە بولغانلىقتىن مۇسۇلمان ئادەم ئۆزىنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ساقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئۆزىنى پاك تۇتۇش ۋە ئۇنىڭغا قەتئىي يېقىن يولىماسلىقى شەرت. چۈنكى ئۇنىڭ بەدەنگە بولغان تەسىرى ئىنتايىن كۈچلۈك. گەرچە غەيرى مۇسۇلمانلارنىڭ بۇ نىجاسەتلەر بىلەن تىجارەت قىلىپ ئالىدىغان پايدىسى ئىنتايىن كۆپ بولسىمۇ ئىسلام قارىشىدا ئۇ نىجاسەتلەر ۋە توڭگۇزنىڭ تەبىئىتىگە كېيىسەللىك ئېلىمىنتلار ئارىلىشىپ كەتكەن بولغاچقا ھېچنەرسىگە توغرا كەلمەيدۇ.

ئىنساننىڭ بارلىق بەدەن ئەزالىرى ئىنساننى قوغدايدىغان تاۋار مال قىلىنغان. شۇڭا پۇل - مال تاپىمەن دەپ ئىززەت - ھۆرمىتىنى ۋە قوغدىغۇچىسىنى يوقىتىپ قويۇشقا بولمايدۇ.

پۇل - مال تېپىشتىكى مەقسەت ئۆزىنى خاراب قىلىش ئەمەس، ئەكسىچە ئۆزىنىڭ تەن سالامەتلىكىنى ۋە ئابرۇيىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈندۇر. مانا بۇ ئىنساننى ھەقىقىي بەخت - سائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان قەدىر قىممەتتۇر. شۇڭا ئىسلام بۇنىڭغا ئاساسلانغان. ئەگەر ئۇنداق بولمىغىنىدا ئىقتىساد ئۆزىدىن باشقا ھەممىنى ھەيدەپ كېتىدىغان توپان بالاسىغا ئايلىنىپ قالاتتى.

ئىككىنچى: بىر قىسىم ئىقتىسادى مۇئامىلىلەر نۇرغۇنلىغان پايدا كەلتۈرگىنىگە قارىماي ھارام قىلىندى. چۈنكى بۇ مۇئامىلىلەر دىللارنىڭ پىچەتلىنىپ كېتىشىگە ياكى ۋىجداننىڭ يوقىلىشىغا ياكى ۋاقىتنىڭ زايا بولۇپ كېتىشىگە ياكى يولدىن ئېغىپ كېتىشكە ياكى مۇسۇلمانلارنىڭ نۇرغۇنلىغان پايدا مەنپەئەتلىرىنىڭ زايا بولۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولۇپ قالىدۇ.

رەسۇلۇللاھنىڭ: "قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولغۇچىلار رەسىم سىزغۇچىلار" دېگەن سۆزىگە ئاساسەن ھەيكەل (بۇت) ياساش ۋە ھەيكەل تىجارىتى بىلەن شوغۇللىنىش ھارام قىلىندى. چۈنكى بۇ ھەيكەللەر (بۇتلار) ئىنساننى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن چەتنەشتۈرۈپ، پىكىر - تەپەككۇرنى ۋە قەلبىنى پېچەتلىۋېتىدۇ.

پايدىسىز ئويۇن - تاماشا ئەسلىھەلىرىنى ياساش ھارام قىلىندى؛ چۈنكى بۇ ئەسلىھەلەر ۋاقىتنى زايا قىلىۋېتىش، مەجبۇرىيەتنى ئىجرا قىلماسلىق، خىزمەتنى تاشلىۋېتىپ، ئائىلە ۋە ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلمەسلىك، ئىبادەتكە ھورۇنلۇق قىلىشتەك ناچار خاھىشلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بىر قېتىم ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەپ خۇتبە ئوقۇغانىدى: "سىلەر شىشخال ئويناشتىن يىراق بولۇڭلار! چۈنكى مەن بەزىڭلارنىڭ ئۆيلىرىدە شىشخال بارلىقىنى ئۇقۇپ قالدىم. ئۆيىدە شىشخال بارلار دەرھال ئۇنى كۆيدۈرۈۋەتسۇن ياكى چېقىپ تاشلىسۇن!".

يەنە بىر خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەن: "ئى ئىنسانلار! مەن سىلەرگە شىشخال توغرىلىق كۆپ سۆزلىگەن بولساممۇ، ئەپسۇسكى سىلەر ئۇنى يوقاتمىدىڭلار. شۇڭا مەن ئۇتۇن توپلاپ ئۇنى ئۆيلىرىڭلار بىلەن كۆيدۈرۈۋەتمەكچى بولىۋاتىمەن".

ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شىشخال ئويناۋاتقان بىر قەۋمنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇلارنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ قوغلىۋەتكەندىن كېيىن: "شۈبھىسىزكى، شىشخال ئويناش قىمار ئوينىغانغا ئوخشاش. بۇ خۇددى توڭگۇز گۆشىنى يېگەن بىلەن باراۋەر. ئۇنى ئويناش قىمار ئەمەس دېيىلسە، توڭگۇز مېيىنى ئىستېمال قىلغانغا ئوخشايدۇ" دېگەن.

دۈشمەنگە قۇرال - ياراغ قاتارلىقلارنى سېتىش قەتئىي ھارام. چۈنكى بۇنداق قىلغاندا، دۈشمەننىڭ خورىكىنى ئۆستۈرۈپ مۇسۇلمانلارغا ھۇجۇم قىلىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ، مۇسۇلمانلار ئەھلى ھەربىتىن ئالغان غەنىمەتلەرنى كاپىرلاردىن ھېچكىمگە سېتىش قەتئىي مەنئى قىلىندۇ. گەرچە ئۇلار قىممەت باھادا سېتىۋالغان تەقدىردىمۇ.

ئەلى ئىبنى ئەبى تالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەجەملەرنىڭ ئالتۇندىن ياسالغان بىر قاچا كەلتۈرگەنىد، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ چېقىپ كېسەك ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىپ رەمكچى بولغان، بۇ چاغدا دەھھاقىن قەبىلىسىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر: "ناۋادا بۇنى چېقىۋەتسەڭ بۇنىڭ پۇلىنى چېقىۋەتكەن بولىسەن. شۇڭا سەن ئۇنى چېقىۋەتمەي بىزگە سات. بىز ئۇنى قىممەت باھادا سېتىۋالايلى" دېگەندە، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "ئاللاھ سىلەردىن تارتىۋالغان مۈلۈكنى يەنە سىلەرگە ھەرگىز قايتۇرۇپ بەرمەيمەن" دەپ ئۇنى چېقىپ مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىپ بەرگەن.

جازانە نۇرغۇنلىغان ماددى مەنپەئەت يەتكۈزگىنىگە قارىماي ھارام قىلىندى. چۈنكى جازانە ئىنسان قەلبىنى قاساۋەتلەشتۈرۈپ، ئىنسانىنى ئاچكۆز، پەسكەش قىلىپ قويىدۇ ۋە ئىنسان قەلبىدىن ياخشىلىقنى دوست تۇتۇش، ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن خالىسانە ئەمەل قىلىشنى چىقىرىپ تاشلايدۇ.

شۇڭا ئوسمان ئىبنى ئەففان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن ئىدى: "جازانىنىڭ يەتمىش دەرۋازىسى بار. ئۇنىڭ ئەڭ ئاجىز دەرۋازىسى بىر ئادەم ئۆزىنىڭ چۆرىسىنى نىكايىغا ئالغىنىغا ئوخشاش".

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "بىز جازانىدىن قورقۇپ ئوندىن بىرنىڭ توققۇز پىرسەنت پايدىسىنى ھالال دەپ ھېسابلىدۇق" دېگەن.

قىمار ئۆيناش، ئالدامچىلىق قاتارلىقلارمۇ ھارامدۇر. چۈنكى ئىقتىساد توپلاشتىن مەقسەت ئۇنى ناتوغرا يوللارغا ئىشلىتىش ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئىنساننىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئاممىنىڭ ئېھتىياجىنى تولۇق تەمىن ئېتىشتىن ئىبارەتتۇر.

ئىبنى ھاج مۇنداق دېگەن: "مۇسۇلمان بۇرادەرلەرگە ياردەم قىلىش ۋە ھەر جەھەتتىن قۇلاي شارائىت ھازىرلاپ بېرىش مەقسىتىدە تىجارەت قىلغان سودىگەرنىڭ دۇكىنىدىن پۇل - مالغا ئېھتىياجى چۈشۈپ قالغان ياكى ياردەمگە مۇھتاج بولۇپ قالغانلار بىمالال ئۆز ھاجىتىنى راۋا قىلالايدۇ".

ماتېرىيالىستىك ئىقتىسادشۇناسلار: "پۇل - مالنى ئىنسان پەرۋەرلىك يۈزىسىدىن ھەمدە بەختلىك ۋە بەختسىزلىك ئۈچۈن بۇزۇپ چېچىش، ئىقتىسادنى زور دەرىجىدە زىيانغا ئۇچراتقانلىق، ئىقتىسادنىڭ بۇنىڭ بىلەن ھېچ قانداق ئالاقىسى يوق" دەپ قارايدۇ.

لېكىن بىزنىڭ قارىشىمىز خۇلەپائى راشىدىنلارنىڭ قارىشىغا ئوخشاش مۇنۇلاردىن ئىبارەتكى، ئىنسانلار ئىقتىسادىنىڭ بىر قانىتى بولسا، (تاۋار مال - مۈلۈك) ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى بىر قانىتى.

قانداق بولىشىدىن قەتئىينەزەر ئىنسانلارنىڭ ئىقتىساتتىكى رولى تاۋار ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىھەلىرىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق.

شۇنىڭدەك، ناچار تاۋارلار، ئەسكى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئىقتىسادنى ناھايىتى زور دەرىجىدە زىيانغا ئۇچرىتىدۇ. ئاللاھنىڭ كۆزىتىپ تورىدىغانلىقىدىن قىلچە بىخەۋەر ھالدا ئىقتىسادنى كەلسە - كەلمەس يوللارغا بۇزۇپ چاچىدىغان ۋىجدانسىز، ئوغرى، قاراقچى، ئالدامچى قاتارلىقلارمۇ شۇنداق.

مانا بۇلار ئىنسانلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن تېز تەرەققى قىلىپ، بەخت - سائادەتكە ئېرىششكە پۈتلىكاشاڭ بولىدىغان بىر ئۇچۇم جەمئىيەت داشقاللىرىدۇر. ھالبۇكى بۇلار بۇزۇپ چاچقان ئىقتىساد ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجىنى قامدايدىغان ئەڭ زور بايلىق ئىدى.

ئۈچىنچى مەقسەت: بايلىقنىڭ ئوخشاش تارقىلىش تەكشۈگلىقىنى ساقلاش.

يۇقىرىدا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، كىشىلەرنىڭ مال - مۈلۈككە ئىگە بولۇش جەھەتتىكى پەرقى ئىنتايىن زور. ئىسلام نەزەرىيىسىدە مال - مۈلۈك ئاللاھنىڭ مۈلكى، خەلقنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ پېقىرلىرى. ئۇنداق بولغان ئىكەن، ئاللاھنىڭ مۈلكىدىن ھەممە بىردەك پايدىلىنىشى لازىم.

مال - مۈلۈك ھاياتنىڭ تايانچ بازىسى بولغانلىقتىن ئۇنىڭغا بولغان تەلەپ ئىنتايىن يۇقىرى، ئارزۇ تولىمۇ كۈچلۈك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”تويماس ئىككى تۈرلۈك ئادەم بار. بىرى ئىلىم تەلەب قىلغۇچى، يەنە بىرى دۇنيا تەلەب قىلغۇچى“. ئىسلام دىنىدا كىشىلەر ئارىسىدا ئادالەت بەرپا قىلىشقا ئىنتايىن ھېرىس.

بەزىلەرنىڭ مال - دۇنياغا كۆمۈلۈپ كېتىشى، يەنە بەزىلەرنىڭ ئاچارچىلىقتىن ئۆلۈپ كېتىشى، ئادالەتنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس، چۈنكى ئادالەت بايلىقنىڭ تارقىلىشتىكى تەكشۈگلىقىنى ساقلاشتا پائال تەدبىرگە ئىگە. بۇ تەدبىر سەلبىي ۋە ئىجابىيدىن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك.

جازانە، پارىخورلۇق، قىمار، ئالدامچىلىق، زومىگەرلىك، بولاگچىلىق.... قاتارلىقلارنىڭ ھارام قىلىنىشى سەلبىي تەدبىرلەر دىندۇر.

زاكات، سەدىقە پىترە، نەزىر، كەففارەت، قۇربانلىق قىلىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى دۆلەتنىڭ مۇھتاجلارغا غەنىمەت بېرىشى باشقىلارنى زاكات، سەدىقە بېرىشكە تەرغىب قىلىشنىڭ ۋاجىبلىقى (زۆرۈرلۈكى) ئىجابىي تەدبىرلەر دىندۇر.

بۇخىل سەرپىيات نامراتلارنى ۋەيران قىلىپ جەمئىيەتنى باي ۋە ئوتتۇرا ھالدىن ئىبارەت ئىككى تەبىقىگە ئايرىۋېتىدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادى تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلغان ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدىن بويان بىر قىسىم ئىسلام دۆلەتلىرىدىكى نامراتلار تەبىقىسى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

مۇئاز ئىبنى جەبەل ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قېشىغا ئەھلى يەمەندىن يىغقان زاكاتنىڭ بىرقىسمىنى ئەۋەتكەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭغا كايىپ: ”مەن سېنى كىشىلەردىن باج ۋە جىزيە يىغىپ كېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بايلارنىڭ زاكىتىنى پىقىرلارغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئىدىم“ دېگەن. مۇئاز: ”مەن ساڭا مەندىن بىر نەرسە ئالىدىغان بىرەر ئادەم بار ھالەتتە بىر نەرسە ئەۋەتمىدىم“ دېگەن.

ئىككىنچى يىلى مۇئاز يېرىمىنى ئەۋەتكەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئاۋالقىدەكلا كايىغان، مۇئازمۇ بۇرۇنقىدەكلا جاۋاب بەرگەن.

ئۈچىنچى يىلى مۇئاز زاكاتنىڭ ھەممىنى ئەۋەتكەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ يەنىلا بۇرۇنقىدەك كايىغان. مۇئاز: ”ئالىدىغان ھېچ بىر ئادەمنى تاپالمىغىنىم ئۈچۈن زاكاتنىڭ ھەممىسنى ئەۋەتتىم دەپ“ جاۋاب بەرگەن. يەنى بۇ جەمئىيەتتە ھەممە ئادەم باي بولغىنى ئۈچۈن زاكاتقا ئېھتىياجلىق ئادەم تاپالماي ھەممىنى ئەۋەتتىم.

ھازىر دۇنياغا خۇجايىنلىق قىلىۋاتقان ئاساسلىق كوممۇنىزم، كاپىتالىزم ۋە ئىسلام سىستېمىلىرىدۇر. ھەر بىر سىستېمىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بار. بىزنىڭ باشقا ئىقتىسادى سىستېمىلار توغرىلىق سۆزلىشمىزنىڭ زۆرۈرىيتى بولمىغىنى ئۈچۈن، پەقەت ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى توغرىلىقلار توختالماقچىمىز.

بۇ خۇسۇسىيەتلەر تۆۋەندىكىچە؟

1 - ئىلاھى تۈزۈلمە، ئىسلام ئىقتىسادى كاپىتالىزم ۋە كوممۇنىزمغا ئوخشاش ئىنسانلار تەرىپىدىن تۈزۈلمىگەن بولۇپ، ئۇ بىر ئىلاھىي تۈزۈلمىدۇر. ئىلاھىي تۈزۈلمە، قۇرئان، ھەدىس، ئىجمائ ۋە قانۇن چىقارغۇچىنىڭ مەقسەتلىرى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان.

2 - ئىقتىساد، ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق قاتارلىق باشقا تۈزۈلمىلىرىگە ئوخشاش ئايرىلماس بىر قىسمىدۇر. ئىسلام ئىقتىسادىنى تەتقىق قىلغۇچىلار ئائىلىنىڭ پۈتۈن خىراجىتى ئەرگە يۈكلەنگەن خىراجەت تۈزۈلمىسىنى ۋە تويلۇقنىڭ ئايالغا ئەمەس، ئەرگە

يۈكلەنگەنلىكى ئىنقىلابلاردىن كېيىنلا ئاندىن ئىسلام دىنىدا نېمە ئۈچۈن ئەر بىلەن ئايالنىڭ ئوخشاش مىراس ئالالمايدىغانلىقىنى چۈشىنەلەيدۇ.

شۇنىڭدەك، ئۇلارنىڭ ئىسلامدىكى مال ـ مۈلكنىڭ تەرەققى قىلىش يوللىرىنى ئېنىق بىلمەي تۇرۇپ جازانىنىڭ نېمە ئۈچۈن ھارام قىلىنغانلىقىنى چۈشەنمىكى تولىمۇ قىيىن.

3 ـ ئېتىقادى ئىقتىساد

ئۇ ئەسلىدە ئىسلام ئېتىقادىدىن كېلىپ چىققانلىقتىن، ئۇ توغرىلىق ئېتىقادقا ھۆكۈم قىلىنىدۇ. مۇسۇلمان زاكات، سەدىقە قاتارلىق بىر قىسىم مەجبۇرىيەتلەرنى ئۆزىنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مۇقەددەس بۇرچى دەپ بىلىدۇ. ئەگەر قىيامەت كۈنىدىكى ئاللاھنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ بىر قىسىم دۇنياۋى پايدىلاردىن مەھرۇم قالسا قىلچە پەسەنت قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ قەلبى مۇنۇ ئايەتكە چەمبەرچەس باغلانغان «ئۇلار بىلىدىغان بولسا، ئۇلارغا ئاخىرەتنىڭ ساۋابى تېخىمۇ چوڭدۇر». (نەھلى سۈرىسى 41 ـ ئايەت).

ئىسلام ئىقتىسادىدىكى بۇ ھۆكۈمدىن قانۇنغا ئەمەس، بەلكى بىرىنچى دەرىجىلىك ئىمانى كۈچلۈك قىلىدىغان ۋىجدانغا مۇراجىئەت قىلىنىدۇ.

شۇڭا بىز مۆمىنلەرنىڭ زاكاتلىرىنى يازما قانۇننىڭ ۋاستىسىسىز ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىش ئۈچۈن بېجانىدىل ئادا قىلىۋاتقانلىقىنى، يازما قانۇندا ھاراق سودىسى بىلەن شوغۇللىنىشنىڭ رۇخسەت قىلىنغىنىغا قارىماي ھاراق سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىش ھارام كەسىپ بولغانلىقتىن ئۇلارنى چەتكە ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرىۋاتىمىز. چۈنكى ئاللاھ ئۇلارنى كۆرۈپ تۇرىدۇ ۋە قىلمىشلىرىدىن ھېساب ئالىدۇ.

«سىلەر قەيەردە بولساڭلار، ئاللاھ سىلەر بىلەن بىرگە»، (ھەدىد سۈرىسى 4 ـ ئايەت). «شۈبھىسىزكى، ئاسمان ۋە زېمىندىكى ھېچ نەرسە ئاللاھقا مەخپىي ئەمەس»، (ئال ئىمران سۈرىسى 5 ـ ئايەت).

4 ـ ئىسلام ئىقتىسادىدىكى قۇلچىلىق تەبىئىتى

بىز ئۆز نۆۋىتىدە دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئىسلام ئىقتىسادى ئىلاھىي تۈزۈلمە، بۇ تۈزۈلمىنىڭ ھەر ـ بىر پرىنسىپىغا تولۇق ئىتائەت قىلىش ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق بولۇپ، ئاللاھقا ئىتائەت قىلغانلىق ئىبادەتتۇر. بۇ ھالدا ئىسلام ئىقتىساد تۈزۈلمىسىگە ئۇيغۇنلىشىشمۇ ئىبادەتتۇر.

«جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت (ئىتائەت) قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم»، (زارىيات سۈرىسى 56 ـ ئايەت).

5 ـ ئىسلام ئىقتىسادى ئەخلاق بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان. شۈبھىسىزكى، ئىسلام نەزەرىيىسىدە ئەخلاق بىلەن ئىقتىساد مۇكەممەل بىرگەۋدە، ئەخلاقسىز ئىگىلىك تىكلەش مۇمكىن ئەمەس. مەسىلەن: سودا ـ سېتىق، قەرز ئېلىش قاتارلىق ھەرىكەتلەر ئىسلام تۈزۈلمىسىنىڭ سىرتىدىكى ماددىي ھەرىكەتلەردۇر.

ھالبۇكى، ئىسلام تۈزۈلمىسىگە ئىللىق تەبەسسۇم مەڭگۈ ھەمراھ، (قېرىنداشىڭىزدىكى سەدىقە سىزنى تەبەسسۇم قىلدۇرىدۇر) كەڭ قورساقلىق (ئالغاندا، ساتقاندا ۋە قەرز ئالغاندا كەڭ قورساقلىق قىلغان ئادەمگە ئاللاھ رەھىم ـ شەپقەت قىلسۇن) تىجارەت ئومۇميۈزلۈك پايدىغا ئېرىشتۈرىدىغان بىر ھەرىكەت، لېكىن ئىسلام تۈزۈلمىسىدىكى تىجارەت راستچىللىق ۋە ئامانەتتىن خالىي ئەمەس. چۈنكى راستچىللىق بىلەن ئامانەت (ئەمىنلىك) تىجارەتنىڭ ئاساسلىق ئامىللىرىدىن بىرى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: ”ئىشەنچىلىك، راستچىل سودىگەر (قىيامەت كۈنى) پەيغەمبەرلەر، سىددىقلەر (ئاللاھنىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرى) ۋە شەھىدلەر بىلەن بىرگە بولىدۇ“.

6 ـ مۇرۇنەتلىك، مۇرۇنەت دېمەك، تەرەققى قىلىشقا قادىر بولۇش دېمەكتۇر.

مۇرۇنەتلىكنىڭ نېگىزى قۇرئان بىلەن سۈننەت، ۋەھالەنكى، قۇرئان بىلەن سۈننەت ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئاساسلىق پىلان لايىھەسىگە تايىنىدىغان ئىقتىسادنىڭ مۇھىم مەنبەئىدۇر. ئىجمائ بولسا، ئىقتىسادنىڭ ئۆنۈملۈك بىر تەدبىرىدۇر.

شۈبھىسىزكى، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىقتىسادىي ھەرىكەتلەردە مۇجتەھىد ئۈچۈن يولنى يۇرۇتۇپ بېرىدىغان نۇرلۇق چىراقتۇر. يېغىپ ئېيتقاندا، ئىسلامنىڭ ئىقتىسادىي مەنبەلىرى تەبىئىي ھالدا تەرەققى قىلىش كۈچىگە ئىگە.

7 ـ ئۇبيېكتىپ ھالەت ئامانەتنى مەيلى مۇسۇلمان بولسۇن ياكى كاپىر بولسۇن، دۆلەتنىڭ بولسۇن ياكى دۈشمەننىڭ بولسۇن ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇرۇش شەرت. «شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ»، (نىسا سۈرىسى 58 ـ ئايەت).

ئىسلام دىيارىغا كىرگەن ياكى ئۆلتۇراقلاشقان ھەر قانداق بىر ئادەمنىڭ ھاياتى بىخەتەرلىكى، ئىقتىسادى، دىنى ۋە ئابرۇيىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىنماسلىق ھوقۇقىغا ئىگە.

بۇ خەيرىيەت ئۇيۇشمىلىرى ۋە ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇھىم ئاملى بولۇپ، بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇسۇلمانلارنىڭ باش تارتىپ بولالمايدىغان مۇقەددەس بۇرچىدۇر. گەرچە ياردەم قىلىنغۇچى مۇسۇلمان ياكى كاپىر، يېقىن ياكى يىراق بولغان تەقدىردىمۇ.

«بىرەر قەۋمنىڭ سىلەرنى مەسجىدى ھەرام (زىيارتى) دىن توسقانلىقتىن ئىبارەت دۈشمەنلىكى ھەرگىزمۇ سىلەرنىڭ ئۇلارغا چېقىلىشىڭلارغا سەۋەبچى بولمىسۇن، ياخشى ئىشقا

ۋە تەقۋادارلىقتا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار، ئاللاھ (نىڭ ئازابى) دىن قورقۇڭلار، ئاللاھنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن قاتتىق». (مائىدە سۈرىسى 2 - ئايەت).

ئىختىيارى يوسۇندىكى سەدىقىنى مۇسۇلمان بىلەن كاپىرغا بېرىش جائىزدۇر.

8 - رېئالىزم، بىرقىسىم تۈزۈم ۋە پىكىر - تەپەككۇرنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ئىنتايىن گۈزەل بولسىمۇ ئەمما قىلچە ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. يەنە بىر قىسىم تۈزۈملەرنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى گۈزەل. ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، ئۇنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىغانسېرى ئۇنىڭ گۈزەللىكى شۇنچە ئاشىدۇ. ئىسلام ئىككىنچى خىلدىكى تۈزۈمدىن.

مەسىلەن: زوراۋرىيەت نەزەرىيىسى بويىچە فۇقەھالار: "زوراۋرىيەت مەھزۇرىيەتنى (يەنى چەكلەنگەن نەرسىلەرنى ئىشلىتىشنى) جائىز قىلىدۇ" دەپ كۆرسىتىپ بەرگەن. ئەگەر ئىسلام مەھزۇرىيەتنى زوراۋرىيەت ئارقىلىق جائىز قىلمىغان بولسا، ئەلۋەتتە كىشىلەر شەرىئەتكە مۇخالىپەتچىلىك قىلغان بولاتتى.

ناۋادا ئىنساننىڭ (مەھزۇرىيەتتىن) ئازراق بىر نەرسىگە ئېھتىياجى چۈشۈپ قالسا، زەرەرنى يوقاتقۇچىلىك مىقداردا ئۇنىڭدىن ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ. «ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ». (بەقەر سۈرىسى 185 - ئايەت).

9 - ئەڭ ئالىي غايە

ئىسلام دىنىدىن باشقا ئىقتىسادى مەسىلەكلەرنىڭ ئىقتىساد غايىسى ماددىي جەھەتتىن كىرىمنى كۆپەيتىپ پاراۋان ياشاشنى مەقسەت قىلغان بولسا، ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ غايىسى بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق بولۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

قىسقىسى، ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئاساسلىق غايىسى ئىنساننى روھى ۋە جىسمانى جەھەتتىن تولۇق يېتىلدۈرۈپ، ھەقىقى بەختكە ئېرىشتۈرۈشتىن ئىبارەت. «پاكلىنىش ئۈچۈن مال - مۈلكىنى (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدىغان ئادەم ئۇنىڭدىن (يەنى ئوتتىن) يىراق قىلىنىدۇ»، (لەيل سۈرىسى 17 - 18 - ئايەتلەر).

بۇ يەردىكى پۇل - مېلىنى سەرپ قىلىش ئۆز نەپسىنى پاكلاش (يەنى پۇل - مېلىنى سەرپ قىلىپ گۇناھنى يۇيۇش ئارقىلىق ئۆزىنى دوزاخ ئوتىدىن ساقلاش) مەقسەت قىلىنغان. «ئاللاھنىڭ يولىدا مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن جىھاد قىلغايسىلەر». (سەپ سۈرىسى 11 - ئايەت).

جىھاد ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئەمەس، بەلكى جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىپ، ئىنساننى پىكرى، روھى ۋە جىسمانى جەھەتلەردىن تولۇق يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن زۆرۈر بولغاندۇر.

ئىسلام دىنىدا ئىقتىسادنىڭ غايىسى، مەنىۋى بايلىق ماددى بايلىققا تايانچ قىلىنغان. چۈنكى ئىنسان پەقەت ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن تولۇق يېتىلگەندىلا ئاندىن ھەقىقى بەخت - سائادەتكە ئېرىشەلەيدۇ.

10 - ئاساسلىق ئىقتىساد

بۇنىڭدا شەخس ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھارام قىلىنغان. جۈملىدىن جازانىخورلۇق، ئالدامچىلىق، ناتوغرا كەسىپ، تاجاۋۇزچىلىق، پاھىشىۋازلىق، ھاراق ۋە زەھەرلىك چېكىملىكلەر تىجارىتىنى قىلىش، شۇنىڭدەك، ھاراق، بۇت، شىشخال، قارت قاتارلىق جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغان بارلىق نەرسىلەرنى ئىشلەپ چىقىرىش قەتئىي ھارام قىلىنغان.

11 - ئىقتىسادىي تەڭپۇڭلۇق

بۇنىڭدا ئىنساننىڭ كىشىلىك ھەققى كوممۇنىستلارنىڭ قىلغىنىدەك ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە يەمچۈك قىلىۋېتىلمەيدۇ. كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكىگە ئوخشاش شەخسمۇ ئومۇمنىڭ مۈلكىگە قول سوزمايدۇ.

لېكىن شەخسنىڭ ھەققى ئومۇمنىڭ ھەققى بىلەن بىر يەردە كېلىپ قالسا، ئومۇمنىڭ ھەققى ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇ دۇنيالىق ئۈچۈنمۇ، ئاخىرەت ئۈچۈنمۇ ئوخشاش ئەمەل قىلىنىدۇ. «ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنى ئۇنتۇمىغىن». (قەسەس سۈرىسى 77 - ئايەت).

روھ بىلەن جەسەدنىڭ (بەدەننىڭ) ئېھتىياجىمۇ تەڭپۇڭ ھالەتتە قاندۇرۇلىشى لازىم. بىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ، يەنە بىرىنى تاشلاپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «زىممەڭدە پەرۋەردىگارىڭنىڭ، بەدىنىڭنىڭ، ئاياللىڭنىڭ ھەققى بار. ھەممىسىنىڭ ئۆز لايىقىدا ھەققىنى بەرگىن». پۇل - مالنى خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپمۇ قىلماسلىق بېخىللىقمۇ قىلماسلىق لازىم.

«ئۇلار (يەنى ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ. ئوتتۇرا ھال خىراجەت قىلىدۇ». (فۇرقان سۈرىسى 67 - ئايەت).

12 - پۇل - مال ئاللاھنىڭ مۈلكى، كائىناتتىكى بارلىق شەيئىلەر ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر.

«ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر»، (شۇرا سۈرىسى 49 - ئايەت). «سىلەرگە ئاتات قىلغان مال - مۈلۈكنىڭ بىر قىسمىنى (ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىشقا ياردەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغا بېرىڭلار». (نۇر سۈرىسى 33 - ئايەت).

ئاللاھ مال - مۈلۈكنى ئىنسانغا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنىڭدا ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن بەرگەن. «ئاللاھ سىلەرنى ئىگە قىلغان ماللاردىن سەدىقە قىلىڭلار»، (ھەدىد سۈرىسى 7 - ئايەت).

پۇل - مالنى قانداق سەرپ قىلىش كېرەك؟

1 - ئوتتۇرا ھال سەرپ قىلىش كېرەك. «ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇرا ھال خىراجەت قىلىدۇ»، (فۇرقان سۈرىسى 67 - ئايەت).

«يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار»، (ئەئراپ سۈرىسى 31 - ئايەت).

« ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر». (ئىسرائ سۈرىسى 27 - ئايەت).

«ئۇلار (يەنى مۇتەكەببىرلەر، ماختانچاقلار) بېخىللىق قىلىدۇ. كىشىلەرنى بېخىللىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، ئاللاھ ئۇلارغا ئۆز پەزلىدىن بەرگەن نەرسىلەرنى (يەنى پۇل - مالنى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەۋراتتىكى سۈپىتىنى) يوشۇرىدۇ. (ئاللاھنىڭ نېمىتىنى) ئىنكار قىلغۇچىلارغا خورلۇغۇچى ئازابنى تەييارلىدۇق». (نىسا سۈرىسى 37 - ئايەت).

2 - ئەخمەقلەر پۇل - مالنى سەرپ قىلىشقا قادىر ئەمەس، ئاللاھ پۇل - مالنى كائىنات ۋە ئىنسانلارنىڭ تەرەققىيات ئاساسى تىكلىنىشى ئۈچۈن ياراتتى. شۇڭا، پۇل - مالنى خىراجەت قىلىشنى بىلمەيدىغان ئەخمەقلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدۇ.

«ئاللاھ تېرىكچىلىكلەرنىڭ ئاساسى بولغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار»، (نىسا سۈرىسى 5 - ئايەت).

3 - باتىلغا چۈمۈپ كېتىش ئېھتىمالى كۆرۈلگەن مال - مۈلۈكتىن قەتئىي پايدىلانغىلى بولمايدۇ. شۇڭا ئاللاھ پارىخورلۇق قاتارلىقلارنى ھارام قىلدى. «بىر - بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم ماللىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار»، (بەقەر سۈرىسى 188 - ئايەت).

4 - باشقىلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان مال - مۈلۈكنى قەتئىي ئىشلەتمەسلىك لازىم. مەسىلەن، بىر ئادەمنىڭ مىكروفونى بولۇپ، ئۇنى ئىشلەتكەندە باشقىلارنىڭ خاتىرجەم ئۇخلىشى ياكى دەرس تەكرارلىشى ياكى خىزمەت قىلىشىغا تەسىر يەتكۈزسە، ئۇ ئادەمنىڭ مىكروفوننى ئىشلىتىشكە مۇتلەق يول يوق.

ئىككى قەۋەتلىك بىر بىنا بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستى قەۋىتى قەۋىتى تېنچ، ئاستى قەۋىتى تېنچسىز بولسا، بۇ ئىككى قەۋەتتە ئولتۇرغان ھەر قانداق بىر ئادەمنىڭ ئۆيىدە يەنە بىرىنىڭ خاتىرجەملىكىنى بوزىدىغان ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا يول يوق.

بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ تېمىدىن، دەرىزە ئېچىشقا، بىر ئادەم دەرەخ تىكىپ يەنە بىر ئادەمنىڭ تېرىلغۇ يېرىگە زىيان يەتكۈزۈشكە قەتئىي يول يوق.

بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ دەرەخ تىكىپ يېرىگە زىيان يەتكۈزگەنلىكى ھەققىدە رەسۇلۇللاھقا شىكايەت قىلىپ بارغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرەخ تىككۈچىنى زىياننى تولدۇرۇپ بېرىشكە بۇيرىغان. دەرەخ تىككۈچى يەر ئىگىسىگە ھېلىقى دەرەخنى قومۇرۇۋېتىش توغرىلىق ئىجازەت بەرگەندىن كېيىن، دەرەخ تىككۈچى: «سەن بولساڭ ھەقىقەتەن (باشقىلارغا) زىيان سالغۇچى سەن» دېگەن.

ئىشلەپچىقىرىش

1 - ئىزاھات

مەلۇم ۋاقىت ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىلغان ئىلمىنتلارنىڭ بىرىكمىسىدىن پايدىلىنىپ تاۋار ئىجاد قىلىش ئىشلەپچىقىرىش، دەپ ئاتىلىدۇ.

2 - ئىشلەپچىقىرىشتىن مەقسەت:

ئاقىل ئادەم قانداق بىر ئىش قىلمىسۇن پەقەت مەقسەتكە ئېرىشىشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

پەقەت ئىقتىسادنىلا مەقسەت قىلغان ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇكەممەل پىششىقلاپ ئىشلىنىشى مۇمكىن ئەمەس.

ناۋادا بىز ئىشلەپچىقىرىشتىن مەقسەت، ماددى مەنپەئەتكە ئېرىشىش، دەپ قارىساق، ئۇنداقتا ئىقتىساد ئۆزىنىڭ روھى ۋە جىسمانى جەھەتتىكى، شۇنداقلا قېرىنداشلىق ۋە مېھرى - شەپقەت جەھەتتىكى قىممىتىنى يوقىتىپ، مال - مۈلۈكتىن ئىبارەت ئارازۇلىنىڭ ئالدىدا ئەرزىمەس بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قېلىپ، ئىقتىسادنىڭ جەمئىيەتكە نورمال ھالەتتە تارقىلىشى زىيانغا ئۇچرايدۇ.

ئەمما ئىشلەپچىقىرىشتىن مەقسەت، كىشىلەرنىڭ قەلبىگە زۆرۈر ئېھتىياجلىرىنى قامداش ۋە ئۇلارنى مەھرۇملۇق ئازگىلىدىن قوتۇلدۇرۇپ، بەخت - سائادەت كۈچىتىنى تىكىش دېيىلسە، ئۇ ھالدا ئىشلەپچىقىرىش، مەقسەتسىزلا روھىي، جىسمانىي، مەدەنىي ۋە پىكرى جەھەتتىكى ئىقتىسادنى يېتىلدۈرۈشتىكى بىر ۋاستىگىلا ئايلىنىپ قالىدۇ.

شۈبھىسىزكى، مىزان نىشانىنىڭ خىلمۇ خىل بولىشىغا ئەگىشىپ بىر ـ بىرىگە مۇتلەق ئوخشىمايدۇ. ھالبۇكى، ئىسلام ئىقتىسادى ئىنسانىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى تەلەپلىرىنى قاندۇرۇپ، بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ.

شۇڭا ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەھسۇلاتلىرىنىڭ تارقىتىلىش يوللىرى باشقا ئىقتىسادى پەلسەپەلەرگە تۈپتىن ئوخشىمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”ناۋادا بىرەر مۇسۇلمان بىرەر كۆچەت تېكىپ قويسا ياكى زىرائەت تېرىپ قويسا، ئاندىن ئۇنىڭ مېۋىسىدىن ئىنسانلار، ئۇچار قۇشلار ۋە چاھار پايلار (چارۋىلار) يېسە، ئۇنىڭ ئۈچۈن سەدىقە بولىدۇ.

3 ـ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تارقىتىش بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى

دۇرۇس، ئىشلەپچىقىرىش، تارقىتىشنىڭ ئالدىنقى باسقۇچى. لېكىن ئىسلام نىزامى ئىشلەپچىقىرىش (مەھسۇلات) بىلەن تارقىتىشنى بىر ـ بىرىگە چەمبەرچەس باغلايدۇ. مەسىلەن: تارقىتىش ھارام بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى ئىشلەپچىقىرىش قەتئىي ھارام.

شۇڭا، بۇتلارنى، ھارام قىلىنغان كۆڭۈل ئېچىش ئەسلىھەلىرىنى، مەس قىلىدىغان ئىچىملىكلەرنى زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ئىشلەپچىقىرىش جائىز ئەمەس.

فىقھشۇناسلىق پرىنسىپىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئېلىش ھارام بولغان نەرسىلەرنى بېرىشمۇ مۇتلەق ھارام. قىلىش ھارام بولغان ئىشلارنى ئارزۇ قىلىشمۇ مۇتلەق ھارام.

4 ـ ئىشلەپچىقىرىش ئېلمېنتلىرى

سىياسىي ئىقتىسادشۇناسلىقنى مۇھاكىمە قىلغۇچىلار ئىشلەپچىقىرىش ئېلمېنتلىرىنى تۆت نۇقتىغا يىغىنچاقلىغان.

تەبىئەت، سەرمايە، ئەمگەك، تەرتىپ.

ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىقنى مۇھاكىمە قىلغۇچىلار ئىشلەپچىقىرىش ئېلمېنتلىرىنى ئۈچ نۇقتىغا مۇجەسسەملىگەن.

سەرمايە، ئەمگەك، تەبىئەت.

بىر ئەرەب دوكتور ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئېلمېنتلىرىنى ئىككىگە بۆلگەن.

سەرمايە، ئەمگەك.

دوكتور سۇئاد ئىبراھىم سالىھ ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئېلېمېنتلىرى ئۈچ دەپ قارايدۇ.

ئەمگەك، سەرمايە، تەقۋادارلىق.

ئۇنىڭ قارىشچە، تەقۋادارلىق ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى تەلەپ قىلىدىغان ئەڭ ياخشى ئەمەلدۇر. ئۇ ”تەقۋادارلىق بۇ دۇنيادا رىزقىنىڭ كەڭ بولۇشى ئاخىرەتتە ساۋابنىڭ بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان بىردىن - بىر ئامىل“ دەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”دۇنيا مۆمىن ئۈچۈن زىندان (تۈرمە) كاپىر ئۈچۈن جەننەت“.

ئىشلەپچىقىرىش ئېلېمېنتلىرى، تەبىئەت، سەرمايە ۋە ئەمگەكتىن ئىبارەت ئۈچ ئېلېمېنت توغرىلىق تۆۋەندىكىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

1 - سەرمايە

1 - سەرمايە دېگەن نېمە؟

ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بارلىق نەرسىلەر، جۈملىدىن پۇل، ئاتا مىراس مال - مۈلۈك ۋە خام ئەشيالار سەرمايە دەپ ئاتىلىدۇ.

2 - سەرمايىنىڭ ماھىيىتى

سەرمايە مەيلى نەق پۇل ياكى باشقا مۈلۈك بولسۇن ئۇنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتكۈچى سەرمايىنىڭ ئالدىنقى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىسى ئىكەنلىكىنى بىلەلەيدۇ.

ئۇنداقتا، ئىشلەپچىقىرىش ئېلېمېنتلىرى قانداق ئېلېمېنت بولىدۇ؟

ئالدىن ئىشلەپچىقىرىلغان سەرمايە مۇناسىپ مەزگىلدە ئۇنىڭدىن مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەندە، ئۇنى يېڭى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئىشلەپچىقىرىش ئېلېمېنتلىرىدىن بىر ئېلېمېنت دەپ ھېسابلاش مۇمكىن.

3 - سەرمايەنىڭ تۈرلىرى

بىرىنچى سودىغا ئائىت سەرمايە، ئۇ سودىدىن ئىشلىتىلىدىغان ئىتقسادى ماللارنىڭ يىغىندىسىدىن ئىبارەت. مەيلى ئۇ دوللار قاتارلىق پۇللاردىن بولسۇن ياكى رەختكە ئوخشاش تاۋارلاردىن بولسۇن ياكى كىتاب، بىنا قاتارلىقلاردىن بولسۇن.

مانا مۇشۇ خىلدىكى تاۋارلاردىن % 2.5 زاكات بېرىش ۋاجىبتۇر.

فىقھشۇناس ئالىملارنىڭ قارىشى بويىچە زاكاتنى زاكات كەلگەن نەرسىنىڭ ئۆزىدىن بەرسىمۇ بولىدۇ ياكى قىممىتىنى ھېسابلاپ پۇل بەرسىمۇ بولىدۇ.

بۇ تۆردىكى سەرمايىدىن ئېشىپ قالغىنى پايدا ياكى زىيان دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئادەم سەرمايىگە شېرىك بولغاندا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى پايدىغىمۇ، زىيانغىمۇ ئوخشاش شېرىك بولىدۇ.

شېرىك تىجارەت قىلغانلارنىڭ ھېچ بىرسىگە مەخسۇس پايدىنى ئۆزىگە شەرت قىلىشىلىش جائىز ئەمەس. چۈنكى بۇ پايدىنىڭ شېرىكلەر ئوتتۇرىسىدا باراۋەر تارقىتىدىغان ئادالەت تارازىسىغا توغرا كەلمەيدۇ.

فۇقەھالار سەرمايىنىڭ نەخ پۇل بولسىمۇ توغرا بولىدىغانلىقىنى بىردەك ماقۇللىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار شېرىك بولىدىغان سەرمايىنىڭ تاۋار (ماتا) بولىدىغانلىقى توغرىلىق ئىختىلاپ قىلىشتى.

ئۇلارنىڭ ئىچىدىن تاۋار پۇلغا ئايلاندۇرۇلۇپ ئۇنىڭ قىممىتى شېرىك بولىدىغان سەرمايە بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ دېگۈچىلەرمۇ بار.

ئىككىنچى ئىشلەپچىقىرىلغان سەرمايە

بۇ كۆپىنچە ھاللاردا ئاللاھ تەئالا ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان نەخ پۇل ۋە ئەينەن شەيئىلەردىن تەركىب تاپىدۇ، ئەينەن شەيئىلەر ئۈچ نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1 - بىنالار، ئىشخانا قاتارلىقلارغا ئوخشاش كۆچمەس مۈلۈكلەر.

2 - ياغاچچىلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىھەلىرى.

3 - توقۇمىچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان پاختا، ياغاچچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچقا ئوخشاش خام ئەشيا.

كۆپلىگەن فۇقەھالارنىڭ قارىشىدا قەغەز پۇلدىن باشقا ئىشلەپچىقىرىشقا ئائىت سەرمايىگە زاكات كەلمەيدۇ. لېكىن مەھسۇلاتتىن زاكات بېرىش ۋاجىبتۇر. كىمكى ئۆيىنى ئىجارىگە بېرىپ، ئىجارە ئالسا ئۆيدىن ئېلىنغان ئىجارىگە زاكات كەلمەيدۇ. لېكىن يىل ئالماشقاندا ئىجارىگە زاكات كېلىدۇ.

ئىككىنچى ئەمگەك

1 - ئەمگەك دېگەن نېمە؟

ماددىي مەنپەئەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن ئىنساننىڭ ئەقلى ۋەجىسمانى جەھەتتىن چىقارغان كۈچىنىڭ ھەممىسى ئەمگەك دەپ ئاتىلىدۇ.

مەقسەتسىز تور تاشلاپ نەتىجىگە ئېرىشەلمىگەن بېلىقچىلىقتا ئوخشاش مەقسەتسىز ئەمگەكنىڭ نەتىجىسى بولمايدۇ، بۇنى فۇقەھالار: ”مەقسەتلىك ئىشلار“ دەپ ئاتايدۇ.

مول ھوسۇل ئېلىش مەقسەت قىلىنغان ئەمگەك، مەقسەتلىك ئەمگەك دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەمگەكنىڭ پىلانلىق بولۇشىنى، سىياسى ئىقتىسادشۇناسلار ئىشلەپچىقىرىش ئامىللىرىدىن بىر ئامىل قىلدى. ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىرى ئۇنى ئەمگەكنىڭ شەرتى قىلدى. چۈنكى پىلاننىڭ سىرتىدىكى ھەر قانداق بىر ئەمگەكنىڭ نەتىجىسى بىكارغا كېتىدۇ.

ئاقىل ئادەملەرنىڭ ئەمگەكلىرى چوقۇم نەتىجە بېرىدۇ.

2 - ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئامىللىرىدىكى تۇتقان ئورنى ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسلىق ئاملى ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىرى ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ يوق.

ئەگەر خالىسىڭىز تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇپ چىقىپ ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ ئەمگىكى ئارقىلىق زېمىننى قانداق تىرىلدۈرۈپ، قانداق مېۋىلەرنى چىقىرىپ بەرگەنلىكىنى ئۆبدان كۆزىتىپ بېقىڭ.

«ئۆلۈك (يەنى قورغاق) زېمىننى (يامغۇر بىلەن) تىرىلدۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئۇلار يەيدىغان ئاشلىقنى ئۈستۈرگەنلىكىمىز ئۇلارغا (ئاللاھنىڭ قۇدرەت كامىلەسىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتتۇر. بىز زېمىندا نۇرغۇنلىغان خورما باغلىرىنى بەرپا قىلدۇق. شۇ زېمىندا بۇلاقلارنى ئېقىتتۇق، ئۇلار ئۇنىڭ (يەنى باغلارنىڭ) مېۋىسىنى يېسۇن، (بۇ مېۋىلەرنى) ئۇلارنىڭ قوللىرى ياراتقان ئەمەس، ئۇلار (ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلمامدۇ؟». (ياسىن سۈرىسى 33 - 35 - ئايەتلەر).

«ئىمان ئېيتقانلار ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار مەغپىرەتكە ۋە ئېسىل رىزىققا (يەنى جەننەتكە) ئېرىشىدۇ»، (ھەج سۈرىسى 50 - ئايەت).

ياخشى ئەمەللەر، سەدىقە، روزا ۋە نامازلارنىڭ بىر تۈرى دەپ ھېچكىم گۇمان قىلمايدۇ. زىرائەت بىلەن سانائەت ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ، ئاللاھنىڭ ۋە كىشىلەرنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشى ئۈچۈن ياردەم بەرگىنىدەك، ياخشى ئەمەللەرمۇ ياردەم بېرىدۇ.

شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ئەمگەك قىلغان بارلىق مېھنەتكەشلەرنىڭ چوقۇم ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىنى يەيدىغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. « مۆمىنلەرنىڭ ۋە كاپىرلارنىڭ) ھەممىسىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا دەرىجىلىرى بولىدۇ»، (ئەھقاف سۈرىسى 19 - ئايەت).

ئىسلام ئىقتىسادى نۇقتىنەزىرى بويىچە كائىنات، كائىناتتىكى بارلىق نەرسىلەر، شۇنىڭدەك، كائىناتتىكى ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە مۇناسىۋەتلىك بارلىق نەرسىلەر ئاللاھنىڭ مۈلكى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ بارچە مەخلۇقاتلىرى بەھرى ئالالايدۇ، مەسىلەن، قۇياش، ھاۋا، دېڭىز قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە مۇناسىۋەتلىك بولمىغان نەرسىلەر خۇسۇسى مۈلۈككە ئايلىنىپ كېتىدۇ، بۇ پەقەت ئەمگەك ئارقىلىقلا قولغا كېلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئەمگەك ئىگىدارلىقنىڭ ئاساسى بولىدۇ.

(3) - ئەمگەكنىڭ تۈرلىرى

ئەمگەكنىڭ تۈرلىرى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ.

1 - ئېچىش سانائىتى،

2 - ئۆزگەرتىش سانائىتى،

3 - مۇلازىمەت،

(4) - ئەمگەكنىڭ ھۆكمى.

ئەمگەك ھۆكۈم جەھەتتىن تۆۋەندىكىلەرگە بۆلىنىدۇ.

بىرىنچى ھارام قىلىنغان ئەمگەك، چۈنكى ئۇنى قىلىش زىنا قىلغانغا، ئاياللارنىڭ ئەرلەر بىلەن تانسا ئوينىغىنىغا، ھاراق، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ياساش ۋە ئۇنىڭ بىلەن تىجارەت قىلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ھارامدۇر.

ئىككىنچى دۋاملاشتۇرۇش مۇسۇلمانغا ئېغىر كېلىدىغان ئەمگەك، بۇلار تۆۋەندىكىچە:

1 - نىجاسەتلەرنىڭ ئارىلىشىپ كېتىشى، شۇڭا فۇقەھالار ھىجامەت قويۇشنى، بۇياقچىلىقنى، قاسساپلىقنى ۋە كوچا تازىلاش قاتارلىق كەسىپلەرنى يامان كۆرمەيدۇ (مەكرۇھ دەپ قارايدۇ).

2 - يۇك توشۇش، ئەينەك تازىلاش ۋە ئوچاققا ئوت قالاش قاتارلىقلارغا ئوخشاش پىكىر - تەپەككۇرسىز ئالەتكە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ئەمگەك.

3 - خۇسۇسى خىزمەتچى، پادىچى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئەمگەكچىنىڭ ئىناۋىتىنى تۆكىدىغان ئەمگەك.

4 - كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ۋاقىرىشى، كىشىلەرنى كۈلدۈرۈش، دەللاللىق قارتارلىق شاللاقلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەمگەك. قەدىمكى تۆمۈرچى قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئەسلى قىياپىتىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغان ئەمگەك.

5 - جاللاتلىق، ساقچىلىقتا ئوخشاش دىلنى قاساۋاتلەشتۈرۈپ، ۋىجدانىنى ئۆلتۈرىدىغان ئەمگەك. ناۋادا بۇ كەسىپلەردىن بىرەرسىدە جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش كۆزدە تۇتۇلسا، مەكرۇھلۇقنى (يەنە يامان كۆرۈشنى) دەرھال چۆرۈپ تاشلاش كېرەك.

ئۈچىنچى پەرزى كىپايە بولغان ئەمگەكلەر (ئەمەللەر) بۇ باشقا ئەمەللەردۇر، لېكىن قىلىشقا ئىجازەت بېرىلگەن ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم ۋە ئىسلام جەمئىيىتىدە كۆپ بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا بۇ ئىشلار ۋاجىب ئەمەللەرگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: ”بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ سانائىتىگە مۇھتاج بولسا، ئۇ پەرز كىپايىدۇر، چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن ئىنسانلارنىڭ مەنپەئىتى تاماملىنىدۇ“.

مانا بۇ پەرز كىپايە بولغان ئەمەللەرنى ئۆزىدىن باشقىلار قىلالمىغان چاغدا پەرز ئەينىگە ئايلىنىدۇ. بولۇپمۇ، ئۆزىدىن باشقىلار ئۇنى قىلالمىغان چاغدا، ئەگەر كىشىلەر بىرەر قەۋمنىڭ دېھقانچىلىقىغا ياكى توقۇمچىلىقىغا ياكى قورۇلۇشىغا مۇھتاج بولسا، بۇ ئىش ۋاجىبقا ئايلىنىدۇ ھەمدە شۇ ئىشنى بىلىدىغان ئادەم (مۇھتاجلارغا شەرت قويۇپ ئۇلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلمىسا، قوماندان ئۇ قەۋمگە ئۇ ئىشنى مەجبۇرى قىلدۇرىدۇ.

5 - ئايالنىڭ ئەمگىكى

ئىسلام شەرىئىتىدە ئەمگەك ئىشچىلارنىڭ كۆز قارىشى بويىچە ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

بىرىنچى دۆلەت باشلىقى، ئىمامەتچىلىك، خاتىبلىق، مۇئەززىنلىك، قازىلىق قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئايالлар قىلىشقا زادىلا بولمايدىغان، ئەرلەرگىلا خاس ئەمگەك.

ھەنەفىلەر مۇنداق دەيدۇ: ”ئاياللارنىڭ ھەد، قىساستىن باشقا ئىشلاردا قازىلىق قىلىشى جائىزدۇر“. فىقھشۇناس ئالىم مۇھەممەد ئىبنى جەرىر مۇنداق دەيدۇ: ”ئاياللارنىڭ ھەد قاتارلىق بارلىق ئىشلاردا قازىلىق قىلىشى جائىزدۇر. چۈنكى قازىلىق شەرىئەت ھۆكمىنى ئىزھار قىلىشتىن ئىبارەت، بۇنىڭدا ئەرلەر بىلەن ئاياللار ئوخشاش ھوقۇققا ئىگە“.

ئىككىنچى، تۇغۇش، تۇغدۇرۇشقا ئوخشاش ئەرلەر قىلىشقا بولمايدىغان ئاياللارغىلا خاس ئەمگەك، چۈنكى بۇنىڭدا ئاياللارنىڭ ئەۋرەتلىرىگە (جىنسى ئەزالىرىغا) قاراشقا توغرا كېلىدۇ، ئايالنىڭ ئايالغا قارىشى، ئەرنىڭ ئايالغا قارىشىدىن يەڭگىلرەك.

ئۈچىنچى ئەر - ئاياللارغا ئوخشاش ئىجازەت بېرىلگەن ئىشلار، بەزىدە بازارلاردىكى سودا - سېتىق، ئىلىم - بىرىمغا ئوخشاش ئىشلاردا ئەرنىڭ خىزمىتى ئەڭ ئەۋزەل. چۈنكى بازارلار

ئەرلەرنىڭ يىغىلىدىغان جايىدۇر. يەنە بەزىدە ئاياللارغا تەلىم - تەربىيە بېرىش، ئائىلىلەردە خىزمەت قىلىش قاتارلىق ئىشلاردا ئاياللارنىڭ خىزمىتى ئەڭ ئەۋزەلدۇر.

ئىسلام دىنىدا ئاياللارنىڭ ئۆيىنىڭ سىرتىدا خىزمەت قىلىشى ئەڭ ئەۋزەل دەپ قارالمىسىمۇ، چەكلەنگىنى يوق. چۈنكى ئائىلە ئاياللارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە ئۇبدان مۇھاپىزەت قىلىشىغا مۇھتاج.

ئىسلام دىنى مەيدانىغا كەلگەن دەسلەپكى مەزگىللەردە نۇرغۇن ئاياللار ئۆيىنىڭ سىرتىدا خىزمەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇلار ئىنكار قىلىنمىغان.

جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "هاممام ئېرىدىن ئاجرىشىپ كېتىپ خورمىلىرىنى ئۆزى يىغماقچى بولغاندا، هاممام ئىددەت ئىچىدە بولغانلىقتىن بىر ئادەم هاممامنى خورما يىغماسلىققا زورلىغان. هاممام رەسۇلۇللاھنىڭ قېشىغا كېلىپ بۇنى خەۋەر قىلغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھسسالام هاممامغا: "سەن خورماڭنى يىغىۋەرگىن. چۈنكى سەن سەدىقە بېرىسەن ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىسەن" دېگەن.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاهۇ ئەنهۇنىڭ دەۋرىدە بەزى ئاياللار مەسجىدكە يىپ ئىگىرىدىغان چاقلىرىنى ئەكىرىۋېلىپ، يىپ ئىگىرگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ ئۇلارنىڭ ئەرلەرگە ئارىلاشقىنىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى مەسجىتتىن چىقىرىۋەتكەن.

فۇقەهالارنىڭ قارىشى بويىچە سىرتقا چىقىپ ئەمگەك قىلماقچى بولغان ئاياللار چوقۇم تۆۋەندىكى شەرتلەرگە ئۇيغۇن بولۇشى لازىم.

1 - ئىسلام شەرىئىتىگە مۇۋاپىق كىيىم - كېچەكلەر بىلەن سىرتقا چىقىشى، پۈتۈن بەدىنىنى پۈركەنچى بىلەن ئۆرىۋېلىشى، كاپىر ئاياللارغا ئوخشاش ياسانماسلىقى لازىم. چۈنكى كاپىر ئاياللارنىڭمۇ مۇسۇلمان ئاياللارغا ئوخشاش ئۆزىگە خاس ئايرىم پاسونى بار. «تاشقى زىننەتلىرىنى ئاشكارىلىمىسا (گۇناھ يوقتۇر)». (نۇر سۈرىسى 66 - ئايەت).

2 - سىرتقا چىققاندا ئۆزىگە ئەتىر چاچماسلىق (قوللانماسلىق) لازىم.

3 - نا مەھرەم بىر ئەر بىلەن خالىي بىر جايدا ئەمگەك قىلماسلىقى لازىم.

6 - دۆلەتنىڭ ئەمگەككە بىۋاستە ئارىلىشىشى

يەككە ئىشلەپچىقىرىش مىللىي كىرىمگە تەسىر كۆرسەتكەن چاغدا، دۆلەت ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئامىللىرىدىن بىرى بولغان ئەمگەككە بىۋاستە ئارىلىشىدۇ.

دۆلەتنىڭ ئەمگەككە ئارىلىشىشى تۆۋەندىكى شەرتلەر ئاستىدا بولىدۇ.

بىرىنچى ئىشسىزلارغا كەڭ قولاي شارائىتنى يارىتىپ بېرىش.

ئەنەس ئىبنى مالىكتىن رىۋايەت قىلىنىشچە: ”بىر ئەنسارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن: ”ئۆيۈڭدە بىر نەرسەڭ بارمۇ؟“ دەپ سورىغان، ئۇ: ”بىر دانە پالاس بار ئۇنىڭ يېرىمىنى ئۈستىمىزگە يېپىنىپ، ـ يېرىمىنى تېگىمىزگە سالىمىز“ يەنە بىر چەينىمىكىمىز بار، ئۇنىڭدا چاي قاينىتىپ ئىچىمىز“ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ”ئۇ ئىككى نەرسىنى كەلتۈر“ دېدى. ئۇ ئىككى نەرسىنى كەلتۈرگەندىن كېيىن، قولىغا ئېلىپ: ”بۇ ئىككى نەرسىنى كىم سېتىۋالىدۇ؟“ دېدى. بىر ئادەم: ”مەن ئۇ ئىككىسىنى بىر دىرھەمگە ئالاي“ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقا ـ ئارقىدىن: ”بىر دىرھەمدىن كۆپراق پۇلغا كىم سېتىۋالىدۇ؟“ دېدى، يەنە بىر ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ: ”ئۇ ئىككىسىنى مەن ئىككى دىرھەمگە سېتىۋالاي“ دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئۇ ئادەمگە ئىككى دىرھەمگە بېرىپ، ھېلىقى ئەنسارىغا بىر دىرھەمگە بالا ـ چاقىلىرىڭغا يېمەك ـ ئىچمەك ئېلىپ بەر“، يەنە بىر دىرھەمگە بىر دانە چوت ئېلىپ ئالدىمغا كەل“ دېدى. ئۇ چوت ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا بىر كۆتەكنى بېرىپ: ”سەن بۇ كۆتەكنى يېرىپ سات، كۆتەكنىڭ پۇلى مېنىڭچە 15 كۈنلۈك ئوزۇقلۇقۇڭغا يېتىشى مۇمكىن“ دېدى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دېگىنى بويىچە كۆتەكنى ئۇتۇن قىلىپ ئون دىرھەمگە سېتىپ بىر قىسمىغا كىيىم ـ كېچەك، يەنە بىر قىسمىغا ئوزۇق تۈلۈك سېتىۋالدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنسارىغا: ”بۇ سەن ئۈچۈن تىلەمچىلىك قىلىپ قىيامەت كۈنى يۈزۈڭگە داغ چۈشۈرۈپ قويىقاندىن مىڭ ھەسسە ياخشى“. چۈنكى يوقسۇل، بالاقازاغا يولۇققۇچى ۋە ئېغىر كىسەلگە دۇچار بولغۇچى قاتارلىق ئۈچ تۈرلۈك ئادەمدىن باشقىلارغا تىلەمچىلىك قىلىش جائىز ئەمەس.

دېمەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئارقىلىق ھېلىقى ئەنسارىغا سەرمايە بىلەن تەمىنلەش پۇرستى يارىتىپ بەرگەن ھەمدە ئۇنىڭغا مەجبۇرى ھالدا يول كۆرسىتىپ: ”سەن بۇ كۆتەكنى يېرىپ ئۇتۇن قىلىپ ساتقىن، مېنىڭچە بۇ ساڭا 15 كۈنلۈك ئوزۇق بولالايدۇ“ دېگەن.

ئىككىنچى ئەمگەكچى بىلەن ئەمگەكچىنىڭ پەرۋەردىگارى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە دىققەت قېلىش لازىم.

جۈملىدىن ئەمگەكچىگە تاقىتىدىن تاشقىرى ئەمگەك يۈكلىنەمدۇ يوق. ئەمگەكچىگە ئادىل (مۇۋاپىق) ھەق بېرىلەمدۇ يوق، ئەمگەكچىلەرگە ئۆز ۋاقتىدا ھەق بېرىلەمدۇ يوق، بۇنى ئوبدان كۈزىتىش لازىم.

ئۈچىنچى بىر قىسىم مېھنەتكەشلەرگە جەمئىيەتلەرنىڭ جىددى ئېھتىياجى بولغانلىقتىن ئۆز ئەمگەكلىرىنى ئۆزلۈكسىز داۋاملاشتۇرۇشقا مەجبۇر قىلىش ۋە تاجاۋۇزچىلىق، ئازغۇنلۇق، ھاراق ۋە زەھەرلىك چېكىملىك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق ھارام قىلىنغان ئەمەللەردىن چەكلەش لازىم.

ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: ”كىشىلەر مۇھتاج بولىۋاتقان سانائەتلەرنىڭ ھەممىسى پەرز كىپايىدۇر. چۈنكى كىشىلەرنىڭ مۇرادى پەقەت شۇ ئارقىلىقلا ھاسىل بولىدۇ. جىھادمۇ پەرز كىپايە، ناۋادا ئۆزىرىدىن باشقىلار جىھاد قىلالمىسا، جىھاد دەرھال پەرز ئەينىگە ئايلىنىدۇ. باشقىلار جىھاتتىن باش تارتسا قوماندانىنىڭ ئۇلارنى جىھادقا بۇيرىشى زۆرۈر ۋە شەرتتۇر“.

7 ـ ئەمگەكچىنىڭ مەجبۇرىيىتى

ئەمگەكچىنىڭ مەجبۇرىيىتى تۆۋەندىكىدىن ئىبارەت

1 ـ ئەمگەكچى چوقۇم ”ئەمگىكىم ئاللاھ ئۈچۈن ئىبادەت“ دەپ ئېتىقاد قىلىشى ۋە ئەمگىكى ئارقىلىق ئاللاھقا يېقىنچىلىق قىلىشى لازىم. شۇنىڭدەك، ئاللاھقا جىھاد ۋە سەدىقىلەر بىلەن يېقىنلىشىشى لازىم.

2 ـ ئەمگەكچى ئەمگەك ئۈچۈن تەييار تۇرىشى لازىم. ئەمگەك ۋە ئىبادەت ئۈچۈن تەييارلىق قىلىش گۇناھلارنى يويۇپ، ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدۇ. كىمكى ئەمگەكتىن چارچاپ كېتىپ كەچ قىلسا، گۇناھى مەغپىرەت قىلىنغان ھالدا كەچ قىلىدۇ“.

3 ـ ئامانەت، ئامانەت ھەر خىل بولىدۇ

جۈملىدىن خام ئەشيا ۋە مەھسۇلات قاتارلىق ئەمگەكچىنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئۇبدان مۇھاپىزەت قىلىش لازىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسلام مۇنداق دېگەن: ”ساڭا ئامانەت قويغان كىشىنىڭ ئامانىتىنى تاپشۇر، ساڭا خىيانەت قىلغان كىشىگە خىيانەت قىلما!“.

ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىھەلىرىنى ئۇبدان مۇھاپىزەت قىلىپ، كاردىن چىقىرىپ قويماسلىق لازىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسلام: ”ئامانەت قويغۇچىمۇ، ئامانەت قويۇلغۇچىمۇ زىيان تارتماسلىقى لازىم“ دېگەن. سانائەت ۋە ئەمگەكنىڭ مەخپىيەتچىلىكىنى قەتئىي ساقلاش لازىم.

4 ـ ئەمگەكنىڭ ئىجادى قىممىتىنى ئاشۇرۇپ، تېخىمۇ كۆپ تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن ئەمگەكچى چوقۇم ئۆز ئىقتىدارىنى يۈكسەلدۈرىشى لازىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”ئۈستىدىكى قول ئاستىدىكى قولدىن ئەڭ ياخشى“.

5 ـ ئەمگەككە ماھىر بولۇش

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: ”شۈبهىسىزكى، ئاللاھ سىلەرنىڭ ماھىرلىق بىلەن قىلغان ئەمگىكىڭلارنى ئەڭ ياخشى كۆرىدۇ“.

8 ـ ئەمگەكچىنىڭ كىشىلىك ھەق ـ ھوقۇقلىرى

ئەمگەكچى ئۆز مەجبۇرىيىتىنى خوشاللىنارلىق بىلەن ئادا قىلىشى ئۈچۈن چوقۇم ئۇنىڭغا تولۇق ھوقۇق بېرىلىشى كېرەك. ھەتتا ئەمگەكچى ” ئەمگەككە سالغۇچى مەھسۇلاتىنى ئوغرىلاپ، كىشىلىك ھوقۇقۇم دەپسەندە قىلىندى“ دەپ چۈشىنىپ قالماسلىقى لازىم.

دېمەك، بۇنداق ھېس ـ تۇيغۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا بولغان تەسىرى ئىنتايىن زور. ئەمگەكچىنىڭ ئەڭ مۇھىم كىشىلىك ھوقۇقى تۆۋەندىكىچە:

1 ـ تاقىتىدىن ئېغىر ئىشلارغا سېلىش ياكى دەم ئالغىلى قويماي سائەتلەپ ئىشقا سېلىش ئارقىلىق ئەمگەكچى چارچاپ كەتمەسلىكى لازىم. «ئاللاھ تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ»، (بەقەر سۈرىسى 258 ـ ئايەت).

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاللاھ، سىلەرنىڭ قېرىنداشلىرىڭلارنى ۋە قۇللىرىڭلارنى سىلەرنىڭ قول ئاستىڭلاردا (ئىشلەيدىغان) قىلدى. قېرىندىشى قول ئاستىدا بولغانلار، قېرىندىشىغا ئۆزىنى نېمىنى يېسە شۇنى يېگۈزۈپ، نېمىنى كېيسە شۇنى كەيگۈزسۇن! ئۇلارغا تاقىتىدىن تاشقىرى ئىشلارنى يۈكلىمىسۇن. ناۋادا شۇنداق قىلىپ قالسا، ئۇلارغا ياردەم قىلسۇن!“.

2 ـ ئادالەتلىك ئەجىر

«(مۆمىنلەرنىڭ ۋە كاپىرلارنىڭ) ھەممىسىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە يارىشا دەرىجىلىرى بولىدۇ». (ئەھقاف سۈرىسى 19 ـ ئايەت).

ئەگەر ئەمگەكچىلەر ئارتۇق ئىش ھەققى ئېلىشقا كېلىشكەن بولسا ياكى ئىشقا سالغۇچىلار ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى تۇتۇۋېلىپ يەۋالسا، دۆلەتنىڭ دەرھال ئارىلىشىپ ھەممىگە ئورتاق ئادىللىق بىلەن ئىش ھەققى ئېلىپ بېرىشى زۆرۈر ۋە شەرتتۇر.

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دەيدۇ:

”شۈبهىسىزكى، سانائەتچىلەرنى كىشىلەر مۇھتاج بولىۋاتقان توقۇمىچىلىق، بىناكارلىق قاتارلىق سانائەتلەرگە مەجبۇر قىلغان قوماندانمۇ ئوخشاش ئەجرىگە مۇيەسسەر بولىدۇ. ئىشقا سالغۇچىنىڭ سىنائەتچىنىڭ ئىش ھەققىدىن تۇتۇۋېلىشىغا، سانائەتچىمۇ ئۆزىنىڭ ئىش ھەققىدىن ئارتۇق ھەق تەلەپ قىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ. مانا بۇ مەجبۇرىيەت ئۆتەش ئۈچۈن قولاي شارائىت ھازىرلاپ بېرىش دەپ ئاتىلىدۇ“.

3 ـ قىرىپ قالغاندا ۋە ئۆلۈپ كەتكەندە ئائىلىسىگە كاپالەتلىك قىلىش. ئەمگەكچى ياشنىپ قېلىپ كۈچىدىن قالغان چاغدا ياكى كېسەللىك بالايى ئاپەت قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىنى يوقاتسا، چوقۇم پاراۋان ياشاش ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولىدۇ.

ناۋادا ئىشقا سالغۇچى ئەمگەكچىنىڭ بۇ ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلالمىسا، بۇنى دۆلەت ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى لازىم. تۇنجى ئىسلام دۆلىتى پۇقرالارنىڭ دىنى ۋە ئىرقىغا قارىماستىن بۇنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر قەۋمنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كىتىۋېتىپ قېرى ئەئما بىر ئادەمنىڭ تىلەمچىلىك قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ مورىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ: ”سەن قايسى ئەھلى كىتابتىن؟“ دەپ سورىۋېدى. ئۇ: ”مەن يەھۇدى“ دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنىڭدىن: ”نېمە ۋەجىدىن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟“ دەپ سورىۋېدى. ئۇ قېرىلىق ۋە مۇھتاجلىقتىن شۇنداق بولۇپ قالدىم“ دېدى ۋە ئۇنى ئۆيىگە باشلاپ بېرىپ ئازراق بىر نەرسە بەرگەندىن كېيىن ”بىز قېرىلار بىلەن كارىمىز بولماي، ياشلارغا ياردەم قىلساق قانداق بولىدۇ؟“ دەپ ئۇنى بەيتۇل مال خەزىنىسىگە ئەۋەتتى.

دېمەك، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق بۇ قېرى يەھۇدىغا كاپالەتلىك قىلىپ، خارۇ ـ زارلىقتىن قۇتقۇزۇپ قالدى.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ”مەن مۆمىنلەرگە ئۆزلىرىدىنمۇ بەكرەك يېقىنمەن. مۆمىنلەردىن كىمكى ۋاپات بولۇپ كەتكەن چاغدا قەرز قىلىپ قالغان بولسا، ئۇنىڭغا ئوخشاش مەنمۇ تۆلەيمەن. ناۋادا بىرەر ئاپەتكە ئۇچرىغان بولسا ياردەم قىلىمەن. مىراس قالغان بولسا مىراسخورلىرى ئالىدۇ.

قىسقىسى، ئىشچىنىڭ ئائىلىسىگە دۆلەت ھەر جەھەتتىن تولۇق كاپالەتلىك قىلىشى لازىم.

ئۈچىنچى، تەبىئەت

1 ـ تەبىئەت دېمەك، كائىناتتا ئاللاھ ياراتقان ۋە ئىجاد قىلىشتا ئاللاھتىن باشقا ھېچ كىمنىڭ شېرىكچىلىكى بولمىغان ھايۋانلار، ئۆسۈملۈكلەر، جانسىز ماددىلا، ئېقىنلار ۋە گازلاردىن ئىبارەت شەيئىلەر دېمەكتۇر.

2 ـ مۈلۈك، كوممۇنىزم: ”تەبىئەت دېمەك، ھېچ كىمنىڭ ئىگەللىۋېلىشىغا بولمايدىغان ئامىۋى مۈلۈك“ دەپ قارايدۇ.

كاپىتالىزم تەبىئەتنى ”خۇسۇسىي مۈلۈك“ دەپ قارايدۇ.

ئىسلام بۇنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى يەنى ئاممىۋى مۈلۈك ۋە خۇسۇسىي مۈلۈكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مۈلۈك ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ.

1 - ئومومى مۈلۈك، بۇ ئىجاد قىلىش ئاللاھتىن باشقا ھېچ كىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان، بېلىق، دېڭىز، ئۇچار قۇش، ئوت - چۆپ، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئاللاھنىڭ مۈلكىدۇر.

2 - دۆلەت مۈلكى، بۇ يول، ئاممىۋى باغچا، كۆرۈكلەرگە ئوخشاش ئىنسانلارنىڭ ئىجاد قىلىشى ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن ۋە دۆلەت تەرىپىدىن تەسىس قېلىنغان مۇئەسسەسەلەردۇر.

3 - خۇسۇسىي مۈلۈك، بۇ كىشىلەرنىڭ تېرىقچىلىق قىلىش، ئورمان بەرپا قىلىش، قۇدۇق قېزىش، ئومۇمنىڭ مۈلكىنىڭ زېمىنغا قورۇلۇش بىنا قىلىش، بېلىق تۇتۇش، ئوت - چۆپ ئوراش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەن مۈلۈكتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسلام مۇنداق دېگەن: ”كىمكى باشقا مۇسۇلمانلاردىن بۇرۇن بىرەر مۈلۈكنى قولغا كەلتۈرىدىكەن، ئۇ شۇ كىشىگە مەنسۇپ بولىدۇ“. فۇقەھالار شۇنداق يەكۈن چىقاردىكى: ”مۇباھقا (ئىجازەت بېرىلگەن نەرسىگە) تۇنجى بولۇپ ئىگە بولغان كىشى، ئۇنى ئۆز مۈلكى سۈپىتىدە تەسەررۇپ قىلالايدۇ“. ناۋادا دۆلەتنىڭ كىشىلەرگە گۈللەندۈرۈش ۋە مەبلەغ سېلىش ئۈچۈن تەقسىم قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ئۇلارغا مۈلۈك قىلىپ بېرىش ھوقۇقى ھەمدە كىشىلەر دۆلەت تەقسىم قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى، دۆلەتنىڭ كۈتكىنىدەك سەرپ قىلالمىسا، تەقسىماتنى قايتۇرۇۋېلىش ھوقۇقى بار.

ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ شۇنداق قىلغان ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلال ئىبنى ھارىسقا كەڭ بىر پارچە زېمىننى بۆلۈپ بەرگەن بولۇپ، بىلال ئۇنىڭدىن پايدىلىنالمىغان ئىدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپە بولغاندا، بىلالنى چاقىرتىپ: ”ئى بىلال! سەن رەسۇلۇللاھتىن كەڭ بىر پارچە زېمىن بۆلۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساڭا بىر پارچە زېمىن بۆلۈپ بەرگەن ئىدى. ھالبۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ زېمىننىڭ مەھسۇلاتىدىن باشقىلارغا بېرىلىشنى مەنئى قىلمىغان. سەن ئۇ زېمىندىن تولۇق پايدىلىنالمايسەن، شۇڭا ئۆزەڭ پايدىلىنالايدىغان يەرنى ئۆزەڭ ئېلىپقال، پايدىلىنالمايدىغا يەرنى بىزگە قايتۇرۇپ بەرگىن، ئۇنى بىز مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرەيلى!“ دېۋېدى، بىلال: ”ئۇنداق قىلالمايمەن“ دېدى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: ”چوقۇم شۇنداق قېلىشىڭ كېرەك“ دەپ ئۇنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ قالغان يەرنى مۇسۇلمانلارغا تەقسىم قىلىپ بەردى.

3 - تەبىئەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ مۇھىم ئامىلىدۇر.

ئىسلام دىنى تەبىئەتنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇھىم ئامىلى دەپلا قارىماستىن، بەلكى بارلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ئەسلى تەبىئەتكە قايتىدۇ دەپ قارايدۇ.

«ئۇ زېمىننى سىلەرگە بىسات قىلىپ بەردى، سىلەر ئۈچۈن نۇرغۇن يوللارنى ئېچىپ بەردى، بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن تۈرلۈك ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى، (ئۇلاردىن) يەڭلار ۋە مال - چارۋىلىرىڭلارنى بېقىڭلار، ئۇنىڭدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار»، (تاھا سۈرىسى 53 - 54 - ئايەتلەر).

تەبىئەتنىڭ زېمىن ۋە سۇدىن بولغان ئېلېمېنتلىرى، ئىنسانلار ۋە ھايۋانلار پايدىلىنىدىغان تۈرلۈك گۈزەل ئۆسۈملۈكلەرنى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

سۇلايمان ئەلەيھىسسالام شامالنى يىراق مۇساپىنى مىسلىسىز سۈرئەت بىلەن باسىدىغان قاتناش ۋاستىسى قىلغان ئىدى. «سۇلايمانغا شامالنى (بويسۇندۇرۇپ بەردۇق) شامال چۈشتىن ئىلگىرى بىر ئايلىق مۇساپىنى، چۈشتىن كېيىن بىر ئايلىق مۇساپىنى باساتتى»، (سەبەئ سۈرىسى 12 - ئايەت).

سۇلايمان ئەلەيھىسسالام زېمىندىن مىس چىقىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ھەيكەل ياساشقا بۇيرۇيتتى، چۈنكى ھەيكەل ياساش سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىدە (قانۇنىدا) ھالال ئىدى.

شۇنداقلا مىس ئۇردا بىنا قىلىش، ئائىلىدە ئىشلىتىدىغان قازان قاتارلىق قاچا - قۇمۇچلارنى ياساشقا ئىشلىتەتتى.

«ئۇنىڭغا (سۇلەيمانغا) مىس (چىقىدىغان) بۇلاقنى ئاققۇزۇپ بەردۇق، بەزى جىنلار پەرۋەردىگارىنىڭ ئەمرى بويىچە سۇلەيماننىڭ ئالدىدا ئىشلەيتتى. ئۇلاردىن كىمكى بىزنىڭ ئەمرىمىزگە خىلاپلىق قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا بىز دوزاخ ئازابىنى تېتىتىمىز، ئۇلار سۇلەيمانغا ئۇ خالىغان كاتتا سارايلارنى (مىس، ئەينەكتىن ئاجايىپ) ھەيكەللەرنى، كۆلدەك چوڭ لىگەنلەرنى، (چوڭلۇقتىن) مىدىرلىمايدىغان قازانلارنى ياسايتتى. (ئېيتقىنكى) «ئى داۋۇد ئائىلىسىدىكىلەر! (ئاللاھنىڭ ئۇ چوڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار» مېنىڭ بەندىلىرىمدىن (ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلغۇچى بەك ئاز»، (سەبەئ سۈرىسى 12 - 13 - ئايەتلەر).

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىنسانلارنىڭ سۇلەيمان ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىكى مەدەنىيىتى تازا تەرەققى قىلغان ئىدى.

قىسقىسى ئىسلام ئىشلەپچىقىرىشقا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسى مەنبەئى قىلىدى ھەمدە ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتنى تارقىتىش بىلەن چەمبەرچەس

باغلاپ، ئۇنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسلىق ئامىللىرىدىن بولغان سەرمايە، ئەمگەك، تەبىئەتلەرنىڭ مەنبەئى قىلدى.

مەھسۇلاتنىڭ تارقىلىشى

مۇقەددىمە:

جانابى ئاللاھ ئىنسانلارنى كۈچ قۇۋەت جەھەتتە خىلمۇ خىل شەكىلدە ياراتتى. مەسىلەن: بەزىلەر ـ ئەقىللىق بولسا، بەزىلەر دۆت بولىدۇ. بەزىلەر كۈچلۈك بولسا، بەزىلەر ئاجىز كېلىدۇ. بەزىلەرنىڭ تېنى ساغلام بولسا، بەزىلەر كېسەلچان كېلىدۇ. بەزىلەر ئېغىر بېسىق، سەۋرچان بولسا، يەنە بەزىلەر تەنتەك سەۋرسىز كېلىدۇ.

تەبىئىكى ئىنسانلارنىڭ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشتىكى پەرقمۇ ئىنتايىن زور. ئىسلام دىنىدا پەرق مۇنۇ ئايەت ئارقىلىق ئىسپاتلانغان: «(ئېيتقىنكى:) بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟!» (زۇمەر سۈرىسى 9 ـ ئايەت).

«ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ». (مۇجادىلە سۈرىسى 11 ـ ئايەت).

«(قىلغان ياخشى ئەمەللىرى بىلەن پەقەت) ھاياتى دۇنيانى ۋە ئۇنىڭ زىبۇ ـ زىننىتىنى (يەنى دۇنيانىڭ نېمەتلىرىنى) كۆزلەيدىغان كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنىڭ ئەجرىنى بۇ دۇنيادىلا تولۇق بېرىمىز. دۇنيادا ئۇلارنىڭ ئەجرىدىن ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ، بۇنداق كىشىلەرگە ئاخىرەتتە دوزاختىن باشقا نەرسە يوقتۇر. ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرى يوققا چىقىرىلىدۇ. قىلغان (ياخشى) ئەمەللىرى ھېسابقا ئېلىنمايدۇ». (ھۇد سۈرىسى 15 ـ 16 ـ ئايەتلەر).

بۇ ئايەتلەرنى ئۇبدان مۇلاھىزە قىلغىنىمىزدا، جان ـ دىل بىلەن ئىشلىگۈچى چوقۇم ئەمگىكىدىن تولۇق نەتىجىگە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلالايمىز، گەرچە ئەمگەكچى كاپىر بولسىمۇ، قىلغان مېنىتىگە مۇناسىپ ھالدا نەتىجە قازىنالايدۇ. دېمەك مېھنەتكەشلەر ئەمگىكىنىڭ نەتىجىسىدىن بەھرىمەن بولسا، ھورۇنلار ھەممىدىن مەھرۇم قالىدۇ. بۇئاللاھنىڭ تۇرمۇشتىكى ئۆزگەرمەس قانۇنىيىتى.

ئىسلام قانۇنىدا باشقىلار پايدىلىنالايدىغان ئەمما ئۆزىنىڭ پايدىلىنىشقا كۈچى يەتمەيدىغان يەر، مال ـ مۈلۈك قاتارلىقلارنى باشقىلارنىڭ پايدىلىنىشىغا بۇيرۇلغان.

مەسىلەن: ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلال ئىبنى ھارىسنى يېرىدىن پايدىلىنىشقا ئاجىز قالغان چاغدا، يەرنى مۇسۇلمانلارغا بۆلۈپ بېرىپ، ئۇنىڭغا يەرنىڭ ئىجارىسىنى ئېلىشقا رۇخسەت قىلغان.

سەرمايىنى بىر ئادەم چىقىرىپ، باشقا بىر ئادەم كۈچىنى چىقىرىدىغان، ئەمما تاپقان پايدىنىڭ ھەممىسى سەرمايە سالغان ئادەم ئالىدىغانلىقى ھەققىدە توختام تۈزۈلگەن بولسا، كۈچىنى چىقارغۇچىغا مەلۇم (مۇناسىپ) مىقداردا ھەق بېرىپ، پايدىنىڭ ھەممىسىنى مەبلەغ سالغان ئادەم ئالىدۇ.

ئەمما مەبلەغ سالغۇچى كۈچىنى چىقارغۇچىغا ھەق بېرىدىغانلىقى ھەققىدە توختام تۈزۈشمىگەن بولسا، كۈچىنى چىقارغۇچى پايدىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئالىدۇ.

ئەگەر مەبلەغ سالغۇچى بىلەن كۈچىنى چىقارغۇچى پايدا ـ زىياننى تەڭ كۆرىدىغانغا توختام تۈزۈشكەن بولسا، پايدا ـ زىيان توختام بويىچە بولىدۇ.

سەرمايە (مەبلەغ)

سەرمايىدىن مەقسەت دوللار قاتارلىقلارغا ئوخشاش نەخ پۇل ياكى ماشىنا ۋە كارخانىلاردىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەگەر نەخ پۇلنى بىر ئادەمنىڭ پايدىلىنىۋېلىنىشى ئۈچۈن بەرگەن بولسا، شەرىئەت قانۇنىغا ئاساسەن بەرگەن پۇللىرىدىن قىلچە ئارتۇق ئېلىشقا بولمايدۇ. پەقەت پۇلنى يوقىتىۋەتسىلا تۆلىتىۋالسا بولىدۇ، خالاس.

شۇ ۋەجىدىن جازانە ھارام قىلىنغان، «جازانە، ئۆسۈم يېگەن ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن) جىن چېپىلىپ قالغان ساراڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشنى ھالال بىلىپ: «سودا سېتىق جازانىگە ئوخشاش» دېدى». (بەقەرە سۈرىسى 275 ـ ئايەت).

ئاللاھ جازانە ئالغۇچىلار بىلەن تىجارەت قىلىپ پايدا ئالغۇچىلارنىڭ ئارىسىنى ناھايىتى روشەن ھالدا پەرقلەندۈرۈپ بەردى. چۈنكى جازانە يوقىلىپ كېتىش ياكى زىيىنىغا كېپىللىك قىلىنغىلى بولمايدىغان پايدىدۇر. ھالبۇكى، تىجارەت يوقىلىپ كېتىش ۋە زىيانغا كېپىللىك قىلىنغىلى بولىدىغان پايدا (مال).

زاكات

زاكات دېمەك: ئۆسىدىغان مال (شەرىئەتتە بەلگىلەنگەن) ئۆلچەمگە يەتكەن چاغدا، مەلۇم مىقداردا ئېلىنىدىغان مال دېمەكتۇر.

زاكاتنى مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنىڭ مال ـ مۈلكىنىڭ ئاز ـ كۆپلىكىگە قاراپ ئايرىيدۇ.

زاكات پەقەت مال ـ مۈلكى زاكات ئۆلچىمىگە يەتكەن بايلارغىلا كېلىدۇ، نامراتلار بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

بايلار زاكاتلىرنى تۆۋەندىكى ئۈچ تۈرلۈك ئادەملەرگىلا بېرىدۇ.

1 - ماددى جەھەتتىكى ئېھتىياجى ئىنتايىن زور بولغان پېقىر، مىسكىن، قەرزدار ۋە مۇساپىرلارغا ھەمدە قۇللارنى ئازاد قىلىشقا.

2 - مۇجاھىدلارغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا.

3 - زاكات خادىملىرىغا.

سەدىقە

سەدىقە دېمەك: مۇھتاجلارغا قىلىنىدىغان خالىسانە ياردەم دىمەكتۇر. ئىسلام دىنىدا سەدىقە بېرىش ئەڭ ياخشى ئەمەللەر قاتارىدىن سانىلىدۇ.

رەسۇلۇللاھمۇ بىر قانچە ئۇرۇندا سەدىقە بەرگۈچىنىڭ ھېچقاچان نامرات بولۇپ قالمايدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەن.

چۈنكى ئاللاھ رىزق بەرگۈچى (يەنى رەززاق) سۈپىتى بىلەن سەدىقە بەرگۈچىلەرنىڭ مال - مۈلكىگە رىزق بېرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سەدىقە بەرگەن ئادەمنىڭ مال - مۈلكى ھېچ قاچان كەملەپ كەتمەيدۇ" دېگەن ئىدى.

ھەر قانداق بىر ئادەمنىڭ ئاز كۆرۈپ سەدىقە بەرمەسلىكى توغرا ئەمەس. چۈنكى "تاما - تاما كۆل تولار" دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ نۇرغۇنلىغان چوڭ تېپىتىكى خەيرىيەت ئۇيۇشمىلىرىمۇ ئاز - ئازدىن يىغىلغان ئىئانەلەردىن بارلىققا كەلگەن، شۇ سەۋەبتىنمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسلام: "بىر تال خورما چاغلىق نەرسە بولسىمۇ سەدىقە قىلىپ دوزاخ ئوتىدىن ساقلىنىڭلار" دېگەن ئىدى.

زۆرۈر بولغان نەفقىلەر، زۆرۈر بولغان نەفقىلەر ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

بىرىنچى، ئايالغا قىلىنىدىغان نەفەقە.

ئىككىنچى، مىراس ئالىدىغان ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا قىلىنىدىغان نەفەقە.

كەففارەت

ئۇ ئىنسانىنىڭ گۇناھىنى يۇيۇش ئۈچۈن بېرىلىدۇ. ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىنىڭ جازاسى، زىھار قىلىش (ئايالىنى ئانىسىغا ئوخشىتىش) قەسەمنى بۇزۇش قاتارلىقلار ئۈچۈن كەففارەت بېرىلىدۇ.

نەزىر

ئىسلام دىنىدا ئاللاھنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن ئىنسانلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك زۆرۈر مەجبۇرىيەتلىرىنىڭ بىرى.

ئالايلۇق، بىر ئادەم "مەن مۇنچىلىك سەدىقە قىلىمەن"، ئانداق قىلىمەن، مۇنداق قىلىمەن دەپ نىيەت قىلغان بولسا، چوقۇم ئۇنى ئىجرا قىلىشى شەرت.

قۇربانلىق

قۇربانلىق دېمەك، قۇربان ھېيت كۈنلىرىدە ئاللاھقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن بوغۇزلىنىدىغان چارۋىلار دېمەكتۇر.

قۇربانلىقنىڭ كۆپ قىسمى مۇھتاجلارغا بۆلۈپ بېرىلىدۇ.

ئىتلاف، ئىستهلاك، ئىنفاق

ئىتلافنىڭ ئىككى تۈرلۈك مەنىسى بار:

بىرىنچىسى بىر نەرسىنى يوقىتىۋىتىش

ئىكككىنچىسى مەنپەئەتلىنىش ئۈچۈن بىر نەرسىنى چېقىرىۋېتىش

يۇقىرىدىكى ئىشنىڭ بىرى يۈز بېرىپ پايدىسىز بولۇپ قالسا، بىز ئۇنى ئىتلاف دەپ ئاتايمىز.

مەسىلەن، بىر ئادەم بىرەر سايماننى قەستەن سۇندۇرۇۋېتىپ، ئىشلەتكىلى بولمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويسا، ئۇنى ھالاك قىلىۋەتكەن بولىدۇ.

ئىتلاف (ھالاك قىلىۋېتىش) نىڭ ھۆكمى

ئىسلام دېنىدا كونا ماشىنا، كونا كىيىم قاتارلىق ئىشلەتكىلى بولىدىغان نەرسىلەرنى (ھالاك قىلىۋېتىش) بۇزۇپ چېچىۋېتىش ھارام قىلىنغان. رەسۇللاھ قوينى پەقەت يېيىش ئۈچۈنلا ئۆلتۈرۈشكە رۇخسەت قىلغان.

رەسۇلۇللاھ: "ئاللاھ قۇشقاچ چاغلىق نەرسىلەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەن ئادەملەردىن ھېساب ئالىدۇ" دېگەندە، ساھابىلار: "ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! قۇشقاچ قاتارلىقلارنىڭ ھەققى نېمە؟" دەپ سورىغان، رەسۇلۇللاھ: "ئۇلار بوغۇزلىنىپ يېيىلىشى، بېشى كېسىلمەستىن تاشلىۋېتىلمەسلىكى لازىم" دېگەن.

ئەينەك پارچىلىرى، گېزىت - ژۇرنال ۋە قۇشخانىلاردا ئېقىۋاتقان قان قاتارلىق بىر پايدىلىنىشقا مۇمكىن بولىدىغان سان - ساناقسىز ئەشيالار توغرىلىق ئازراقلا ئويلىنىپ كۆرىدىغان بولساق، كۆپ مىقداردىكى بۇ بايلىقلارنى بىر ئاگسىز ھالدا زايە قىلىۋەتكەنلىكىمىزنى ھېس قىلالايمىز.

ھاراق، زەھەرلىك چېكىملىك، قىمار قاتارلىق ئومۇمىي ئىنسانىيەت دۇنياسىغا زىيان - زەخمەت ۋە بالايى - ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان زىيانلىق نەرسىلەر ھەمدە تەبىئەتتە باكتېرىيە بولغان غالجىر ئىت، يىلان، چايان قاتارلىق زىيانداش ھايۋانلارنى تەلتۆكۈس يوقىتىش لازىم.

شۇنىڭدەك، مۇسۇلمانلار ئېلىپ كېتىشكە مۇمكىن بولمىغان دەل - دەرەخ، تېرىلغۇ يەر، غەنىمەتلەرنى دۈشمەننىڭ بۇ نەرسىلەردىن پايدىلىنىپ مۇسۇلمانلارغا تەھدىت سالماسلىقى ئۈچۈن قەتئىي يوقىتىۋېتىش لازىم.

ئۇرۇش جەريانىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ بەنى نەزىر قەبىلىسىنىڭ خورما دەرەخلىرىنى كەستۈرىۋەتكەن ئىدى.

ناۋادا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەنى نەزىرنىڭ خورما دەرەخلىرىنى كەستۈرۈۋەتمىسە ئىدى، بەنۇ نەزىر تەسلىم بولمىغان بولاتتى. بەنۇ نەزىر تەسلىم بولمىغان بولسا مۇسۇلمانلار نۇرغۇنلىغان تالاپەتلەرگە ئۇچرىغان بولاتتى.

ئىنفاق (خەيرى ئېھسان)

ھەنەفىلەردە ئىنفاق دېمەك، بىر نەرسىنى ئەسلىسىنى ساقلاپ قالغان ئاساستا دەۋر قىلىش دېمەكتۇر دەپ تەبىر بېرىدۇ.

لېكىن بىز ئىقتىساد ئارقىلىق بۇرۇن مەۋجۇت بولمىغان توك ئېنېرگىيە قۇرۇلمىسى قاتارلىق مۇئەسسەسەلەرنى قۇرۇپ چىقىشقا مۇھتاجمىز.

ئىنسانىيەت دۇنياسىغا پايدىلىق يەرلەرگە سەرپ قىلغان خەير - ئېھسان قانۇنلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ھاراق، زەھەرلىك چېكىملىك قاتارلىق يەرلەرگە سەرپ قىلىنغان ھەر قانداق بىر خەير - ئېھسان قانۇنسىز ھېسابلىنىپ ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

ھارام يوللارغا خەير - ئېھسان قىلىش پۇل - مالنى بۇزۇپ چاچقانلىقتۇر. ئاللاھ پۇل مېلىنى ھارام يوللارغا سەرپ قىلغۇچىلارنى ”شەيتانلارنىڭ بۇرادەرلىرى“ دەپ ئاتىدى.

«تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبنى سەبىلگە (خەير - ساخاۋەتتىن) ھەققىنى بەرگىن. (پۇل - مېلىڭنى نا توغرا يوللارغا) ئىسراپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ

قىرىنداشلىرىدۇر. شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغان ئىدى». (ئىسرائ سۈرىسى 26 -، 27 - ئايەتلەر).

ﻓﻔﻔﻔﻔﻔﻔ ﻓ ﻓﻔﻔﻔﻔ ﻓ

نەفەقە ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ.

1 - ئىستېمال ئۈچۈن بولغان نەفەقە.

2 - ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن بولغان نەفەقە.

زۆرۈر بولغان نەفەقەرلەر

نەفەقە ياكى ئۆزى ئۈچۈن بولىدۇ ياكى باشقىلار ئۈچۈن بولىدۇ. شۈبھىسىزكى نەفەقە باشقىلاردىنمۇ كۆرە ئالدى بىلەن ئۆزى ئۈچۈن بولىدۇ.

مەسىلەن: بىر ئادەم رەسۇلۇللاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: ”مېنىڭ بىر دىنار پۇلۇم بار“ دېگەندە، رەسۇللاھ: ئۇنى ”ئۆزەڭگە سەرپ قىلغىن“ دېگەن. ئۇ: ”مەندە يەنە بىر دىنار بار“ دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: ” ئۇنى بالاڭغا سەرپ قىلغىن“ دېگەن. ئۇ: ”مەندە دىناردىن يەنە باشقا بىرىسى بار“ دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: ”ئائىلەڭگە سەرپ قىلغىن“ دېگەن. دېمەك ئۆز ئېھتىياجىدىن ئېشىپ باشقىلارغا قىلىنىدىغان سەرپىيات (نەفەقە) دەپ ئاتىلىدۇ.

باشقىلارغا قىلىنىدىغان نەفەقە ئىككى خىل ئەھۋال ئاستىدا بولىدۇ:

ھەر زامان ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا بولغانلارغا ياكى نامرات بولغانلارغا.

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن ئايالىغا، خىزمەتچىسىگە، ئات، ئىت، مۈشۈك قاتارلىق ھايۋانلارغا قىلىنىدىغان نەفەقە. ئۆز ئەتراپىدا بولغان ھەر قانداق بىر نەرسىگە نەفەقە قىلىش ياكى ئۇنى قويىۋېتىش كېرەك. بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغان ئادەم شەك شۈبھىسىز ھالدا گۇناھكار بولىدۇ.

رەسۇلۇللاھ: ”بىر ئايال بىر مۈشۈكنى تاماقمۇ بەرمەي، قويۇپمۇ بەرمەي باغلاپ قويغانلىقى ئۈچۈن دوزاخقا كىرىپ كەتكەن“ دېگەن.

يېقىن بولغانلىقتىن بېرىلىدىغان نەفەقە مەسىلەن: ئاتا - ئانىغا، بالا - چاقىلىرىغا ۋە بىر تۇغقان قېرىنداشلىرىغا نەفەقە قىلغانغا ئوخشاش. بۇ نەفەقەلەر ئۈچۈن چوقۇم تۆۋەندىكى ئۈچ شەرت ھازىرلىنىشى لازىم.

1 - نەفەقە قىلغۇچى باي بولىشى

2 - نەفەقە قىلىنغۇچى يېقىن بولىشى

3 - نەفەقە قىلغۇچى نەفەقە قىلىنغۇچى ئۆلۈپ كەتسە مىراسخور بولىشى.

پېقىرلارغا بېرىلىدىغان نەفەقە، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، جىھازلىرى تولۇق تۇرالغۇ جاي، تازىلىق ئەسلىھەلىرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. «ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر ناماز ۋاقتىدا كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار». (ئەئراف سۈرىسى 31 - ئايەت).

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن قۇربان ھېيت كۈنى قۇربانلىق قىلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”شارائىتى پېشىپ يېتىلگەن تۇرۇپ قۇربانلىق قىلمىغان ئادەم بىزنىڭ ناماز گاھىمىزغا يېقىن يولىمىسۇن!“

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن ھاجىلار ھەرەمدە بوغۇزلايدىغان ھەدىيەرلەر.

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن قەسەمنى بۇزۇش ئۈچۈن پېقىرلارغا تاماق، كىيىم - كېچەك بېرىپ گۇناھنى يۇيىدىغان كەففارەت.

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن: ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە ئىقتىسادى جەھەتتىن خەير - ئېھسان قىلىشنى نىيەت قىلىپ، بىر ئىشقا قەتئىي بەل باغلىشى، مەسىلەن: ”مەن مۇنچىلىك سەدىقە قىلىمەن ياكى كىيىم - كېچەك ياكى تاماق بېرىمەن“ دېگەنگە ئوخشاش.

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن يەنە ”زاكات“ بولۇپ، ئۇنى بايلار مەخسۇس خەيرىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ.

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەردىن يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر بىرىسى رامىزان ئېيىدا روزى ھېيت نامىزىدىن بۇرۇن بېرىدىغان ”سەدىقە فىترە“ دۇر.

زۆرۈر بولمىغان نەفەقەلەر - بۇ ئىسلام قانۇنىدا ئۆتەشكە تېگىشلىك بىر مەجبۇرىيەت ئەمەس. ئەمما مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاھقا يېقىنچىلىق قىلىش يۈزىسىدىن پېقىرلارغا خالىسانە بېرىدىغان سەدىقىلەر دۇر.

بۇ نەفەقەلەردىن: بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمگە يېقىنلىشىش ئۈچۈن بېرىدىغان ھەدىيەلەر بار. بۇنىڭدا يەنە بىر ئادەم ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن مەلۇم بىر شەخسكە بىرەر نەرسىنى مۈلۈك قىلىپ بېرىشكە قالدۇرغان ۋەسىيەت.

بۇنىڭدىن يەنە بىر تەرىپىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان (ۋەقف) بار. سەرپ قىلىنىدىغان نەفەقەلەر قانۇنلۇق، لېكىن بۇنىڭ قانۇنىيتى تۆۋەندىكى ئۈچ شەرتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1 - نەفەقە (خىراجەت) قىلغاندا، نورمال بولۇش.

نورمال بولۇش دېمەك: ”نەفەقە قىلغاندا، ھەددىدىن ئاشۇرۋەتمەسلىك، بېخىللىقمۇ قىلماسلىق“ دېمەكتۇر. «ئۇلار (يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ. ئوتتۇرا ھال خىراجەت قىلىدۇ». (فۇرقان سۈرىسى 67 - ئايەت).

ئىسراپچىلىق قىلماق دېمەك: مەيلى ئۆزىگە بولسۇن ياكى باشقىلارغا بولسۇن، ئادەتتىن تاشقىرى خىراجەت قىلماق دېمەكتۇر. مەيلى قايسى خىل ئەھۋال ئاستىدا بولمىسۇن ئىسراپخورلۇق ”مەكرۇھ“تۇر.

«ئى ئادەم باللىرى! ھەر نامىز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرەتلىرىڭلارنى سەتىر قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار ئىسراپ قىلماڭلار. ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ». (ئەئراپ سۈرىسى 31 - ئايەت).

ئاللاھ بۇ ئايەتتە، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك ۋە بارلىق خىراجەتلەردە ئىسراپخورلۇق قىلماسلىقنى قاتتىق تەكىتلىگەن ھەمدە ئىسراپخورلۇقتىن قەتئىي مەنئى قىلغان. شۇڭا مەيلى تاھارەت ئالغاندا بولمىسۇن، مەيلى غۇسلى قىلغاندا بولمىسۇن، سۇنى ئىسراپ قىلىش ”مەكرۇھ“ تۇر.

بىر قېتىم سەئىد تاھارەت ئېلىۋاتقاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېدى، سەئىد رەسۇلۇللاھتىن ”تاھارەت ئالغاندىمۇ سۇنى كۆپ ئىشلەتسە ئىسراپخولۇق قىلغان بولامدۇ؟“ دەپ سورىۋېدى، رەسۇلۇللاھ: ”ھەئە، گەرچە سەن ئېقىۋاتقان دەريانىڭ ئۈستىدە بولساڭمۇ“ دەپ جاۋاپ بەرگەن.

بىر ئادەمنىڭ پۇتكۈل مىلىنى سەدىقە قىلىۋېتىشمۇ مەكرۇھتۇر، بۇنداق قېلىش ئىسراپخورلۇقنىڭ دائىرىسىگە كىرىدۇ. رەسۇلۇللاھ: ”سىلەر پۈتۈن مال - مۈلكۈڭلارنى سەدىقە قىلىۋېتىپ باشقىلارغا مۇھتاج بولۇپ قالىسلەر، سەدىقىنىڭ ئەڭ ياخشىسى ئۆزەڭلارنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ قالغاندا بەرگىنىڭلار“ دېگەن.

رىۋايەت قىلىنىشچە، سابىت ئىبنى قەيس ئىبنى شەمماس ئۇھۇد ئۇرۇشىدا بەش يۈز كۈپ خورمىدىن ئائىلىسىگە بىرسىنىمۇ قالدۇرماستىن سەدىقە قىلىۋەتكەن. مۇئاز ئىبنى جەبەلمۇ شۇنداق قىلغان.

«مېۋە (نىڭ ھوسۇلى) نى يىغقان كۈندە (يەنى يىغقان ۋاقتتا)، ئۇنىڭ ئۆشرىسىنى ئادا قىلىڭلار. ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمايدۇ». (ئەنئام سۈرىسى 141 - ئايەت). دېمەك، ئىسلام دىنىنىڭ ئوتتۇرا ھاللىقنى ئاساس قىلغان ئەۋزەل قانۇنى باشقا ھەر قانداق بىر قانۇننى بېسىپ چۈشىدۇ.

«شۇنىڭدەك (يەنى سىلەرنى ئىسلامغا ھىدايەت قىلغاندەك) كىشىلەرگە (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەرگە) شاھىت بولۇشۇڭلار ئۈچۈن ۋە پەيغەمبەرنىڭ سىلەرگە شاھىت بولۇشى ئۈچۈن، بىز سىلەرنى ياخشى (ئوتتۇرا ھال) ئۈممەت قىلدۇق». (بەقەر سۈرىسى 143 - ئايەت).

قىسقى، ئىسراپخورلۇق، ئىنسانىيەت دۇنياسىنى ۋەيران قىلىپ تەرەققىيات ئالەمنى ھالاكەت گىردابىغا سۆرەپ كىرىدۇ.

2 - **چوڭچىلىق ۋە تەكەببۇرلۇق قىلماسلىق** ئىسلام دىنى ساغلام جەمئىيەتلەرگە نەفەقە قىلىشنى چاقىرىق قىلىدۇ. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ ھەر بىر ئىنساننىڭ جەمئىيەتنى تەرەققى قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۆتەشكە تېگىشلىك مۇقەددەس بۇرچىدۇر.

ناۋادا نەفەقەگە چوڭچىلىق ۋە تەكەببۇرلۇق ئارىلاشسا، نەفەقە قىلغۇچى ئەرزىمەس بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادىدا مال - مۈلۈك بىلەن ئەخلاق بىر - بىرىگە چەمبەر چەس باغلانغان.

«ئى مۆمىنلەر! پۇل - مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشى (نىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتكىنىگە) ئوخشاش، بەرگەن سەدىقەڭلارنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار». (بەقەرە سۈرىسى 264 - ئايەت).

3 - زۆرۈر بولغاندا، ئېھتىياج كۈچلۈك بولغان ئەھۋال ئاستىدا بېخىللىق قىلماسلىق ۋە كۈچىنىڭ يېتىشىچە نورمالنى ھالەتتە پۇل - مال سەرپ قىلىش.

رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى بىلەن فۇقەھالارنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرى توغرىلىق ئويدان پىكىر يۈرگۈزگەن ئادەم بۇنى ئېنىق چۈشىنەلەيدۇ. بۇندىن باشقا يەنە پايدىسىز يەرلەرگە ئارتۇقچە چىقىم قىلماسلىق.

جابىرنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (ئۆلۈكلەرگە) قەبرە قاتۇرۇشتىن مەنئى قىلغان. چۈنكى ئۇنداق قىلىش ئۇنىڭغا مەيلى ئۆلۈك ياكى تىرىكنىڭ ئېھتىياجى بولمىغانلىقتىن بىھۇدە ئاۋارىگەرچىلىكتۇر. زۆرۈر بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا تاملارغا گىلەم تارتىشمۇ ئانچە ياخشى ئىش ئەمەس.

چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر غازاتتا ئائىشىنىڭ بىر پارچە پالاسنى تامغا تارتىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق خاپا بولىدۇ - دە ئۇنى ئېلىپ پارچە - پارچە قىلىۋېتىدۇ ۋە: ”ئاللاھ بىزنى تاش توپىلارنى زىننەتلەشكە بۇيرۇمىغان“ دەيدۇ. جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىقا ئېھتىياجى ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان شارائىتتا، تاملارنى زىلچا - گىلەملەر بىلەن بېزەيمىز دەپ ئارتۇقچە چىقىم قىلىشىمىز، ئىسلام دىنىدا ئەڭ يامان كۆرۈلىدىغان قىلمىشلاردۇر.

نەفەقەنىڭ ئۆزىگە خاس مەبلەغكە ئايلىنىشى

شۇبھىسىزكى، نەفەقەنىڭ مەبلەغكە ئايلىنىشى باشقا ئىقتىساد تۈزۈملىرىدە بولمىغان ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرىدۇر. مەبلەغكە ئايلانغان نەفەقەنى سەرپ قىلغۇچىنىڭ چوقۇم ساپ نىيەتلىك ساغلام ئادەم بولۇشى شەرت.

يۇقىرىقى نەفەقەلەرنى ياخشى نىيەت بىلەن ياخشى يوللارغا سەرپ قىلغۇچى تۆۋەندىكىدەك نەتىجىلەرگە ئېرىشىدۇ.

1 ـ كەڭلىگى ئاسمان ـ زېمىنچىلىك كېلىدىغان جەننەت «شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار، پەرۋەردىگارىنىڭ ھۇزۇرىدا ئاجىزلىق بىلدۈرگەنلەر، ئەنە شۇلار ئەھلى جەننەتتۇر. ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالغۇچىلاردۇر». (ھۇد سۈرىسى 23 ـ ئايەت).

«ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەرنى جەننەتنىڭ ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان ئالىي جايلىرىغا ئورۇنلاشتۇرىمىز. ئۇ يەرلەردە ئۇلار مەڭگۈ قالىدۇ. ياخشى ئەمەللەرنى قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان مۇكاپات نېمە دېگەن ياخشى!». (ئەنكەبۇت سۈرىسى 58 ـ ئايەت).

شۇ چاغدا نەفەقە قىلغۇچى قاتمۇ قات ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشىدۇ.

«ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل ـ مېلىنى سەرپ قىلغانلارنىڭ (سەرپ قىلغان نەرسىسى يەرگە تېرىلىپ) يەتتە باشاق چىقارغان، ھەر باشىقىدا 100 دان تۇتقان بىر دانغا ئوخشايدۇ. ئاللاھ خالىغان بەندىسىگە ھەسسىلەپ ساۋاب بېرىدۇ. ئاللاھنىڭ مەرھەمىتى (چەكلىك ئەمەس) كەڭدۇر (ئاللاھ مال سەرپ قىلغۇچىنىڭ نىيىتىنى بىلگۈچىدۇر)». (بەقەرە سۈرىسى 261 ـ ئايەت).

2 ـ سەرپ قىلغان نەفەقەنىڭ نەتىجىسىنى ئۇ دۇنيادىلا كۆرۈپلا قالماستىن، بەلكى يەنە بۇ دۇنيادىمۇ كۆرىدۇ، يەنە نەفەقە قىلىنغان مالدىن ھەسسىلەپ بەرىكەت قالىدۇ.

رەسۇلۇللاھ: ”سەدىقە بەرگەن مال ھەرگىز كەملەپ قالمايدۇ“ دېگەنىدى. جۈملىدىن نەفەقە قىلغۇچىغا رىزىق ئۆيلىمىغان يەردىن سەلدەك ئاقىدۇ.

رەسۇلۇللاھ: ”رىزقىم كەڭ بولسۇن دېگەن ئادەم سىلە ـ رەھىمنى ئۈزۈپ قويمىسۇن“ دېگەن ۋە يەنە: ”سەن پۇل ـ مېلىڭنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلساڭ، ساڭىمۇ پۇل ـ مېلىنى سەرپ قىلىدىغانلار چىقىدۇ“ دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: ”ھەركۈنى ئەتىگەن ئىككى پەرىشتە چۈشۈپ (ئى ئاللاھ! پۇل مېلىنى نەفەقە قىلغۇچىغا ھەسسىلەپ پۇل ـ مال ئاتا قىلغىن) دەپ دۇئا قىلسا يەنە بىرى: (ئى ئاللاھ! بېخىللىق قىلغۇچىنىڭ پۇل ـ مېلىنى يوق قىلغىن) دەپ دۇئا قىلىدۇ“ دېگەن.

ھەر زامان نەفەقە قىلىپ تۇرغۇچى تۈرلۈك ـ تۈمەن بالايى ئاپەتلەردىن ساقلىنىپ قالىدۇ. رەسۇلۇللاھ: ”باشقا مۇسۇلمانلارنى كىيىم ـ كېچەك بىلەن تەمىنلىگەن ئادەم ئاللاھنىڭ قوغدىنىش دائىرىسىدە بولىدۇ.

رەسۇلۇللاھ: ”سەدىقە بېرىشكە ئالدىراڭلار. چۈنكى سەدىقە بېرىلگەن يەر بالا ـ قازادىن ھەر زامان خالىي قالىدۇ“ دېگەن.

ككككككككك ك كككككك ك

مال ـ مۈلۈك دېمەك، (ئىنسان) تەبىئىتىنى ئۆزگە مايىل قىلىدىغان ۋە ئېھتىياج چۈشكەندە سەرپ قىلىش ئۈچۈن ساقلايدىغان بايلىق دېمەكتۇر.

مال ـ مۈلۈكنىڭ فۇقەھالار نەزىرىدە ئىككى تۈرلۈك شەرتى بار.

1 ـ تۈرلۈك مەنپەئەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ماددىي قىممەتكە ئىگە بارلىق مال ـ مۈلۈك.

2 ـ قانۇنى جەھەتتىن تولۇق پايدىلىنىش ئۈچۈن مال ھالال بولىشى شەرت، چۈنكى ھاراق، چوشقا ۋە ھەرخىل نىجىس نەرسىلەر ئارقىلىق قولغا كەلگەن ھارام ماللارنى سەرپ قىلىش قەتئىي دۇرۇس ئەمەس.

مال ـ مۈلۈكنىڭ تۈرلىرى

مال ـ مۈلۈك، يەر ـ زېمىنغا ئوخشاش كۆچمەس مۈلۈك بولىدۇ ياكى ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانغا ئوخشاش كۆچمە مۈلۈك بولىدۇ.

پۇل ـ يارتىلىشىدىلا ئالتۇن ـ كۈمۈشكە ئوخشاش نەبىئىي بولىدۇ ياكى قەغەز ۋە مەدەن پۇللارغا ئوخشاش ياساش ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ.

مال ـ مۈلۈك ئاساسەن ئىككى خىل بولىدۇ: ئومۇمىي مۈلۈك ۋە خۇسۇسى مۈلۈك.

1 ـ ئومۇمىي مۈلۈك

ئومۇمىي مۈلۈك دېمەك، مەلۇم بىر شەيئىنىڭ مەلۇم بىر شەخسكە خاس بولۇپ قالماسلىقى دېمەكتۇر.

ئومۇمىي مۈلۈكنى خۇسۇسىي مۈلۈككە ئۆزگىرىش نوقتىئىينەزىرىدىن قاراپ ئىككى تۈرگە ئايرىش مۇمكىن.

بىرىنچى، ئىجاد قىلىشتا ئاللاھتىن باشقا ھېچكىمنىڭ ئارىلىششى بولمىغان ۋە ئىجاد قىلىنىشتا پۈتۈنلەي ئومۇمغا مەنپەئەتلىك بولغان نەرسىلەردۇر.

مەسىلەن: دېڭىزدىكى بېلىقلار، ھاۋادىكى ئۇچار قۇشلار، ئورمانلىقلاردىكى دەل - دەرەخلەر ۋە دېڭىز - ئوكيانلاردىكى سۇلارغا ئوخشاش بۇ تۈردىكى مۈلۈك خۇسۇسى مۈلۈككە ئايلىنىپ كېتىشى مۇمكىن.

ئومۇمغا مەنپەئەتلىك بولغان نەرسىلەر، مەسىلەن: ئاممىۋى يوللار، مەسجىدلەر، دېڭىز ۋە باشقىلار، بۇ تۈردىكى ئومۇمىي مۈلۈك ھەر قانداق بىر ئەھۋال ئاستىدا خۇسۇسىي مۈلۈككە ئايلانمايدۇ.

2 - خۇسۇسىي مۈلۈك

خۇسۇسىي مۈلۈك دېمەك، بىر شەخسنىڭ مەلۇم بىر نەرسىگە يالغۇز ئىگىدارچىلىق قىلىپ ئۆزى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىشى، دېمەكتۇر.

مال - مۈلۈكنىڭ قانۇنلۇق يوللىرىنى ئۈچ نۇقتىغا يىغىنچاقلاپ چۈشەندۈرىشىمىز مۇمكىن.

1 - مال - مۈلۈككە ئىگە بولۇش پەقەت ئالالاھنىڭ مۈلۈكدار قىلىشى بىلەنلا قولغا كېلىدۇ. چۈنكى مال - مۈلۈك ئەسلىدە ئالالاھنىڭ بولۇپ مال - مۈلۈكنىڭ ھەقىقى خوجايىنى ئالالاھتۇر.

«سىلەرگە ئالالاھ ئاتا قىلغان مال - مۈلۈكنىڭ بىر قىسمىنى (ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىشقا ياردەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغا بېرىڭلار». (نۇر سۈرىسى 33 - ئايەت).

ئەگەر بىرەر مال - مۈلۈك بىر ئىنساننىڭ قولىغا ئۆتۈپ قالسا، ئۇ ئىنسان ئۇ مال - مۈلۈكنى پەقەت ھايات ۋاقتىدىلا پايدىلىنالايدۇ. ئۇ ئىنسان ئۆلۈپ كەتكەن چاغدا، مال - مۈلۈك ھەقىقىي خوجايىنى بولغان ئالالاھنىڭ ئىلكىگە ئۆتىدۇ - دە، ئالالاھ ئۇنى خالىغان ئادەمگە ئاتا قىلىدۇ.

مىراسقا دائىر ئايەتلەر ھەر بىر مىراسخورنىڭ ئېلىشقا تېگىشلىك ئۈلۈشىنى ئىنتايىن سىستېمىلىق ھالدا ئوچۇقلاپ بەردى.

رەسۇلۇللاھ: ”مىراسخورغا ۋەسىيەت يوق“ دېگەن. يەنە مىراسخورغا ئالالاھ قارار قىلغان مىراستىن ئارتۇق قىلچە كەم - زىيادە قىلىشقا بولمايدۇ.

2 - ئومۇمىي مەنپەئەت بولمىغان مال - مۈلۈك ئومۇمىي مۈلۈكتىن خۇسۇسىي مۈلۈككە ئايلىنىپ كېتىدۇ. مەسىلەن: ئوۋ ئوۋلاش، ئۆلۈك زېمىننى تىرىلدۈرۈش ئارقىلىق ئومۇمىي مۈلۈك خۇسۇسىي مۈلۈككە ئايلىنىدۇ.

ئۆلۈك زېمىننى تىرىلدۈرۈش دېمەك، ئىگىسىز تاشلىنىپ ئاق قالغان زېمىنغا تېرىقچىلىق قىلىش، ئورمان بەرپا قىلىش ئارقىلىق زېمىننى كۆكەرتىش دېمەكتۇر.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ۋە ئىمام مالىك قاتارلىقلار: "بىر ئادەم يەر - زېمىننى ئۈچ يىلغىچە كارى بولماي تاشلىۋەتسە، ئۇ ئۆلۈك زېمىن ھېسابلىنىدۇ. ئۇ زېمىنغا باشقىلار پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۆزىگە بىنائەن سېتىۋېلىش ئارقىلىق ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. كىمكى ئىگىسى تەرىپىدىن ئاق تاشلىنىپ قالغان زېمىننى گۈللەندۈرىدىكەن ئۇ زېمىننىڭ ئىگىسى شۇ بولىدۇ.

3 - توختام ئارقىلىق ئىگىدارچىلىق قىلىش

بىرىنچى: سوۋغات، سەدىقە، ۋەسىيەت ۋە قەرز ئېلىشقا ئوخشاش بەدەلسىز مال - مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىش ئۈچۈن تۈزۈلىدىغان توختام "ئىئانە توختاملىرى" دەپ ئاتىلىدۇ.

شۇڭا مال - مۈلۈككە پەقەت ئاغزاكىلا ئەمەس، ھەقىقىي تۈردە ئېرىشىش بو توختامنامىگە ئېرىشكەنلىك بولىدۇ.

ئىككىنچى: بىر ئادەم بىر ئۆيىنى پۇلغا سېتىۋېلىش، ئىجارە ئېلىش، كېپىل بولۇش قاتارلىقلارغا ئوخشاش مالنى مالغا ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن تۈزۈلىدىغان توختام: "كاپالەتكە ئىگە توختاملار" دەپ ئاتىلىدۇ.

توختام تۈزگۈچى ئىككى تەرەپنىڭ شەرتلىرى:

توختام تۈزگۈچى ئىككى تەرەپنىڭ شەرتلىرى تۆۋەندىكىدەك توغرا بولۇشى شەرت: توختام تۈزگۈچى ئەقلىي جەھەتتىن ساغلام بولۇشى لازىم. چۈنكى ساراڭنىڭ سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىشى ۋە ھەر قانداق بىر ئەھۋال ئاستىدا توختام تۈزۈشى دۇرۇس ئەمەس.

توختام تۈزگۈچى بالاغەتكە يەتكەن بولۇشى شەرت. چۈنكى بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك باللار پايدا - زىياننى تازا ئېنىق پەرقلەندۈرەلمىگەنلىكتىن تۈزگەن توختىمى ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ.

توختام تۈزگۈچى ئەخمەق بولماسلىقى شەرت. چۈنكى ئەخمەق مال - مۈلۈكنى قانداق سەرپ قىلىشنى بىلمەيدۇ.

«ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەكلەر بىلەن تەمىنلەڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار». (نىسا سۈرىسى 5 - ئايەت).

ئىسلام دىنىدا بۇ ئەخمەقلەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوغداپ قېلىش ۋە ساغلام ئىقتىسادى ئىگىلىكنى گۈللەندۈرۈشتىكى جەمئىيەتنىڭ ھوقۇقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قانۇن قىلىپ بەلگىلىگەن.

تۈزۈلگەن توختامغا ھەر ئىككى تەرەپ رازى بولۇش. چۈنكى ھەر ئىككى تەرەپ رازى بولمىغان توختام ئىناۋەتسىزدۇر.

ﺴﺴﺴﺴﺪﺴﺴﺪﺴﺴﺴﺴ

1 ـ مەھسۇلاتنى تولۇق ئىشلەپچىقىرىش

تاۋارلارغا مەيلى باي بولسۇن ياكى كەمبەغەل بولسۇن، تۇل بولسۇن ياكى مىسكىن بولسۇن ھەممىسى ئورتاق مۇھتاج.

شۇڭا تاۋارلارنى ئەڭ ئەرزان باھادا سېتىش لازىم. مەھسۇلاتنىڭ ئېھتىياجى بويىچە تاۋارلارنىڭ باھاسىنى خالىغانچە ئۆستۈرۈۋېلىشقا بولمايدۇ. ئىسلام دىنىدا تاۋارلارنى ئېھتىياجدىن تاشقىرى ئىشلەپچىقىرىش قەتئىي چەكلەنگەن.

چۈنكى ئادەتتىن تاشقىرى تاۋار ئىشلەپچىقىرىش ئىستېماللىچىلارنى ۋەيران قىلىدۇ. شۇنىڭدەك، بازارنى مونوپول قىلىۋېلىش مال باھاسىنىڭ ئۆرلەپ كېتىشىگە سەۋەب بولغانلىقتىن ھارام قىلىنغان. ئېلىم ـ سېتىمدىكى دەللالچىلىق مەكرۇھتۇر.

چۈنكى دەللال ھەق (چاي پۇلى) ئالغانلىقتىن، ئىستېماللىچىلارغا مال قىممەت توختاپ قالىدۇ. ئەڭ ياخشىسى تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچى بىلەن ئىستېماللىچىلار بىۋاستە ئالاقە قىلغىنى تۈزۈك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”شەھەرلىك ئادەملەر يېزىدىن كەلگەنلەر ئۈچۈن دەلاللىق قىلمىسۇن“ دېگەن ئىدى.

2 ـ قانۇنسىز ئارىلاشماسلىق

ئىسلام دىنى مۆمىنلەرنى قازا ۋە قەدەر بىلەن يېتىشتۈردى. ئاللاھ سەن ئۈچۈن تەقدىر قىلغان نەرسە ھەرگىز باشقىلار ئۈچۈن بولۇپ قالمايدۇ. شۇنداقلا باشقىلار ئۈچۈن تەقدىر قىلغان نەرسىلەر قانداقتۇر سېنىڭ بولۇپ قالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”بىر ئادەم ئۆزىنىڭ (دىنى) قېرىندىشىنىڭ سودىسىنى بۇزمىسۇن“ دېگەن.

3 ـ شەرتلىك بازارنى ئوڭچە ئىگەللىۋالماسلىق

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ھاجاتمەنلەرنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ئىش قىلىدىغان قىلىپ يېتىشتۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىندىشى، مۇسۇلمان

مۇسۇلمانغا ھەرگىز زۇلۇم قىلمايدۇ. كىمكى (مۇسۇلمان) قېرىندىشىنىڭ ھاجىتىدە بولىدىكەن ئاللاھمۇ ئۇنىڭ ھاجىتىدە بولىدۇ. كىمكى، بىرەر مۇسۇلماننىڭ بېشىغا چۈشكەن مۇسىبەتنى يەڭگىللەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭدىن قىيامەت كۈنىنىڭ مۇسىبىتىدىن بىر مۇسىبەتنى يەڭگىللىتىدۇ“ دېگەن.

ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجى بويىچە باھانى كونترول قىلىپ ياكى قانداقتۇر شەرتلەر بىلەن بازارنى ئۆزگىچە ئىگەللىۋېلىش ئىسلامغا خاس خۇسۇسىيەت ئەمەس. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەجبۇرى سېتىشنى مەنئى قىلغان. «كىشىلەرنىڭ نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار»، (ئەئراف سۈرىسى 85 - ئايەت).

4 - كەڭ قورساقلىق قىلىش ۋە قولايلىق يارىتىپ بېرىش

ئىسلام ئىقتىسادى مۇئامىلىلەردە ئومۇمىي ۋە خۇسۇسىي خۇسۇسىيەتلىرىدىن، كەڭ قورساقلىق قىلىش ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدۇ. بۇ سودا - سېتىق ۋە قەرز ئېلىش قاتارلىق بىر قانچىلىغان ئىشلاردا ئالاھىدە رول ئوينايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”ئېلىم - سېتىمدا ۋە قەرز بەرگەندە كەڭ قورساقلىق قىلغان ئادەمگە ئاللاھ رەھىم قىلسۇن“ دېگەن. بۇنىڭدىن يەنە قىينچىلىقتا قالغان قەرزدارغا مۇھلەت بېرىش بار.

مەسىلەن: مال سېتىۋالغۇچى بەلگىلەنگەن مۇددەت ئىچىدە پۇلنى بېرىشكە ئامال قىلالمىسا، ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىگە ئاساسەن بىر مەزگىل كۈتۈش لازىم.

«ئەگەر قەرزدارنىڭ قولى قىسقا بولسا، ئۇنىڭ ھالى ياخشىلانغۇچە كۈتۈڭلار، ئەگەر (خەيرلىك ئىش ئىكەنلىكىنى بىلسەڭلار، قىينچىلىقتا قالغان قەرزداردىن ئالىدىغان قەرزنى ئۇنىڭغا) سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتكىنىڭلار سىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر». (بەقەر سۈرىسى 280 - ئايەت).

بۇخارى ۋە مۇسلىمنىڭ رىۋايىتىگە كۆرە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”قىيامەت كۈنى ئاللاھ مال ئاتا قىلغان بەندىسىدىن ”سەن دۇنيادا نېمە ئىش قىلغان ئىدىڭ؟“ دەپ سورايدۇ، ئۇ بەندە ”ئى پەرۋەردىگارىم! سەن ماڭا بەرگەن مال بىلەن سودا سېتىق قىلاتتىم، سودا سېتىقتىكى مېنىڭ بىردىن - بىر ئەخلاقىم، قىينچىلىقتا قېلىپ قالغانلارغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش ۋە قەرزدارلارغا قەرزىنى تۆلىيەلىگەنگە قەدەر مۆھلەت بېرىش ئىدى“ دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاللاھ ”مەن بۇنى سەندىن ئۈبدان بىلىمەن، ئى (پەرىشتەلەر!): بۇ بەندەمنىڭ ئىشلىرىنى قولايلاشتۇرۇپ بېرىڭلار“ دەيدۇ“.

بۇ خۇسۇسىيەتلەردىن يەنە توختامنى بىكار قىلىش ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. مەسىلەن: خېرىدار ئېلىپ بولغان مالغا ئېھتىياجى يوقلىقىنى بىلدۈرسە مال ساتقۇچى دەرھال توختامنى

بىكار قىلىپ مالنى قولىغا ئېلىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى مۇسۇلمانغا كەڭچىلىك قىلىدىكەن ئاللاھ ئۇنىڭغا كەڭچىلىك قىلىدۇ».

5 - راستچىللىق ۋە ئىشەنچ

بۇ ئومۇمەن مۆمىنلەرنىڭ، خۇسۇسەن ئىقتىساد ساھەسىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىندۇر. چۈنكى راستچىللىق ۋە ئىشەنچ سودا ساھەسىدىكىلەرگە ئىشەنچ ئاتا قىلىدىغان ئۆزگىچە خۇسۇسىيەتتۇر.

شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىقتىساد ۋە بۇ خۇسۇسىيەتلەر بىلەن سۈپەتلەنگەن سودىگەرلەرنى ماختاپ: ”ئىشەنچلىك ۋە راستچىل سودىگەر (قىيامەت كۈنى) پەيغەمبەرلەر، سىددىقلەر ۋە شەھىدلەر بىلەن بىرگە بولىدۇ“ دېگەن.

6 - قەسەم قىلماسلىق

ئىسلامدىكى قەسەم ئەسلىدە جېدەل - ماجىرانى يوقىتىش ئۈچۈن قانۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، كەلسە - كەلمەس يەرلەردە قەسەم قىلىش جائىز ئەمەس. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، كەسىپنى، تىجارەتنى تەرەققى قىلدۇرۇش ۋە خېرىدارنى قانائەتلەندۈرۈش ئۈچۈن قىلغان قەسەم ھەقىقىي قەسەم ئەمەس.

ئەگەر سىز قەسەمنى بۇ شەكىلدە قوللانسىڭىز ئاللاھنىڭ قانۇنىغا تاجاۋۇز قىلغان بولىسىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”سودا - سېتىقتا كۆپ قەسەم قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار، چۈنكى ئۇ، دەسلەپتە پايدا قىلغاندەك قىلغىنى بىلەن ئاخىرىدا ھەممىنى يوق قىلىدۇ“ دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستا: ”قەسەم تاۋارلار ئۈچۈن پايدىلىق، كەسىپ ئۈچۈن زىيانلىقتۇر“ دېگەن.

7 - ئىشتا تەجرىبىلىك بولۇش

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ئىشتا تەجرىبىلىك ۋە ساداقەتمەن قىلىپ يېتىشتۈردى. دېمەك، ھەر قانداق بىر ئىشتا پوختا (تەجرىبىلىك) بولۇش مۇسۇلمانلارغا خاس گۈزەل ئەخلاقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھەر قانداق بىر ئىشنى پوختىلىق بىلەن قىلغان ئادەمنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدۇ“ دېگەن.

8 - مال - مۈلۈككە بولغان مەجبۇرىيەت

مال - مۈلۈككە ئىگە بولمىغان ئادەملەرنى مەجبۇرىيەت ئۆتەشكە زورلىماسلىق ئىسلام دىنىنىڭ ئادالەتپەرۋەرلىكىدۇر. كىمكى كۆپ مال - مۈلۈككە ئىگە بولىدىكەن كۆپ

مەجبۇرىيەت ئۆتەيدۇ. ئازلار ئەھۋالىغا قاراپ ئۆتەيدۇ. بىر نەرسىگە ئىگە بولالمىغانلار ھېچ نەرسە ئۆتىمەيدۇ. مال - مۈلۈككە بولغان مەجبۇرىيەت تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت.

1 - زاكات ـ ھەرىكەت ياكى كۆچ ئارقىلىق ئۆسۈپ تۇرىدىغان مال - مۈلۈككە ئىگە بولغان ئادەمنىڭ مېلى زاكات ئۆلچىمىگە يەتسە، يىلدا بىر قېتىم زاكات ئايرىش ۋاجىبتۇر.

تىجارەت قىلىدىغان ماللار (سەرمايە) ۋە قوي، كالا، تۆگە قاتارلىق چارۋىلارغا ئوخشاش ھەرىكەت ئارقىلىق ئۆسۈپ تۇرىدىغان ماللار ھەمدە پۇللارغا ئوخشاش كۆچ ئارقىلىق ئۆسۈپ تۇرىدىغان ماللارغا زاكات ئايرىش ۋاجىبتۇر. گەرچە بۇ ماللار ساقلانغان بولسىمۇ.

2 - زاكات مەيلى كىچىك بولسۇن ياكى چوڭ بولسۇن پەقەت مۇسۇلمانلارغا ۋاجىپتۇر.

3 - زاكات، ئاللاھ پەرز قىلغان بايلارنىڭ ماللىرىدىكى پېقىرلارنىڭ ھەققىدۇر. زاكات قانداقتۇر بايلاردىن پېقىرلارغا بېرىلىدىغان مائاش ئەمەس. «ئۇلار ماللىرىدىن تىلەيدىغان پېقىرلارغا ۋە تىلىمەيدىغان پېقىرغا مۇئەييەن ھەق (يەنى زاكات) بېرىدۇ». (مائارىج سۈرىسى 24 -، 25 - ئايەتلەر).

زاكات بەرمىگۈچىلەردىن مەجبۇرى ھالدا ئېلىنىدۇ.

4 - زاكات باينى تەربىيىلەش ئۈچۈن قانۇن قىلىندى. چۈنكى باي، ھايات پەقەت ماددىلا ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتكەن چاغدا، زاكاتنىڭ ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاساسى ۋە ئېنىقسىزلىقنى يوقىتىشنىڭ بىر ئامىل ئىكەنلىكىگە باش ئىگىپ، ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشتىن قاچمايدىغان بولىدۇ.

دېمەك، زاكات پېقىرلارغا بېرىلسە، ئۇلار پىقىرلىق بىلەن خوشلىشىپ يېڭى بىر ھايات باسقۇچىغا قەدەم قويىدۇ.

5 - زاكاتنى بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە يۆتكەشكە بولمايدۇ، ئىسلام دىنىدا زاكاتنى پەقەت ئۆز دۆلىتىدىلا بېرىش پەرز قىلىندى. چۈنكى شۇ دۆلەتنىڭ ئاھالىسى شۇ مالنىڭ ئۆسۈشى ۋە پايدا قىلىشى ئۈچۈن زور ھەسسە قوشقان - دە.

ناھايىتى روشەنكى كارخانىچىلار زاكاتلىرىنى ئەڭ ياخشىسى ئۆزلىرىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان پېقىر ئىشچىلارغا بەرگىنى تۈزۈك. سودىگەرلەرمۇ ماللىرىنىڭ زاكاتلىرىنى قول ئاستىدا ئىشلەيدىغان مۇھتاجلارغا بەرگىنى ياخشى.

2 - جىزيە

زاكاتنى غەيرى مۇسۇلمانلارغا بېرىش جائىز ئەمەس، شۇڭا مۇقىم بىر ئىسلام دۆلىتىدە ياشىغان غەيرى مۇسۇلمانلار دۆلىتىنىڭ ئۇلارغا ئامانلىقنى ساقلاش، يول ياساش ۋە دەۋا -

دەستۇر ئىشلىرىنى سوراش قاتارلىق خىزمەتلەرنىڭ بەدىلىگە دۆلەتكە باج تۆلەيدۇ. مانا بۇ باج ”جىزيە“ دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇ جىزيەنىڭ مىقدارى باي ـ كەمبەغەللىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ پەرقلىق بولىدۇ.

مەسىلەن: ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئىراقتىكى سىۋادىلارغا جىزيە قويغاندا بايلاغا 48 دىرھەم، ئوتتۇرا ھاللىرىغا 24 دىرھەم، پېقىرلارغا 12 دىرھەمدىن بېرىشنى بۇيرىغان. ئاياللار، باللار ۋە قېرىلاردىن مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يوق دەپ قاراپ جىزيەنى كەچۈرۈم قىلغان.

3 ـ زۆرۈر بولغان نەفەقەلەر

زۆرۈر بولغان نەفەقەلەرنى بېرىش پەقەت بايلارغىلا ۋاجىبتۇر، بۇ بايلارنىڭ ئەمەلى ئەھۋالىغا قاراپ بولىدۇ. «باي ئادەم (ئايالىنى ۋە بالىسىنى) ئۆزىنىڭ بايلىقىغا يارىشا تەمىنلىسۇن (يەنى ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالىغا يارىشا خىراجەت قىلسۇن)، ئاللاھ ئىنسانىنى پەقەت تاقىتى يېتىدىغان ئىشقىلا تەكلىپ قىلىدۇ (يەنى پېقىر ئادەمنى باينى تەكلىپ قىلغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ)، ئاللاھ قىيىنچىلىقتىن كېيىن ئاسانلىقنى بېرىدۇ (يەنى پېقىرلىقتىن كېيىن بايلىقنى بېرىدۇ)»، (تالاق سۈرىسى 7 ـ ئايەت).

زۆرۈر بولغان نەفەقە ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ:

1 ـ ئايالغا بېرىلىدىغان نەفەقە

ئاياللارنىڭ ئەرلىرىگە ئۆزلىرىنى بېغىشلىغانلىقى ۋە ئەرلىرىنىڭ ئۆيلىرىدە ئەرلىرىگە مەنئى زوق ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن نەفەقە بېرىلىدۇ. ئەگەر بۇنىڭدىن باش تارتسا، نەفەقە بېرىلمەيدۇ.

بۇنىڭغا ئاساسەن، ئەرلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى ئەرلىرىنىڭ رۇخسىتىسىز ۋە سەۋەبسىز تەرك ئەتكەن، شۇنىڭدەك، ئەرلىرىنىڭ خاھىشىسىز ئىشلەيدىغان خىزمەتچى (كادىر) ئاياللارغا نەفەقە بېرىلمەيدۇ.

2 ـ يېقىن يۇرۇق، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا بېرىلىدىغان نەفەقە

يېقىن ـ يۇرۇق، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

بىرىنچى: بىر تۇغقانلارغا ئوخشاش نەسەبداش ئۇرۇق تۇغقانلار.

ئىككىنچى: ئايالىنىڭ ئانىسى (قېينئانىسى) ئايالىنىڭ ئوغلى قاتارلىقلارغا ئوخشاش بىر نەسەبتىن بولمىغان ئۇرۇق تۇغقانلار.

بىرنەسەپتىن بولمىغان ئۇرۇق - تۇغقانلارغا نەفەقە بېرىشكە بولمايدۇ. نەسەبداش ئۇرۇق تۇققانلارغا كەلسەك، ئۇلار ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈنىدۇ.

بىرىنچى تۈركۈمدىكىلەر بىر - بىرى بىلەن قەتئىي توي قىلىشقا بولمايدىغان ئۇرۇق - تۇغقانلار (بىر تۇغقان قېرىنداشلار).

ئىككىنچى تۈركۈمدىكىلەر تاغىسىنىڭ قىزلىرىغا ئوخشاش قەتئىي توي قىلىشقا بولمايدىغان ئۇرۇق - تۇغقانلار. ھەر ئىككى تۈركۈمدىكى ئۇرۇق - تۇغقانلارغا تۆت مەزھەب نوقتىئىنەزىرى بويىچە پەقەت تۆۋەندىكى ئۈچ شەرت ئاستىدىلا نەفەقە بېرىشكە بولىدۇ.

1 - نەفەقە قىلغۇچى چوقۇم تاپاۋەتلىك بار بولۇشى شەرت.

2 - نەفەقە ئالغۇچى چوقۇم پېقىر بولۇشى شەرت.

3 - نەفەقە قىلغۇچى فىقھى ھۆكۈمگە بىنائەن نەفەقە قىلىنغۇچى ۋاپات بولغان چاغدا مىراسخور بولۇشى شەرت.

3 - مەجبۇرى نەفەقە

مەجبۇرى نەفەقە بېرىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى شەرتلەر ھازىرلىنىشى شەرت.

بىرىنچى شەرت: مەجبۇرى نەفەقە بەرگۈچى، مەجبۇرى نەفەقىنى ئايالى ۋە يۇقىرىدا بايان قىلىنغان شەرتلەر ئاستىدىكى ئوروغ - تۇغقانلارغا بەرمەيدۇ.

ئىككىنچى شەرت: پەۋقۇلئاددە ئەھۋال ئاستىدا مەجبۇرى نەفەقە بېرىلىدۇ. مەسىلەن: ئۆزىدىن قاتتىق قورققان ياكى بىرەر ئەزاسىنىڭ كەمتۈك بوپ قېلىشتىن قورققان چاغدا ياكى ئالدىنى ئالغىلى بولمايدىغان بىرەر كېلىشمەسلىكنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشتىن قورققان چاغدا.

ئۈچىنچى شەرت: نەفەقە قىلغۇچى ھاجىتىدىن تاشقىرى نەرسىلەرگە ئىگە بولۇشى لازىم.

تۆتىنچى شەرت: مەجبۇرى نەفەقە قىلغۇچى ”نەفەقە قىلىمەن“ دەپ ئۆزىنى ۋەيران قىلماسلىقى لازىم.

3 - سەدىقە

سەدىقە دېمەك، ئاللاھتىن ساۋاب ئۈمىد قىلىپ خالىسانە ھالدا (پۇل - مېلىدىن) خەير - ئېھسان قىلىش دېمەكتۇر.

ئىسلامدا بۇ ئاللاھقا تەكىتلەنگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”سەدىقە قىلىشقا ئالدىراڭلار، چۈنكى سەدىقە بالا قازانى دەپئى قىلىدۇ. سەدىقە بەرگەن ئادەمنىڭ مېلى

ھېچقاچان كېمىيىپ قالمايدۇ، ئاللاھ ئەپۇ قىلغان كىشىنى ئەزىز قىلىدۇ، ئاللاھقا تەۋەزۇ (كەمتەرلىك) بىلەن ئىبادەت قىلغان كىشىنى مەرتىۋىلىك قىلىدۇ“. دېگەن.

پۇل، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىقلار بىلەن سەدىقە قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”بىرەر خورما چاغلىق نەرسە بولسىمۇ سەدىقە قىلىپ، دوزاخ (ئوتىدىن) ساقلىنىڭلار“.

پېقىر خۇشنىغا لازىمەتلىك (ئېھتىياجلىق) نەرسىلەرنى ئارىيەت بېرىپ تۇرۇشمۇ سەدىقە ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ مۆمىنلەرنىڭ باشقىلارنىڭ ئېھتىياجى چوشكەن نەرسىلەرنى بەرمەستىن چىڭ تۇتۇۋالمايدىغانلىقى، ئۇلاردىن ھېچكىمگە زىيان ـ زەخمەت يەتمەيدىغانلىقى، كاپىرلارنىڭ بۇ ھەقتە تولىمۇ بىر خىل ئىكەنلىكى ھەققىدە توختىلىپ: «شۇنداق ناماز ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ. ئۇلار قولىقا بەرمەيدۇ». (مائۇن سۈرىسى 4 ـ 7 ـ ئايەتلەر).

4 ـ مەبلەغ سېلىش

ئىسلام قانۇننى تۇتقا قىلغان ئادەم، بۇيۇك بىر ئاساسقا ئىگە بولغان بولىدۇ.

ئاللاھ ياراتقان نەرسىلەرنى ئىنسانلارنىڭ ئۆنۈملۈك ھالدا پايدىلىنالماي ھودۇقۇپ يۈرۈشلىرى، ئىنسانغا خاس خۇسۇسىيەت ئەمەس. مەلۇم بىر سەۋەب بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە شەرت شارائىتىنى نابۇت قىلىۋېتىشى جائىز ئەمەس.

مەلۇم زۆرۈرىيەت ۋە سەۋەبتىن بولسا جائىز. مەسىلەن، مەۋسۇملۇق ماللارنى ۋاقتى كەلمىگىچە تېرىقچىلىق قىلمىغانغا، توي قىلىش ئۈچۈن پۇل يىغقانغا، ھەر خىل قۇراللارنى ياساش ئۈچۈن كارخانىنى توختىتىپ قويغانغا ئوخشاش.

ئاللاھ ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن ياراتقان نەرسىلەرنى زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن توختىتىپ قويغاندا، توختىتىپ قويغان مەزگىلدە ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت مەجبۇرىيەت ئۈنىڭدىن ساقىت قىلمىغانلىقتىن زاكاتقا ئوخشاش شۇ مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىش ۋاجىبتۇر.

كىمكى زاكىتىنى ئايرىپ توي قىلىش ياكى ئۆي سېتىۋېلىش ئۈچۈن پۇل ـ مال توپلىسا جائىز بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”ۋەيران بولمايدىغان مال، زاكىتى ئايرىلغان مالدۇر“ دېگەن سۆزىگە ئاساسەن شۇنداق يەكۈن چىقاردۇق.

ئەمما زۆرۈرىيەتسىز ۋە سەۋەبسىز ئىشلەپچىقىرىشنى بىكار قىلىش ئېغىر گۇناھتۇر. چۈنكى ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلكى ئىنسانلارنىڭ تەسەررۇپ قىلىشى ئۈچۈن يارىتىلغاندۇر. رەسۇلۇللاھ ”زېمىنى بار ئادەم تېرىقچىلىق قىلسۇن، ياكى بىر تۇغقان قېرىندىشىغا بەرسۇن، ئەگەر بىر تۇغقان قېرىندىشى باش تارتسا زېمىنىنى چىڭ تۇتسۇن. زېمىنى بار ئادەم كۈچى يەتسە ئۆزى

تىرىقچىلىق قىلىشى، كۆچى يەتمىسە بىر تۇغقان قېرىندىشىغا بېرىشى، قېرىندىشى بولمىسا، بىرەر مۇسۇلمانغا ئىئانە قىلىپ بېرىۋېتىشى، بىرەر مۇسۇلمان تاپالمىسا، ئۆز قولىدا چىڭ تۇتۇشى، ئەگەر زېمىننى قولىدا تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇدا ئۈچ يىلغىچە پايدىلىنالمىسا، پايدىلىنالايدىغان (تىرىقچىلىق قىلالايدىغان) ھەر قاندا بىر ئادەمگە بېرىۋېتىشى شەرت.»

زېمىندىن پايدىلىنالماسلىق، زېمىندارنىڭ ئىگىسىگىلا ئىقتىسادى زىيان بولۇپ قالماستىن، بەلكى ۋەتەنگىمۇ ئىنتايىن چوڭ زىيان ـ زەخمەتتۇر.

مۇزارىبەت مەسىلىسىمۇ شۇنداق.

مەسىلەن: بىر ئادەمنىڭ پۇل ـ مېلى بولسا، ئۆزى پايدىلىنىش، ئۆزى پايدىلىنالمىسا، مەلۇم مىقداردا پايدا ئېلىش بەدىلىگە پۇل ـ مېلى يوق ئادەملەرنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن باشقىلارغا بېرىشى شەرت.

ئەگەر شۇنداق قىلالايدىغان ئادەمنى تاپالمىسا ئېھتىياجلىق ئادەملەرگە قەرز بېرىشى شەرت.

بۇرۇن شۇنداقتى، ئەمما ھازىر بىرەر ئىسلام بانكىسى ياكى مەبلەغ سېلىش شىركەتلىرىدىن بىرەرسىگە پايدىلىنىش ئۈچۈن ئامانەت قويىلىدۇ.

مانا مەلۇم پايدا ئېلىش بەدىلىگە بېرىلىدىغان مۇزارىبەت شىركىتى (ھەمكارلىق شىركىتى) نىڭ بىر تەركىبى قىسمى.

ئىمام ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: ”پۇل ـ مال ھېچ قانداق بىر سەۋەب بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا بىر يەردە ھەرگىزمۇ توختىتىپ قويۇلماسلىقى شەرت. چۈنكى پۇل ـ مالنى ئىشلەتمەي بىر يەردە توختىتىپ قويۇش، پۇل ـ مالنى ئىسراپ قىلغانلىقتۇر. ئاللاھ ئىسراپچىلىقنى ھەرگىز ياقتۇرمايدۇ“.

ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: ”كۆچمەس مۈلۈككە ئىگە بولغۇچىلار، كۆچمەس مۈلۈكنى ئۆزىمۇ پايدىلىنالماي، باشقىلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈنمۇ ئىجارىگە بەرمەي كېرەكسىز نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويغۇچىلار ئەخمەق ئىسراپخورلاردىندۇر. ھاكىم مال ـ مۈلۈكنىڭ زايا بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، كۆچمەس مۈلۈكنى بۇ ئىسراپخورلارنىڭ پەقەت ئۆزى ئۈچۈنلا سەرپ قىلىشتىن مەنئى قىلىشى لازىم“.

ـــــــــــ

1 ـ سۇغۇرتىغا بولغان ئېھتىياج

ئىنسانلار (كۆندىلىك تۇرمۇشلىرىدا) تۈرلۈك قىيىنچىلىق ۋە خىلمۇ خىل خەۋپ - خەتەرگە دۇچ كېلىپ تۇرىدۇ. ئالايلۇق، دېڭىز پاراخوتلارنىڭ غەرق بولۇپ كېتىش قورقۇنچىسىدا، سودىگەر جېنىدىن ئېزىز كۆرىدىغان پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلىش ۋە ئىقتىسادى مەنپەئەتتىن ۋاز كېچىدۇ، گەرچە بۇ ئىنسانلار ۋە ھەر قايسى دۆلەتلەرگە زور دەرىجىدە مەنپەئەت يەتكۈزسىمۇ.

ھەقىقەتەن خەۋپ - خەتەرنىڭ يۈز بېرىشى، ئىقتىسادى ۋە ئىجتىمائى بالايى - ئاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مەسىلەن: بىرەر زاۋۇتنىڭ كۆيۈپ كېتىشى ۋە بىرەر ئىشچىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى بىلەن بىر تەرەپتىن شەخسلەر كىرزىسقا دۇچ كەلسە، يەنە بىر تەرەپتىن پۈتكۈل جەمئىيەت كىرىزىسقا دۇچ كەلگىنىگە ئوخشاش.

خەۋپ - خەتەر ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىرىنچىسىنى ھادىسە يۈز بەرگەندىن كېيىن ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش مۇمكىن. قاتناش ھادىسىدە ۋەيران بوپ كەتكەن ماشىنىنىڭ ئورنىغا يېڭىسىنى بەرگەنگە ئوخشاش. ئىككىنچىسى ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش مۇمكىن ئەمەس. مەسىلەن: بىرەر ئىشچىنىڭ خىزمەت جەريانىدا زاۋۇتتا ئۆلۈپ كەتكىنىگە ئوخشاش.

لېكىن ئۆلۈپ كەتكۈچىنىڭ ئائىلىسىگە ئايمۇ ئاي مائاش بېرىش ئارقىلىق قىيىنچىبىقنى يەڭگىللىتىش مۇمكىن.

2 - سۇغۇرتىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى

ئىنسانلار پىكىر - تەپەككۇر قىلىش ۋە ئىزدىنىش ئارقىلىق ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن، خەۋپ - خەتەردىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر يولى سۇغۇرتا ئىكەنلىكىنى بايقاپ شۇ يولدا ماڭدى.

سۇغۇرتا غەربچە ئاتالغۇ بولۇپ، بىزنىڭ تىلىمىزدا، مۇئەسسەسە، قۇرۇلۇش دېگەن مەنانى ئىپادىلەيدۇ.

تۇنجى قېتىملىق ۋۇجۇتقا كەلگەن سۇغۇرتا دېڭىز سۇغۇرتىسى بولۇپ، 1182 - يىلى ئىتالىيەنىڭ لومبارىدىيە دېگەن رايۇنىدا پەيدا بولغان، كېيىن تىجارەت ۋاستىسى ئارقىلىق ئەنگلىيە ۋە ياۋرۇپا دۆلەتلىرىگە كېڭىيىشكە باشلىغان.

دېڭىز سۇغۇرتىسىنىڭ قانۇنلۇق ۋە مەشھۇر بولغىنى، 1435 - يىل پەيدا بولغان «بارسلۇنا ئىشلىرى» سۇغۇرتىسىدۇر.

كىشىلىك تۇرمۇشتا تۇنجى قېتىم پەيدا بولغىنى، 1583 - يىلى ئەنگلىيە سۇغۇرتىسىدۇر. قۇرۇقلۇق سۇغۇرتىغا كەلسەك، ئۇنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى 20 - ئەسىردە كۆرۈلۈشكە باشلىدى.

فرانسىيەلىك تارىخشۇناس 1930 - يىلى 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى سۇغۇرتىنىڭ قانۇن - تۈزۈملىرىنى ئورناتتى. بىزنىڭ بىلىشىمىزچە تۈنجى قېتىم سۇغۇرتا ھەققىدە توختالغان ئىسلام ئالىمى ھەنەپى فىقھشۇناس ئالىم ”ئىبنى ئابىدىن“ دۇر. ئۇ سۇغۇرتا تۈزۈمىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇنىڭ ھاراملىقىنى ئىسپاتلاپ چىققان ۋە ئۇنى ”سەۋكەرە (سۇغۇرتا)“ دەپ ئاتىغان.

3 - سۇغۇرتا پەلسەپىسى

شۈبھىسىزكى، سۇغۇرتا پەلسەپىسى زىيان - زەخمەتنى يوق قىلىش ياكى ئازايتىش مەقسىتىدە پۈتۈن ئىنسانلارنىڭ ئىشتىراك قىلىش ئاساسىغا قۇرۇلغاندۇر. بۇ زىيان - زەخمەت بىر ئادەمنىڭ زىممىسىگىلا يۈكلەپ قويۇلسا، يا ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ ياكى چىقالمايدۇ. بىراق ئىنسانلارغا زىيان - زەخمەتنى كۆتۈرۈۋېتىش ئۈچۈن پەرقلىق مۇئامىلە قىلىنغاندا، زىيان - زەخمەتنى يوقىتىشقا قاتناشقانلاردىن ھېچكىمگە زۇلۇم قىلىنمايدۇ.

بىراق ئۇزۇن مۇددەت داۋاملىشىپ كەلگەن سۇغۇرتا ئاستا - ئاستا ھەمكارلىق دائىرىسىدىن ھالقىپ پايدا - مەنپەئەتنىلا قوغلىشىدىغان ساختا مودىغا ئايلىنىپ قالدى. ھالبۇكى ئۇنىڭ بىردىنبىر مەقسىتى ئىنسانلارغا خىزمەت قىلىش ۋە ئۇلارغا يۈزلەنگەن خەۋپ - خەتەرنى يوق قىلىش ئىدى.

ئىسلامدا خەۋپ - خەتەرنىڭ تەلتۆكۈس يوق قىلىنىشى

(كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە) سۇغۇرتا دېمەك، خەۋپ - خەتەرنى ئۈزۈل - كېسىل يەق قىلىش دېمەكتۇر.

ئەمما بىزنىڭچە بولغاندا، ساماۋى دىنلار، خۇسۇسەن ئىسلام دىنى سۇغۇرتا تۈزۈمىگە قارىغاندا نەچچە ھەسسە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. مەسىلەن:

1 - قەرزدارلار تۈزۈلمىسى

جانابى ئاللاھ تەۋبە سۈرىسىدە مۇنداق دەيدۇ: «زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا، قۇللارنى ئازات قىلىشقا، قەرزدارلارغا، ئاللاھنىڭ يولىغا، ئىبنى سەبىللەرگە بېرىلىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسىدۇر. ئاللاھ (بەندىلىرىنىڭ مەنپەئەتىنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇ». (تەۋبە سۈرىسى 60 - ئايەت).

قەرزدارلار دېمەك، قۇتۇلالمايدىغان بالا - قازاغا دۇچار بولغانلار، دېمەكتۇر. پۈتۈن مال - مۈلكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سودا سارايلىرى كۆيۈپ كېتىپ يېڭىدىن تىجارەت قىلىشقا مادارى قالمىغان ياكى تۇرالغۇ يەرلىرى ۋەيران بولۇپ، ھېچ پاناھلىنىدىغان جاي تاپالمىغان ئادەملەر ئاللاھ ئوتتۇرىغا قويغان قەرزدارلاردۇر.

ئەنە شۇنداق بالايى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئادەملەرنى بايلار دۆلەتنىڭ ياكى خەيرىيەت ئۇيۇشمىلىرىنىڭ زاكات مېلى ئارقىلىق قۇتقۇزىۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بايلار قەرزدارلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ.

2 - ئاقىلانىلار تۈزۈلمىسى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغان چاغدا، مۇسۇلمانلار جەمئىيەتنى مەدىنىدە بىر - بىرىگە كاپالەتلىك قىلىش ئاساسىدا تەشكىللەپ چىققان ئىدى.

بۇ يەردە قەيت قىلىنغان ئاقىلانىلادىن، قەبىلىسى، ئۇيۇشمىسى ياكى سىياسىي پارتىيىنىڭ ئىچىدىن ئۇتۇق قازانغانلار كۆزدە تۇتىلىدۇ.

بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنى ئىختىيارسىز ئۆلتۈرۈۋەتسە ئۇ ئادەمگە تۆلەم تۆلەش ۋاجىبتۇر. چۈنكى تۆلەمنى قاتىلنىڭ ئاقىلانىلىرى ئۆلگۈچىنىڭ تۇغقانلىرىغا تۆلەپ ئۇلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىدۇ. ئەگەردە قاتىل بۇ تۆلەمنى يالغۇز تۆلەشكە توغرا كەلسە ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ.

3 - سۇغۇرتىنىڭ تۈرلىرى

سۇغۇرتىنى ئىككى تۈرگە ئايرىش مۇمكىن.

بىرىنچىسى: پايدا ئېلىش سۇغۇرتىسى

ئىككىنچىسى: كاپالەتلىك قىلىش سۇغۇرتىسى

1 - پايدا ئېلىش سۇغۇرتىسى

پايدا ئېلىش سۇغۇرتىسى بەدەلسىز توختام بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن قۇرۇلغان شىركەتلەرنىڭ نىشانى جەمئىيەت ياكى ئىنسانىيەتكە خىزمەت قىلىش بولماستىن، بەلكى ئۆزىلا پايدا ئېلىشتۇر. شۇڭا ئۇنىڭغا بىز بۇ ئىسىمنى مۇۋاپىق كۆردۇق.

1 - پايدا ئېلىش سۇغۇرتىسى

ھادىسە يۈز بەرگەن چاغدا، ئامانلىق تەلەپ قىلغۇچى ئالىدىغان ”سۇغۇرتا پۇلى“ دەپ ئاتىلىدىغان مەبلەغنى تاپشۇرۇش ئۈچۈن شىركەت بىلەن توختام تۈزۈپ، ئامانلىق تەلەپ قىلغۇچى بىلەن سۇغۇرتا شىركىتى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىم دەپ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن، سۇغۇرتا شىركىتى ھادىسىگە يولۇققان چاغدا بېرىش ئۈچۈن شىركەتكە ئەزا بولغۇچىلاردىن سۇغۇرتا پۇلى ئالىدۇ.

مەسىلەن: بىر كارخانىنىڭ خوجايىنى سۇغۇرتا توختامنامىسىگە 10000 يۈەن سۇغۇرتا پۇلى تاپشۇرىمەن دەپ ئىمزا قويسا، شىركەت ئۇنىڭ كارخانىسى كۆيۈپ كەتسە، ئۇنىڭغا 300000 يۈەن تۆلەيدۇ.

2 - پايدا ئېلىش سۇغۇرتىسىنىڭ ئىسلامدىكى ھۆكمى

بىرىنچى: سۇغۇرتا پۇلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقتىن پايدا ئېلىش سۇغۇرتىسى ھاماقەتلىك توختامدۇر.

مەسىلەن: ئۆمۈر سۇغۇرتىسىدا سۇغۇرتىغا ئەزا بولغۇچى بىر، ئىككى ياكى ئۈچ (قېتىم) سۇغۇرتا پۇلى تۆلەيدۇ. ئاندىن كېيىن ئۆلىدۇ.

ئابتوموبىل سۇغۇرتىسى (ماشىنا سۇغۇرتىسى) دە ئەزا بولغۇچى بىر قېتىم سۇغۇرتا پۇلى تاپشۇرغاندىن كېيىن ھادىسە يۈز بەرسە، سۇغۇرتىدىن كاپالەت پۇلى ئالىدۇ. ھادىسە يۈز بەرمىسە ئۈچ ھەتتا ئون قېتىم سۇغۇرتا پۇلى تۆلەيدۇ. ھالبۇكى كاپالەت پۇلى ئۆز پېتى قېلىپ قالىدۇ.

ئاپتوموبىللار ھادىسىگە ئۇچرىسا رېمونت قىلدۇرۇش ئۈچۈن 1000 ، 3000 ھەتتا ماشىنا سېتىۋالغۇدەك 50000 يۈەن كاپالەت پۇلى بېرىلىدۇ. بۇ تۆلىمۇ ھاماقەتلىك بىلەن تۈزۈلگەن توختامدۇر. بەدەلسىز توختاملارنىڭ ھەممىسى قۇبۇل قىلىنمايدىغان توختاملاردۇر.

ئىككىنچى: بۇ ئىقتىسادى مۇئامىلىلەرنى قىمارنىڭ بىر شەكلىگە ئوخشىتىپ قويىدۇ - دە، نەتىجىدە توختام تۈزگۈچى تەرەپ سۇغۇرتا شىركىتى ھېچبىر خاتالىق ئۆتكۈزمەستىن جەرىمانە تۆلەشكە، يەنە بىر تەرەپنى ھەقسىز ئولجا ئېلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. بۇندىن باشقا ئەزا بولغۇچى بىر قېتىم سۇغۇرتا پۇلى تاپشۇرغاندىن كېيىن ھادىسە يۈز بەرسە ئەزا بولغۇچى كاپالەتلىك (سۇغۇرتا) پۇلنى تولۇق ئالىدۇ.

ئۈچىنچى: بۇ ئىقتىسادى مۇئامىلىلەرنى يەنە ئارتۇق ۋە بەراۋەر جازانىگە ئوخشىتىپ قويىدۇ. چۈنكى شىركەت ئەزا بولغۇچىغا ئەزا بولغۇچى تاپشۇرغان سۇغۇرتا پۇلىدىن كۆپرەك كاپالەتلىك پۇلى بەرسە ئاتۇق جازانىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

شىركەتنىڭ ئەزا بولغۇچىغا بىر مەزگىلدىن كېيىن سۇغۇرتا پۇلى بېرىش جازانە ھېسابلىنىدۇ. ناۋادا شىركەت ئەزا بولغۇچىغا ئەزا بولغۇچى تاپشۇرغانغا ئوخشاشلا كاپالەت پۇلى بەرسە، تەگيۈك جازانە بولىدۇ، جازانە ئۆلىمالارنىڭ بىردەك قارىشى بويىچە قەتئىي ھارامدۇر.

ئەگەر شىركەت ھادىسە يۈز بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن ئەزا بولغۇچىغا ھېچ نەرسە (كاپالەت پۇلى) بەرمىسە، ئەزا بولغۇچىنىڭ پۇل - مېلىنى ناھەق يەۋالغان بولىدۇ. چۈنكى شىركەت ئىسلاھ قىلمايدىغان نەرسىنىڭ بەدىلىگە سۇغۇرتا پۇلى ئالغان بولۇپ قالىدۇ.

تۆتىنچى: مەنپەئەت قانۇنىيتىگە ئاساسەن پايدا ئېلىش سۇغۇرتا توختىمىنى مۇباھ، دەپ قاراش جائىز ئەمەس. چۈنكى مەنپەئەت ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ.

1 - دەلىلى بار قانۇنلۇق مەنپەئەت

2 - شەرئى قانۇن سۈكۈت قىلغان مەنپەئەت

3 - شەرئى قانۇندا بىكار قىلىنغان مەنپەئەت

پايدا ئېلىش سۇغۇرتا توختاملىرى ئۈچىنچى تۈركۈمدىكى مەنپەئەتكە كىرىدۇ، چۈنكى ئۇ ھاماقەتلىك (ئالدامچىلىق)، قىمار ۋە جازانىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بەشىنچى: زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن قۇرۇلغان، كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجى بار، دەپ قاراپ پايدا ئېلىش سۇغۇرتا توختامنى مۇباھ دېيىش قەتئىي جائىز ئەمەس. چۈنكى ھەر قانداق بىر ئېھتىياج ھالال سۇغۇرتا شىركەتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەنلا قامدىلىدۇ. ھالبۇكى بۇ كاپالەتلىك قىلىش (باغلىنىشلىق) سۇغۇرتىسىدۇر، بۇنىڭ تەپسىلى مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

2 - كاپالەتلىك قىلىش سۇغۇرتا (باغلىنىشلىق) سۇغۇرتىسى: كاپالەتلىك قىلىش سۇغۇرتىسىنى ھادىسىگە ئۇچرىغان بىرەر ئادەمنىڭ (ماددى ۋە مەنىۋى جەھەتتىن) كاپالەتكە ئىگە قىلىش بىلەن بىرگە خەۋپ - خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بىر تۈركۈم ئىنسانلارنىڭ بىر يەرگە توپلىنىشى دەپ چۈشەندۈرۈش مۇمكىن.

كاپالەتلىك قىلىش سۇغۇرتىسى ئىككى تۈركۈمگە بۆلىنىدۇ.

1 - ئىجتىمائى سۇغۇرتا

بۇنى دۆلەت ئۆز ھالال مېھنىتىگە تايىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئىشچىلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن قورۇپ چىقىدۇ.

ۋەھالەنكى بۇ ئىشسىزلىق، ئىمكانسىزلىق ۋە قېرىلىققا قارشى ئىشچىلارنىڭ بىخەتەرلىكىنى مەقسەت قىلىدۇ. ئايلىق مائاشلىرىدىن ھەر ئايدا مەلۇم مىقداردا ھەر بىر ئىشچى ئىجتىمائى سۇغۇرتاساندۇقىغا ئىئانە قىلىپ، ئىقتىسادىي كىرىمنىڭ توپلىنىشقا ياردەم قىلىدۇ.

خوجايىنلارمۇ ئىجتىمائى سۇغۇرتا شىركىتىدىكى شىرىك ئىشچىنىڭ مائاشىدىن مەلۇم مىقداردا (سۇغۇرتا پۇلى) تاپشۇرىدۇ، دۆلەتمۇ شۇنداق. ئىجتىمائى سۇغۇرتا شىركىتى، دۆلەتنىڭ بىر مۇئەسسەسىسى ھېسابلىنىدۇ.

تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، ئىجتىمائى سۇغۇرتىنىڭ غايىسى نەپسانىيەتچىلىكتىن پۈتۈنلەي يىراق، ئىنسانلار ئارا ھەمكارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىجتىمائى خىزمەتلەرگە ئىنتايىن يېقىندۇر.

ئىشچىلارنىڭ، خوجايىنلارنىڭ تاپشۇرغانلىرىنىڭ ھەممىسى سۇغۇرتىغا قىلىنغان ئىئانە بولۇپ، بۇ ئىئانە ئارقىلىق سۇغۇرتىغا ئەزا بولغان ئىشچىلار بىخەتەرلىككە كاپالەتلىك قىلىش شەرت قىلىنغاندۇر.

2 - ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى:

بىرىنچى: ھەمكارلىق سۇغۇرتىسى دېمەك، ئەزا بولغانلاردىن ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش مەقسىتىدە بىر تۈركۈم ئىنسانلارنىڭ بىر يەرگە توپلىنىشى دېمەكتۇر.

ئىككىنچى: بۇ غايىگە يېتىش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان ھەمكارلىق جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى.

بۇ جەمئىيەتلەرنىڭ خىزمەت ئوبېيكتى، ئەزا جەمئىيەتنىڭ شۇ جەمئىيەتكە قاتناشقۇچىلاردىن توپلانغان ئىئانە، تىجارەت قاتارلىق ئۈنۈملۈك يەرلەرگە ئىشلىتىپ، توپلانغان ماللارنىڭ بىر قىسمى بىلەن ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش، سېلىنغان مەبلەغدىن پايدا ئېلىنغان بولسىمۇ، ئاپەتكە ئۇچرىغۇچىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئەھۋال ئاستىدا، جەمئىيەت قاتناشقۇچىلاردىن كۆپلەپ مەبلەغ سېلىشقا ئۈندەش ھوقۇقىغا ئىگە.

ناۋادا بۇ يەردە پايدا بولسا، بۇ پايدا قاتناشقۇچىنىڭ ھەققىدۇر.

3 - كاپالەتلىك قىلىش سۇغۇرتىسىنىڭ شەرئى ھۆكمى:

فۇقەھالارنىڭ ھېچ بىرى نە ھەمكارلىق سۇغۇرتىسىنى، نە ئىجتىمائى سۇغۇرتىنى ھارام، دەپ قارىماستىن، بەلكى بىر قانچە قۇرۇلتاي ۋە يىغىنلاردىن كېيىن، ”بۇ ياخشى ئىش ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىش“ دەپ بىردەك يەكۈن چىقىرىشتى.

ھەسسىدارلارنىڭ بىلىمسىزلىكى، ئۇلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ھەرگىز توسالغۇ بولالمايدۇ. چۈنكى ئۇلار ئىئانە قىلغۇچىلاردۇر.

خۇلاسە: مۇسۇلمانلارنىڭ ھەمكارلىق سۇغۇرتا شىركەتلىرىنى كۆپلەپ تەسىس قىلىشى، ياردەم بېرىشنى قوللاپ قۇۋۋەتلىشى، مەرتلەرنى سەپەرۋەر قىلىشى ۋە پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۇنىڭغا ئەزا بولۇشقا رىغبەتلەندۈرۈشى لازىم.

چۈنكى ئۇ ئىسلامنىڭ ھەمكارلىق مەپكۇرىسىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. (ئىسلام) قانۇن جەھەتتىن ھارام قىلىنغان پايدا ئېلىش سۇغۇرتا شىركەتلىرىدىن ئۆزىنى بىھاجەت ھېسابلايدۇ.

بانكا

1 ـ بانكىنىڭ قاچان پەيدا بولغانلىقى ھەققىدە ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيمىز. بىراق مىلادىدىن ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن بابىلۇنلۇقلارنىڭ مال ـ مۈلكىنى ساقلاش ئۈچۈن ئىبادەتخانىلىرىنى بانكا سۈپىتىدە قوللانغانلىقىنى بىلىمىز.

راھىپلار بۇ مال ـ مۈلۈكنى قوغداش مەسئۇلىيىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىدى.

بانكىچىلىق رۇم ئىمپېراتورلۇقى دەۋرىدە كەڭ تارقالغان ئىدى. گەرچە بۇ بانكىلار، پۇل تېگىشىش ۋە پۇل قەرز بېرىش خىزمىتى ئۆتىيەلمىگەن تەقدىردىمۇ.

2 ـ بانكىنىڭ خىزمەت ئۆتۈشىگە كۆرە تۈرلىرى

بانكا پەقەت بىزنىڭ مەنپەئەت ئۈچۈنلا تەسىس قىلىنغان دەپ قارىغۇچىلارنىڭ ئېيتىقىنىدەك، سودا ـ سانائەت بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، سانائەت بانكىسى، ھاۋالە قىلىش بانكىسى، مەبلەغ سېلىش بانكىسى، مەركىزى بانكا، دۇنيا بانكىسى قاتارلىق بانكىلار بولسىمۇ، بىز ئۇنى تۆت تۈرگە يىغىنچاقلايمىز.

بىرىنچى: قەرەللىك مەبلەغ سېلىش بانكىسى

بۇ بانكا قەرز بېرىش، ئىقتىسادى مۇئامىلە قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆتەيدۇ. سودا ـ سانائەت بانكىسىمۇ بۇ بانكىنىڭ دائىرىسى ئىچىگە كىرىدۇ.

ئىككىنچى: قەرەلسىز مەبلەغ سېلىش بانكىسى

بۇ بانكا قەرەلسىز قەرز بېرىش ۋە ئىقتىسادىي مۇئامىلە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۈچىنچى: مەركىزىي بانكا

مەركىزىي بانكا دۆلەتنىڭ شۇ بانكىنىڭ مال ـ مۈلكىگە ۋەكىللىك قىلىش، قوغداش ئۈچۈن ئىنشا قىلغان مۇئەسسەسە بولۇپ، مۇئەسسەسە پۇل چىقىرىش، دۆلەتنىڭ ئالتۇن ـ كۆمۈشلىرىنى زاپاس ساقلاش، ئامانەت قويۇلغان پۇللارنى ساقلاش، باھا مۇقىملىقىنى ساقلاش.... قاتارلىق ۋەزىپىلىرىنى ئۆتەيدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېسكوتىلاشنى قولايلاشتۇرۇپ، كېپىللىك ئاساسىدا قىسقا مەزگىللىك ئۆسۈملۈك قەرز پۇل بېرىش .... قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆتەيدۇ.

مەركىزىي بانكا دۆلەتنىڭ پۇل ـ مۇئامىلە سىياسىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. جۈملىدىن مەركىزىي بانكا، ئامما (خەلق) بىلەن مۇئامىلە قىلماستىن، بەلكى دۆلەت ۋە باشقا بانكىلار بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ.

تۆتىنچى: خەلقئارا بانكا

خەلقئارا بانكا، خەلقئارانىڭ كېلىشىم ھاسىل قىلغان دۆلەتلەرنىڭ ئۆز ئارا ھەمكارلىق ئاساسىدا ئورتا گۆللەندۈرۈش مەقسىتىدە قۇرۇپ چىققان بانكىدۇر.

خەلقئارا بانكا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تەسىس قىلىنغان خەلقئارالىق بىر مۇئەسسەسە بولۇپ، غايىسى خەلقئارا مەھسۇلاتلىرىغا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت. بەلگىلەنگەن بانكىنىڭ كاپىتالى 21 مىليارت دوللار، بۇنىڭدىن تەخمىنەن 18.5 مىليارت دوللار تىزىمغا ئېلىنىپ، 2 مىليارت دوللار تاپشۇرۇلمىدى. قالغىنى تەلەپ بويىچە قېلىپ قالدى.

بانكا بۇنى تىزىمغا ئالدۇرغان دۆلەتلەر زۆرۈر تېپىلغاندا، كىرزىسقا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ياكى ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان دۆلەتلەرنى قايتىدىن قۇرۇپ چىقىش ۋە گۆللەندۈرۈش ئۈچۈن ئالىدۇ.

خەلقئارا بانكا پەقەت قەرزنى كېيىن قايتۇرۇپ بېرەلەيدىغان دۆلەتكىلا بېرىدۇ، قايتۇرۇپ بېرەلمەيدىغان دۆلەتكە قەرز بەرمەيدۇ.

3 ـ بانكىنىڭ پۇل ـ مۇئامىلە ئىشلىرىغا كۆرە تۈرلىرى بانكىلارنى پۇل ـ مۇئامىلە سىستېمىغا ئاساسەن ئىككى تۈرگە ئايرىشىمىز مۇمكىن:

- ئۆسۈم بانكىسى

- ئۆسۈمسىز بانكا (ئىسلام بانكىسى)

1- ئۆسۈم بانكىسى

ئۆسۈم بانكىسى كىشىلەرنىڭ ئامانەت پۇللىرىنى قوبۇل قىلىپ، مەلۇم پايدا بىلەن قايتۇرىدۇ. شۇنىڭدەك، بۇ بانكا توپلانغان ئامانەتلەر سودىگەر ۋە قول ـ سانائەتچىلەردىن ئىبارەت قەرز تەلەپ قىلغۇچىلارغا بېرىدۇ ھەمدە ئۇلاردىن ئامانەت قويغۇچىلارغا بەرگەندىنمۇ كۆپرەك پايدا ئالىدۇ. ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بانكىنىڭ پايدىسىدۇر.

بانكىغا قويۇلغان ئامانەت قەرزدىن ئېشىپ قالسا، بۇ بانكا، ئېشىپ قالغان ئامانەتنى مەلۇم مىقداردىكى بىر پايدا ئۈچۈن باشقا بىر بانكىغا ئامانەت قويىدۇ.

باشقا بانكىمۇ شۇنداق قىلىدۇ ـ دە، نەتىجىدە ئېشىپ قالغان ئامانەتلەر، ۋەيران قىلىش خاراكتېرلىك قۇرال ـ ياراق ئىشلەپچىقىرىدىغان ياكى بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق ئىسلام دۇنياسىنى خانىۋەيران قىلىدىغان بىر تۈركۈم يەھۇدىيلارنىڭ كونتروللۇقىدىكى دۇنيا شىركەتلىرىنىڭ چونتىكىگە چۈشۈپ كېتىدۇ.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرى ھېسابلانغان ئىسلام ئەللىرىمۇ ئىشتىراك قىلغان چەتئەللەردىكى گۆللىنىش ھەرىكەتلىرىنىڭ كۆپىنچىسى، ئۆسۈم

بانكىلارغا ئامانەت قويۇش ۋاستىسى ئارقىلىق پۈتۈن مال ـ مۈلۈكنى بۇيۇك خەلقئارا بانكىلارغا تۆكىدۇ.

2- جازانىنىڭ زىيان ـ زەخمەتلىرى

مۇتەپەككۇرلار ۋە باشقا يازغۇچىلار تەپسىلى توختالغانلىقتىن، بىز جازانىنىڭ زىيان ـ زەخمەتلىرى ھەققىدە كۆپ توختالمايمىز، پەقەت ئۇنىڭدىن غاپىل بوپ قېلىشىمىزنىڭ قەتئىي جائىز بولمايدىغانلىقى ھەققىدە بىر ئاز نەزەر دائىرىمىزنى ئاغدۇرماقچىمىز. ھالبۇكى بىز ئۈسۈم بانكىسى ھەققىدە توختىلىۋاتىمىز.

ئۈسۈم بانكا سىستېمىسىغا نەزەر تاشلايدىغان بولساق، بۇ سىستېمىنىڭ ئىنسانلار ۋە جەمئىيەتكە ئىنتايىن زىيانلىق ئىكەنلىكىنى كۆرىۋالالايمىز.

ئۈسۈم بانكا سىستېمىسىنىڭ شەخسكە (ئىنسانلارغا) بولغان زىيىنى

بۇسىستېمىنىڭ ئىنسانىنى بېخىل، مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشتىن قورقىدىغان، بانكىغا پۇل ـ ئامانەت قويسا، پەقەت پايدا ئېلىش ئۈچۈنلا قويىدىغان قىلىپ قويىدۇ.

مەسئۇلىيەتسىزلىك ئادىتىنى ئۆزىگە يېتىلدۈرگەن ئادەم پۈتكۈل ھاياتىدا مەغلۇبىيەتكە دۇچ كېلىدۇ.

ئائىلىنىڭ، بالا ـ چاقىلىرىنىڭ، خىزمىتىنىڭ، دوست ـ بۇرادەرلىرىنىڭ ۋە بارلىق چىقىملىرىنىڭ مەسئۇلىيىتىدىن باش تارتقان ئادەم مەغلۇبىيەتكە يۈز تۇتقان ئادەمدۇر.

بۇ سىستېما يەنە كىشىلىك تەشەببۇسكارلىقنى يوقىتىشقا سەۋەبچى بولىدۇ. چۈنكى ئىنسانلار پۇلنى بانكىغا ئامانەت قويغان چاغدا، ئەقلى ـ ھۆشىنى يوقىتىپ، پۇلدىن قانداق پايدىلىنىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەيدۇ.

ناۋادا بۇ پۇللاردىن ئۆزى پايدىلانسا ئىدى، تېخىمۇ كۆپ پايدىغا ۋە تېخىمۇ كۆپ ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە بولغان بولاتتى.

قىسقىسى، بۇ ھەقتە تولىمۇ ئەھمىيەتكە ئىگە بىر ھالقىنى تۇتىۋالغان بولاتتى. كىشىلىك تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىقتىساد گۈللىنىپ، ئىشچىلارنىڭ تەجرىبە ۋە ئىقتىدارى كۆندىن كۈنگە ئاشىدۇ.

بۇ سىستېما يەنە نۇرغۇنلىغان تىجارەتچىلەر ۋە كارخانىچىلارنىڭ ھالاك بولىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ.

ناھايىتى روشەنكى، كۆپلىگەن سودا ـ سانائەتچىلەر بىلەن كەڭ كارخانىچىلار تەبىئى ھالىتىدىن ھالقىپ كەتكەن بانكىلارغا ئىشىنىپ كېتىپ ئېچىنىشلىق ھالدا ۋەيران بولغان.

بۇ سىستېمىنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىكى زىيىنى بۇ سىستېما مەھسۇلاتلارنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئىشلەپچىقىرىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بانكا ئۆزگىرىشچانلىق بىر ھالەتنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقتىن، كارخانىچىلار كۆپلەپ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدۇ.

زۆر ھەجىملىك مەھسۇلاتقا بازارنىڭ ئېھتىياجى بولمىغانلىقتىن ئاقىۋەت كىرىزىس يۈز بېرىدۇ. ھالبۇكى مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەتلەر كۆپ بولغانلىقتىن مەھسۇلاتلارنى ئىستېمال قىلىدىغان ئىقتىسادىي بازارلارنى ھازىرلاش ئۇنچىۋالا ئاسانمۇ ئەمەس.

مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەتلەرنىڭ كۆپ بولىشى خەلقئارادا كىرىزىس پەيدا قىلىپ، بۇ كىرىزىس ئۇرۇشقا سەۋەبچى بولىدۇ.

بىرىنچى ۋە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشلىرىنىڭمۇ يۈز بېرىشى قانداقتۇر سىياسىي جەھەتتىن ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادى جەھەتتىن بولغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. (ھجريه) 1411 - يىلىدىكى قولتۇق ئۇرۇشىمۇ شۇنداق .

بۇ سىستېما تەييار تاپلىق ۋە ئىشسىزلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چۈنكى پۇلدارلار ۋە بايلار پۇللىرىنى كاپالەت سوممىسىغا بانكىلاردا ئامانەت قويۇپ، تۇراقلىق رىزىق مەنبەسىنىڭ كاپالىتى قىلىۋالىدۇ - دە، بۇ نەتىجىدە ئەمگەكتىن باش تارتىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئەمگەكتىن باش تارتىش نۇرغۇنلىغان زىيان زەخمەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. جۈملىدىن ھۇرۇنلۇق، تەييارتاپلىقتا ئادەتلىنىۋېلىش.

بۇنىڭ ئاقىۋىتى پۈتمەس - تۈگمەس بالايى - ئاپەتتۇر. مەسىلەن: ئالتۇندەك قىممەتلىك ۋاقىتلىرىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋېتىش. بۇ سىستېما مۇسۇلمانلارغا قارشى كاپىرلارنى كۈچلەندۈرۈپ قويىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە دەپ ئۆتكىنىمىزدەك دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئۆسۈم بانكىلىرىغا ئامانەت قويۇلغان پۇل - مال يەھۇدىيلارنىڭ كونتروللىقىدىكى چەكلىك چەتئەل بانكىلىرىغا سەلدەك ئېقىپ، ئاقىۋەت مۇسۇلمانلارنى ۋەيران قىلىپ، ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنى كۈچەيتىدۇ.

3 - جازانىنىڭ ئىسلامدىكى ھۆكمى

جازانە ئىسلام دىنىدا قەتئىي ھارام.

ئاللاھ ئىككى تۈرلۈك ئۇسۇلنىڭ بىرىنىڭ ئەڭ پايدىلىق، يەنە بىرىنىڭ ئەڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، ئىككىنچى تۈرلۈك ئۇسۇل بىلەن شۇغۇللانغۇچىنىڭ ئاللاھقا قارشى جەڭ ئېلان قىلغۇچى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

«جازانە، ئۆسۈم يېگەن ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن) جىن چېپىلىپ قالغان ساراڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ هارام قىلغان ئىشنى هالال بىلىپ: ”سودا ـ سېتىق جازانىگە ئوخشاش (جازانە نېمىشقا هارام بولىدۇ؟)“ دېدى. ئاللاھ سودا ـ سېتىقنى هالال قىلدى. جازانىنى (بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن) هارام قىلدى. كىمكى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ۋەز ـ نەسىهەت كەلگەندىن كېيىن (يەنى جازانە مەنئى قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن) يانسا، بۇرۇن ئالغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىشى ئاللاھقا تاپشۇرۇلىدۇ (يەنى ئاللاھ خالىسا ئۇنى كەچۈرىدۇ، خالىسا جازالايدۇ). قايتا جازانە قىلغانلار ئەهلى دوزاخ بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ جازانىنىڭ (بەرىكىتىنى) ئۈچۈرۈۋېتىدۇ. سەدىقىنىڭ (بەرىكىتىنى) زىيادە قىلىدۇ. ئاللاھ هەر بىر ناشۈكۈر (يەنى جازانىنى هالال سانىغۇچى) گۇناهكارنى دوست تۇتمايدۇ. ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ناماز ئوقۇغان ۋە زاكات بەرگەن كىشىلەر پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاهىدا (چوڭ) ساۋابقا ئېرىشىدۇ. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ. ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (هەقىقى) مۆمىن بولساڭلا، ئاللاھ (نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك) قىلىشتىن ساقلىنىڭلار. (كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە قېلىپ قالغان جازانىنى (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار، ئەگەر ئۇنداق قىلساڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ. ئەگەر (جازانە قىلىشتىن) تەۋبە قىلساڭلار، (قەرز بەرگەن) سەرمايەڭلار ئۆزەڭلارغا قايتىدۇ، باشقىلارنى زىيان تارتقۇزمايسىلەر. ئۆزەڭلارمۇ زىيان تارتمايسىلە». (بەقەرە سۈرىسى 275 ـ 276 ـ ئايەتلەر).

جازانە (ئۆسۈم) پەقەت يېگۈچىغىلا هارام بوپ قالماستىن، بەلكى جازانىنى يېگۈچى، يېدۈرگۈچى، جازانىنى يېيىش ـ يېدۈرۈشتە ئىشتىراك قىلغۇچى ۋە جازانىگە ياردەم بەرگۈچى قاتارلىقلارنىڭ هەممىسىگە ئورتاق هارامدۇر.

جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: ”پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام جازانە يېگۈچى، يېدۈرگۈچى، جازانە يازغۇچى ۋە جازانىغا گۇۋاهلىق بىرگۈچىگە ئاللاھ لەنەت قىلغان“.

2 ـ ئۆسۈمسىز بانكا (ئىسلام بانكىسى)

1 ـ ناهايىتى روشەنكى، ئۆسۈم بانكىلىرى غەرب دۆلەتلىرىدە پەيدا بولغان بولۇپ، كېيىن ئۇ ئاستا ـ ئاستا ئىسلام دۆلەتلىرىدە تارقىلىشقا باشلىغان هەمدە بۇ ئىسلام ئەللىرىنى بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرىۋالغان.

مۇستەملىكىچىلەر مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن نۇرغۇنلىغان مۇئەسسەسەلىرى قېلىپ قالغان. جۈملىدىن ئۆسۈم بانكىلىرىمۇ شۇنداق. مۇسۇلمان ئىسلاهاتچىلار ئۆسۈم بانكىلىرىنىڭ قالدۇقلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ ئىش ئۇنچىۋالا ئاسانغا توختىمىغان. چۈنكى بۇنىڭغا پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ياردەم بېرىدىغان نۇرغۇنلىغان دۆلەتلەر بار ئىدى.

مۇسۇلمان ئىسلاھاتچىلارنىڭ ھەر تەرەپلىمىلىك ئىزدىنىش ۋە تەپەككۇر قىلىش نەتىجىسىدە، مۇسۇلمانلارنىڭ جازانىدىن خالىي بەھۇزۇر مۇئامىلە قىلالايدىغان ئۆسۈمسىز ئىسلام بانكىلىرى بارلىققا كەلدى.

2 ـ ئىسلام دىنى ئىتراپ قىلغان شەرت ئاستىدا، ئىسلام ئىقتىسادشۇناسلىرىنىڭ جازانىنىڭ ئورنىغا مۇئامىلە قىلالايدىغان توغرا بىر يول تېپىشلىرى زۆرۈر ئىدى. ئاقىۋەت ئىسلام ئىقتىسادشۇناسچىلىرى ئىسلام ئېتىراپ قىلغان مۇنداق بىر قانچە يولنى تېپىپ چىقتى.

1 ـ پايدا زىياندا شىرىكلىشىش، يەنى ئىسلام قانۇنىنىڭ ھۆكمىگە ئاساسەن، پايدا ـ زىيانغا شىرىكلىشىش تۈزۈلمىسىدە قىلچە زىيان تارتماسلىق. مەسىلەن:

1 ـ شىركەت: بىر مىليون (دوللار) مەبلىغى بار ئادەم پۇلىنى ئامانەت قويغان ئىسلام بانكىسىدىن ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇش ئۈچۈن بىر مىليون قەرز تەلەپ قىلسا، شىركەت ئۇنىڭغا پايدا ـ زىيانىنىڭ ئۈچتەن بىرىگە شىرىك بولۇش شەرتى ئاستىدا قەرز بېرىدۇ.

مانا بۇ قانۇنلۇق بىر لايىھە ۋە مال ـ مۈلۈكنىڭ پايدا زىيىنىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان شىركەتتۇر.

2 ـ مۇزارەبە: يەنى بىر ئادەم ئىسلام بانكىسىغا كېلىپ: ”مال ئىمپورت قىلىش ئۈچۈن مەبلەغ تەلەپ قىلىمەن“ دېسە، بانكا ئۇنى تەكشۈرگەندىن كېيىن: ”بانكا ساڭا تەلەپ قىلغان مەبلەغنى بېرىدۇ، ھالبۇكى سەن ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بويىچە بۇ مەبلەغدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ پايدا ئېلىشقا تىرىشقىن، بانكا بىلەن سەن شىرىك، ئەگەر زىيان تارتساڭ بانكا پۈتۈن زىياننى ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ.

گەرچە بانكا مەبلەغ ساھىبى بولغان تەقدىردىمۇ. ئەمما سېنىڭ تارتقان ئەجرىڭ ۋە مۇشەققەتلىرىڭ زايا بولۇپ كېتىدۇ“ دەيدۇ. مانا بۇ ـ مۇزارەبە شىركىتىدۇر.

2 ـ رەسمۇل خىدمە ـ خىزمەت رەسمىيىتى

بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش پىرىۋۇت چەكلىرىگە ئوخشاش قولاي بولماستىن، بەلكى قەرزنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپىغا ئوخشاش ئىنتايىن قىيىن، چۈنكى بانكا تەلەپ قىلغۇچىغا قەرز بەرگەن چاغدا، قەرز تەلەپ قىلغۇچى، بانكىنىڭ ئىدارە قىلىش راسخوتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ”خىزمەت رەسمىيىتى“ دىن ئىبارەت مەبلەغنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشى شەرت. بۇنىڭ ھېساباتى ئىنتايىن قىيىن.

ناۋادا قەرز سورىغۇچى بۇنداق قىلالمايدىكەن، ئۇ قەرز مەيدانىدىن يىراق قىلىنىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، بانكا بۇنداق قەرزدىن ھەرگىز پايدىغا ئېرىشەلمەيدۇ ـ دە، بۇ بانكىنى قۇرۇپ چىقىشتىكى مەقسەت يوقىلىدۇ.

3 ـ مۇددەتكە بۆلۈپ سېتىۋېلىش: يەنى بىر ئادەم كارخانىسى ئۈچۈن خام ماتېرىيال سېتىۋالماقچى بولۇپ، قەرز تەلەپ قىلسا، بانكا ئۇنىڭغا: ”ساڭا قەرز بېرىلمەيدۇ، بىراق بۇ خام ماتېرىياللارنى سېتىۋېلىپ، پەقەت ساڭىلا سېتىپ بېرىلىدۇ“ دەپ ئۇنىڭ خام ماتېرىياللارنى سېتىۋېلىشى ئۈچۈن ۋەدە ئېلىۋالغاندىن كېيىن، بانكا خام ماتېرىياللارنى سېتىۋېلىپ، كارخانىچىغا پۇلىنى مۇددەتكە بۆلۈپ تاپشۇرۇشى ئۈچۈن سېتىپ بېرىدۇ.

ئىسلام بانكىلىرىدا كەڭ كۆلەمدە داۋام قىلىۋاتقان بۇ ئۇسۇل: ”سېتىۋېلىش ئۇقتۇرۇشى“ دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىسلام بانكىلىرىنىڭ بىر تۈركۈم ئىسلام ئەللىرىدە بەرپا قىلىنىشى، كىشىلەرنىڭ خوشال ـ خۇرام هالدا ئۇنىڭغا يۈزلىنىشتىن ئىبارەت خوشاللىنارلىق بىر ۋەزىيەتنى بارلىققا كەلتۈردى ھەمدە سېتىۋېلىش ئۇقتۇرۇشىغا ئوخشاش پايدا ـ زىيانغا ئورتاقلىشىدىغان بانكىلار تېخىمۇ كېڭىيىشكە باشلىدى.

ئىسلام بانكىلىرىنىڭ كەڭ قانات يېيىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسلىق ئامىللار:

بىرىنچى: مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى ۋە ئەخلاق پرىنسىپىغا زىت كېلىدىغان جازانىنىڭ بولماسلىقى، جازانە تۈزۈلمىسىنىڭ قانۇنلۇق تۈزۈملەرگە ئۆزگەرتىلىشى.

قانۇن كاپالىتى كۈچكە ئىگە بولغانلىقتىن، ھەر بىر بانكىغا بىردىن قانۇن تەپتىش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، ھەر بىر ھەيئەتكە ناچار ئىشلارنى تۈزىتىش، ئىسلام قانۇنىغا خىلاپ ھەر قانداق پۇل ـ مۇئامىلە ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش ھوقۇقى بېرىلىشى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا: ”قانۇن تەپتىش ھەيئىتىنىڭ ھوقۇقى بانكا ھوقۇقىدىن ئۈستۈندۇر“ دەپ ئېتىبارغا ئېلىنىشى.

ئىككىنچى: بانكىنىڭ ئۆز مەبلىغىدىن ئۆزى پايدىلىنىپ، تىجارەت قىلىشى ۋە يېمەك ـ ئىچمەك بويۇملىرى ئىمپورت قىلىشى ۋە باشقىلار.

ئۈچىنچى: ئىسلام ئەللىرىدىكى بانكا مەبلەغلىرىدىن پايدىلىنالايدىغان ئەۋزەل شەرت ـ شارائىتلارنىڭ تۇغۇلۇشى، بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئىسلام بانكىلىرىنىڭ ئىسلام ئەللىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ھەسسە قوشۇشى ۋە ياردەم بېرىشى.

بىرقىسىم ئۆسۈم بانكىلىرىنىڭ ئىسلام بانكىلىرىغا دەھشەتلىك تۈردە ھۇجۇم قىلىشقا قارىماي، ئىسلام بانكىلىرىنىڭ كۈندىن كۈنگە تەرەققىي قىلىشى.

4 ـ تاشقى پېرېۋوت سودا ـ مۇئامىلىلىرى

بانكىلار مەيلى ئۆسۈم ياكى ئۆسۈمسىز بولسۇن، خەلمۇ خىل شەكىلدە ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىنى داۋام قىلىدۇ. بىز بۇ يەردە باشقىنى قويۇپ، ئىسلام بانكىلىرى ھەققىدە توختالماقچىمىز.

مۇئامىلىلەرنى تەپەككۇر نۇقتىسىدىن قاراپ ئىككى تۈركۈمگە ئايرىشىمىز مۇمكىن: مەبلەغ سېلىش مۇئامىلىرى ۋە خىزمەت قىلىش مۇئامىلىلىرى.

بىرىنچى: مەبلەغ سېلىش مۇئامىلىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيتى:

1 - سېتىۋېلىشقا بۇيرۇغۇچىنىڭ پايدا ئېلىشى

سودىگەر بانكىغا مەلۇم بىر تاۋارنى ئېلىشنى ئارزۇ قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى سېتىۋېلىشقا يېتەرلىك مەبلەغ تاپالمىغانلىقىنى مەلۇم قىلسا، بانكا ئۇ تاۋارنى بانكىنىڭ ھېسابىغا ئېلىپ، بانكىدىن ئالغان مەبلەغنى مۇددەتكە بۆلۈپ تاپشۇرۇپ ۋە سودىگەر تاپقان پايدىدىن بانكىغا مەلۇم بىر پايدا بېرىشنى بۇيرۇيدۇ.

بۇ مۇئامىلە مالىكىلارنىڭ مەزھىبىدە جائىزدۇر. يەنە كېلىشىم بويىچە سودىگەر تاۋار سېتىۋالىدىغان مەبلەغنى بانكىدىن ئالىدۇ.

1988 - يىلى 15 - 16 - دېكابىر كۇۋەيتتا ئۆتكۈزۈلگەن ئىسلام كېڭىشى تەشكىلاتى قۇرۇلتىيىدا، بۇ مۇئامىلەنىڭ جائىزلىقى بىردەك ماقۇللىنىپ تۆۋەندىكىدەك قارار چىقىرىلدى:

بىرىنچى: سېتىۋېلىشقا بۇيرۇغۇچىنىڭ پايدا ئېلىشى ئىسلام قانۇنىغا كۆرە جائىزدۇر. ئەگەر مەبلەغ تەلەپ قىلغۇچى مال - مۈلۈكنى ئىگىسىگە تاپشۇرۇشتىن بۇرۇن يۇقىتىپ قويسا، تۆلەپ بېرىدۇ. مال - مۈلۈكنى ئىگىسىگە تاپشۇرغاندىن كېيىن مال كەم بولسا ياكى بىرەر چاتاق چىقسا ھەم تۆلەپ بېرىدۇ.

ئىككىنچى: ۋەدە قىلغۇچى، چوقۇم ۋەدىگە ئەمەل قىلىشى ياكى ۋەدىگە خىلاپلىق قىلغانلىقتىن كېلىپ چىققان زىياننى تۆلەپ بېرىشى شەرت.

ئۈچىنچى: ۋەدىلەشكەن ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئۆز ئىختىيارلىقى بولۇشى شەرت. چۈنكى ئىختىيارلىقى بولمىغان ۋەدە جائىز ئەمەس.

قىسقىسى سېتىۋېلىشنى ۋەدە قىلغۇچىنىڭ سېتىۋالىدىغان نەرسىگە لايىق مەبلىغى بولۇشى لازىم، ئۇنداق بولمىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مال - مۈلكى بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا بىر نەرسە سېتىۋالماسلىق توغرىسىدىكى چاقىرىقىغا خىلاپلىق قىلغانلىق بولىدۇ.

قۇرۇلتايدا يەنە مۇنۇلار تەكىتلەندى:

بىرىنچى: ئىسلام بانكىلىرى تۈرلۈك ئۇسۇللار ئارقىلىق ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن پائالىيەتلىرىنى پائال قانات يايدۇرۇشى، بولۇپمۇ خىلمۇ خىل ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ سودا ـ سانائەت مۇئەسسەسەلىرىنى بەرپا قىلىشى لازىم.

ئىككىنچى: ئىسلام قانۇنىنىڭ ئومۇمىي ئەھكاملىرىغا ئاساسەن ئىسلام بانكىلىرى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزلىشى لازىم.

2 ـ مۇزارەبە شىركىتى:

مۇزارەبە دېمەك: ئىككى تەرەپنىڭ بىرىدە مال، يەنە بىرىدە ئەمگەك (كۈچ) بولۇپ، پايدىنى تەڭ بۆلۈشىشى دېمەكتۇر. ئىككى تەرەپنىڭ بىرىگە "پايدىدىن مەلۇم مەبلەغنى مەن ئالىمەن" دەپ شەرت قويۇش جائىز ئەمەس. لېكىن زىيان سەرمايىگە قارىتا بولىدۇ.

مۇزارەبە شىركىتى بىر پۈتۈن ئىسلام قانۇنىدۇر. مۇزارىبەگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، ساھابىلارنىڭ ۋە تابىئىنلارنىڭ كۈندىلىك ھاياتىدا ئەمەل قىلىنغان.

3 ـ ئومۇمىي ئىگىدارچىلىق شىركىتى

بۇ، ئىككى ياكى كۆپ تەرەپنىڭ شىركەتتىكى ئۈلۈشى كېمىيىپ كەتسە، سەرمايىدىن مەلۇم مەبلەغنى تۇتۇپ قېلىش شەرتى ئاستىدا، ئورتاق مەبلەغ سېلىش دېمەكتۇر.

بۇ، توختامغا ئۇيغۇن كېلىدىغان، توختام تۈزگۈچى ھەر ئىككى تەرەپكە مەنپەئەتلىك بىر شەرت بولۇپ، ھەنبەلىلەرنىڭ نەزىرىدە بۇ توغرا شەرتكە رۇخسەت بېرىلگەندۇر.

بۇ شىركەتمۇ ئومۇمىي ئىگىدارچىلىق مۇزارەبە شەكلىگە ئوخشاش بولۇپ، سەرمايە بانكا تەرەپتىن، ئەمگەك باشقا تەرەپتىن بولىدۇ ۋە پايدىنىڭ مەلۇم بىر قىسمى سەرمايىگە، قالغىنى ئەمگەكچىگە خاس بولىدۇ. ئەمما ئەمگەكچى پايدىنىڭ مەلۇم بىر قىسمىنى ئېلىش، بانكا ئەمگەكچىدىن ئېشىپ قالغان پايدىنى پايدىلىنىش ئۈچۈن ئامانەت سۈپىتىدە ساقلاپ بېرىشى شەرت.

4 ـ پۇل ئامانەت ۋە يۇقىرى ئۆسۈملۈك قەرز پۇل

بۇنداق مۇئامىلىلەر، بانكا پايدىلانسا، پايدا بار دەپ قاراپ، بانكىغا پۇل ئامانەت قويۇلۇپ، ئامانەت قويغۇچىغا، ئامانەت قويغان پۇلدا تاپقان پايدىنىڭ يۈزدە مەلۇم بىر قىسمى ئامانەت قويغۇچىغا تاپشۇرىدۇ. گەرچە بانكا زىيان ياراتقان تەقدىردىمۇ، پۇل ئامانەت قويغۇچى ھېچ قانداق بىر زىياننى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ.

ئۆسۈم بانكىلىرى ئامانەت قويۇلغان پۇللارنىڭ ھەممىدىن مەيلى پايدىلىنىش جەھەتتىن بولسۇن ياكى ئېلىم ـ بېرىم ھېساباتى جەھەتتىن بولسۇن تولۇق پايدىلىنىدىغانلىقىنى بىلگەن

چېغىمىزدا، ئامانەت پۇلى پايدا كەلتۈرسۇن كەلتۈرمىسۇن، پەقەت قىيىن ئەھۋالدا قالمىسىلا، ئۆسۈم بانكىلىرىدا پۇل ئامانەت قويۇش جائىز بولمايدۇ.

پايدىسىز پۇل ئامانەت قويماق جائىز ئەمەس، چۈنكى بانكا پۇل ئامانەت قويۇش ئارقىلىق ھە دەپ تەرەققى قىلىۋالىدۇ. بۇ خىل تەرەققى قىلىش، ئۇ كىشىنىڭ گۇناھ مەسىيەتكە، توغرىراقى جازانىغا ياردەم قىلغانلىقى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەمما زۆرۈر ئەھۋاللاردا، ئۆسۈم بانكىلىرىدا پۇل ئامانەت قويۇش جائىزدۇر. چۈنكى شەرىئەت قانۇنىدا "زۆرۈرىيەت مەزۇرىيەت (چەكلەنگەن ئىشلار) نى مۇباھ قىلىدۇ" دېيىلگەن.

ئېھتىياج زۆرۈرىيەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئېھتىياج دېمەك، مال ـ مۈلۈكنىڭ ئوغرى ـ قاراقچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشىنىڭ قورقۇنچىسى، پۇللارنى قولاي ھالدا تېگىشتۈرۈش ۋە قولغا ئېلىشى، بولۇپمۇ يىراق دۆلەتلەردە بولغان چاغدا، پۇلدىن بىخەتەر پايدىلىنىش، دېمەكتۇر.

ئېھتىياج دائىرىسىدىن ھالقىپ كەتكەن ئەھۋال ئاستىدا، ئۆسۈم بانكىلىرىغا پۇل ـ ئامانەت قويۇش جائىز ئەمەس. پايدا ئالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۆسۈم بانكىلىرىدا پۇل ـ ئامانەت قويۇش قەتئىي ھارام ئىكەن، ئۇ ھالدا، زۆرۈر بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا پۇل ئامانەت قويۇپ پايدا ئېلىشمۇ مۇتلەق ھارامدۇر.

زۆرۈر ۋە زۆرۈرىيەتسىز ھەر قانداق بىر سەۋەبتىن پايدىنى كۆزلەپ پۇللىرىنى ئۆسۈم بانكىلىرىدا ئامانەت قويغان ئادەم تۆۋەندىكىدەك تۆت ئېھتىمالدىن چەتنەپ كېتەلمەيدۇ.

بىرىنچى: ئۇنىڭ پايدىنى ئېلىپ باشقا مال ـ مۈلكىگە قوشۇۋېتىشى.

ئىككىنچى: جازانە ئېلىش ئۈچۈن (پۇل مېلىنى) بانكىدا قويۇپ قويۇش.

ئۈچىنچى: پايدىنى ئېلىپ ۋەيران قىلىۋېتىشى.

تۆتىنچى: پايدىنى ئېلىپ پايدىلىنىشلىرى ئۈچۈن پېقىرلارغا بېرىش.

بىرىنچى ئېھتىمال، ئۇنىڭ جازانە يېگەنلىكى ئۈچۈن قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى جازانە يېگۈچى ئاللاھنىڭ دىنىدا ھالال ياشىمايدۇ.

ئىككىنچى ئېھتىمالمۇ رەت قىلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ مال ـ مۈلكىنى گۇناھ مەسىيەت تېرىدىغان بانكىغا قويۇپ قويىدۇ.

ئۈچىنچى ئېھتىمالمۇ ئوخشاشلا قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭغا قەتئىي جائىز بولمايدىغان مال ـ مۈلۈكنى ۋەيران قىلىشتىن ئىبارەت ناچار خاھىش ئارىلىشىپ كەتكەن.

تۆتىنچى ئېھتىماللىق ئۇنىڭ مال ـ مۈلكىنى پېقىر ۋە مىسكىنلەرگەر نەپىقە قىلغانلىقتىن مەقبۇلدۇر.

5 ـ زايۇم

قەرز بەرگۈچى زايۇمنى قەرەلى توشماستىن بۇرۇن بانكىغا تاپشۇرۇپ، بانكىدىن زايۇمنىڭ قىممىتىدىن ئازراق مەبلەغ (پايدا) ئالىدۇ.

زايۇم ھەققىدە مۇلاھىزە يۈگۈزگۈچى، زايۇم مۇئامىلىسىنىڭ مۇنۇ ئىككى ئىشنىڭ بىرىدىن تاشقىرى ئەمەسلىكىنى تونۇپ يېتەلەيدۇ.

بىرىنچى: قەرز بەرگۈچى قەرەللىك قەرزىنى قەرزدىن ئازراق بولغان نەق پۇلغا ساتىدۇ، ھالبۇكى ئۇ، جازانە بولغانلىقتىن ھالال ئەمەس.

ئىككىنچى: بانكا قەرز بەرگۈچىگە زايۇمنىڭ قىممىتىدىن ئازراق مەبلەغ بېرىدۇ، ۋە ھالەنكى قەرز بەرگۈچى ئالغان بۇ مەبلەغنى قەرز ئالغۇچىنىڭ زىممىسىگە يۈكلەپ قويىدۇ. چۈنكى يىل توشقاندا، بانكا قەرزداردىن زايۇمنىڭ پۇلىنى تولۇق ئالىدۇ. ئەسلىدە زايۇمنىڭ پۇلى ئارتۇق بولۇپ، ئارتۇق ئېلىنغان بۇ پۇل جازانىدۇر ۋە بانكىنىڭ ئۇنى ئېلىشىمۇ جائىز ئەمەس.

ئىككىنچى: خىزمەت قىلىش مۇئامىلىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيتى:

1 ـ ھاۋالە كىرىمى

بۇ مەلۇم ھەق بەدىلىگە، دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى باشقا بانكىلارغا ۋە سودىگەرلەرگە ھاۋالە چېكى بەرگەنگە ئوخشاش. ناھايىتى روشەنكى، بانكا بىلەن چەك بار ئادەم ئوتتۇرسىدىكى توختام ئىجارە توختىمى، دەپ ئاتىلىدۇ. چەك بار ئادەم بانكا بىلەن چەكنى يۆتكەش بەدىلىگە بانكىنىڭ مەلۇم ھەق ئېلىشى ئۈچۈن توختام تۈزىدۇ.

ئەگەردە بانكا ھەق ئالالمىسا، چەكنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىدۇ، چەك ساھىبى ھېچقانداق بىر ھەق ئالالمايدۇ.

2 ـ پۇل پېرېۋوت قىلىش:

بىر دۆلەتتىن يەنە بىر دۆلەتكە پۇل پېرېۋوت قىلىش، بانكىنىڭ بىر قىسىم خىزمەت تۈرىدۇر. مەلۇم بىر ئادەم باشقا بىر دۆلەتتە تاپشۇرۇۋېلىش ئۈچۈن مەلۇم مىقداردا بانكىغا ھەق بېرىپ پۇلنى بانكىغا قويىدۇ. بۇ پۇل پېرېۋوت قىلىش دەپ ئاتىلىدۇ.

3 ـ نەقلەشتۈرۈش پېرېۋوت چېكى:

نەقلەشتۇرۇش پىرىۋۇت چىكى ئېكسپورت قىلغۇچى بىلەن ئىمپورت قىلغۇچىلارغا ناھايىتى زور مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدۇ، شۇڭا ئۇ، بۇگۈنكى كۈندە، خەلقئارادا، سودا ساھەسىدە سودىگەرلەر تەرىپىدىن كەڭ قوللىنىلماقتا.

نەقلەشتۇرۇش پىرىۋۇت چېكىگە جازانە ئارىلىشىپ كەتكەنلىكتىن، ئاللاھنىڭ دىنىدا ھارام بولۇپ، زۆرۈر بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا ھالال ئەمەس.

4 ـ كاپالەتنامە

كاپالەتنامە دېمەك: خېرىدارنىڭ تەلىۋىگە بىنائەن، مەلۇم مىقداردا مەبلەغ بېرىش ئۈچۈن، بانكىنىڭ تۈزگەن ھەل قىلغۇچ توختامنامىسى، دېمەكتۇر.

كاپالەتنامەنىڭ شەكلى:

بانكىنىڭ پۇلنى ساقلاپ بېرىش ئۈچۈن، بانكىغا پۇل ئامانەت قويغۇچى، بانكا بىلەن مۇددەت توشقاندا مەلۇم مىقداردا مەبلەغ بېرىش ئۈچۈن بانكا بىلەن توختام تۈزىدۇ.

ئادەتتە بانكا بۇ كاپالەتنامىگە، قەرز بەرگۈچى، كۆچمەس مۈلكىنى ياكى باشقا نەرسىنى گۆرۆگە قويۇپ، ئۆز ھەققىگە كاپالەت بەرگەندىن كېيىنلا ئىگە بولىدۇ ھەمدە بانكا ئۇنىڭ بىلەن كېلىشىم بويىچە مۇئەييەن پۇل ئۆتنە يېرىم قىلىشىدۇ.

كاپالەتنامە ”بانكىنىڭ كېپىللىكى“ دەپ ئاتالغان بولسىمۇ، ئىنچىكىلىك بىلەن نەزەر تاشلىغىنىمىزدا، كاپالەتنامىنى، كېپىللىك ئېتىبارىغا ئالالايمىز. چۈنكى كاپالەتنامە بىلەن كېپىللىك ئوتتۇرىسىدا بىر بۆلۈك ئىختىلاپلار بار، جۈملىدىن:

1 ـ كېپىللىك قىلىش بىلەن كاپالەتنامىدىن مەقسەت، قەرز بەرگۈچىنى ”ھوقۇقىڭىز ھەرگىز زايا بولۇپ كەتمەيدۇ“ دەپ خاتىرجەم قىلغان ئاساستا، ئۇنىڭ مال ـ مۈلكىنى سالامەت ساقلاپ بېرىش.

2 ـ ئەگەر كېپىللىك قىلىش، بانكىنىڭ سەرمايىسى، ئامانەت قويغۇچىنىڭ سەرمايىسىگە قوشۇۋېتىلسە، ئۇ ھالدا، كاپالەتنامە تەلەپ قىلىش ھوقۇقى بانكىغا خاس بولىدۇ.

3 ـ كاپالەتنامە ھەققىدە، بانكا بىلەن كاپالەتلىك قىلىنغۇچى ئوتتۇرىسىدا قەرز بەرگۈچىنىڭ ئىشتىراكىسىز بۇ توختام تۈزۈلۈپ، بۇ توختام ھەققىدە قەرز بەرگۈچىنىڭ رازىلىقى ئېلىنمايدۇ. چۈنكى ھەنبەلىيلەر بىلەن ئەبۇ يۈسۈف قەرز بەرگۈچىنىڭ رۇخسىتىسىز ۋە رازىلىقىسىز كېپىللىك قىلىش، مۇنۇ ھەدىسكە ئاساسەن جائىز، دەپ قارايدۇ.

بۇخارىنىڭ سەلەمە ئىبنى ئەكۋەئدىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىسىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گەردىنىدە قەرزى بار ئادەم ئۆلگەن چاغدا، ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرگىلى ئۇنىمىغان

چاغدا ئەبۇ قەتادە: ”ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئۇنىڭ نامىزىنى چۈشۈرسىلە، چۈنكى مېنىڭ گەردىنىمدە ئۇنىڭ قەرزى بار دەپ، ئەبۇ قەتادە ئۇنىڭ رازىلىقىسىز ئۇنىڭغا كېپىل بولغان“.

4 - كېپىلىك قىلىشتا مۇشكۈلچىلىك تۇغۇلغانلىقتىن، كاپالەتنامىدا ۋاقىت توختىتالمايدۇ.

5 - كاپالەتنامە، كېپىللىك قىلغۇچى (بانكا) بىلەن قەرز بەرگۈچى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقە بولۇپ، بۇ ئالاقە، بۇيرۇغۇچى بىلەن كېپىللىك قىلغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىدىن مۇستەقىلدۇر، بىراق كېپىللىك قىلىش، بىر تەرەپتىن قەرز بەرگۈچى بىلەن كېپىللىك قىلغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقە، يەنە بىر تەرەپتىن كاپالەتلىك قىلىنغۇچى بىلەن، كاپالەتلىك قىلغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىدۇر.

6 - كاپالەتنامەدە، كېپىللىك قىلىنغۇچى، بانكا (كېپىللىك قىلغۇچى) ئۈچۈن، كاپالەتنامە توختىمى تۈزگەن چاغدا، كېلىشىم بويىچە، قىسمەن مەبلەغ تاپشۇرىدۇ. ھالبۇكى، فۇقەھالار، ئىسلام فىقھى قانۇنىدا،كاپالەتلىك قىلغۇچىنىڭ، كاپالەتلىك قىلىنغانلىقى ئۈچۈن ھەق ئېلىشى جائىز ئەمەس دەپ قارايدۇ. چۈنكى كاپالەتلىك قىلىش، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە مۇسۇلمانلار ئارا بىر - بىرىگە ئېھسان قىلىش توختامنامىسى بولۇپ، بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر.

كاپالەتلىك قىلىش ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ.

بىرىنچى: پېقىرلارنىڭ كۈندىلىك ئېھتىياجلىرىنى قامداش ئۈچۈن مۇددەتكە بۆلۈپ قەرز بېرىشكە كاپالەتلىك قىلىش.

ئاجىزلارنىڭ كۈچلىنىشى ئۈچۈن، ئۇلارغا يار - يۆلەك بولۇش، ياخشىلىق ئۈستىدە ھەمكارلىشىش ئىنسانىي ۋە دىنىي مەجبۇرىيەت بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ بۇنىڭدىن خالىي قېلىشى، مۇسۇلمانغا خاس خۇسۇسىيەت ئەمەس.

مۇنۇ ئايەتتە ئاللاھ بۇنىڭغا بۇيرىغان:

«ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار». (مائىدە سۈرىسى 2 - ئايەت).

ئىككىنچى: بايلارنىڭ سودا - سېتىق بازارلىرىغا كىرىشى ئۈچۈن كاپالەتلىك قىلىش. بۇ تۈردە كاپالەتلىك تەلەپ قىلغۇچى پېقىر ئەمەس، لېكىن، ئىجرائىيە شەرتلىرىنى پەقەت مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان بىر پۈرسەتكە ئىگە قىلىشقا كاپالەتلىك قىلىش ئارقىلىقلا ھازىرلاش مۇمكىن.

كاپالەتلىك قىلغانلىق ئۈچۈن ھەق ئېلىش مىنىڭچە جائىز. چۈنكى كاپالەتلىك قىلغۇچى، ئىقتىسادى جازا، جەرىمانە ۋە پايدا - زىياننى ئۆز ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. بولۇپمۇ كاپالەتلىك قىلغۇچى، كىشىلەرگە كاپالەتلىك قىلىش ئارقىلىق بۇنى كىشىلەرنىڭ بىر تۈرلۈك كەسىپ يولى قىلسا، ھەق ئېلىش جائىزدۇر.

شۇنىڭدەك، فىقھشۇناس ئالىمغا، قۇرئان ۋە فىقھى (ئىسلام قانۇنلىرىدا) ئۆگەتكىنىگە ھەق ئالسا جائىز بولىدۇ.

يىغىپ ئېيتقاندا، كاپالەتنامە، ئىنسانلارنىڭ تۈرلۈك قېيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشتا تۈرتكىلىك رول ئوينايدىغان جائىز ۋە خاس بىر توختامدۇر.

ئىسلامدا ئىقتىسادى گۈللىنىش

1 - گۈللىنىش دېگەن نېمە؟

گۈللىنىش ھەققىدە سۆز ئېچىشتىن بۇرۇن، ”ئىقتىسادىي گۈللىنىش“ ھەققىدە ئىزاھات بەرمەكچىمىز. ئىقتىسادىي گۈللىنىش دېمەك: تەرەققىيات ۋە يۈكسىلىش يولى ئارقىلىق، مىللىي كىرىمنىڭ جەمئىيەتكە ھەر دائىم ئېشىشى دېمەكتۇر.

2 - گۈللىنىش يوللىرى

ئىقتىسادىي گۈللىنىش ھەرىكىتىنىڭ غايىسى پەقەت پۈتۈن كۈچى ئارقىلىق تىرىشىپ - تىرمىشىپ جەمئىيەتنى گۈللەندۈرىدىغان ئىسلاھاتچىلار بىلەن، كارخانا، زاۋۇت ۋە ئىقتىسادىي بازا قۇرۇپ چىقىدىغان يېتەرلىك مەبلەغ، ئاز كۈچ سەرپ قىلىپ، كۆپلەپ تاۋار ئىشلەپچىقىرىدىغان ئىلغار ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىھەلىرى، توغرا يۆنىلىشلىك پىلان ۋە مەھسۇلاتلارنىڭ ئېھتىياجىغا لايىق بازار بولغاندىلا ئىشقا ئاشىدۇ.

بۇنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

1 - ئىجتىمائى گۈللىنىش:

ئىقتىسادشۇناسلار ئۈچۈن ئىنسانلارنىڭ گۈللىنىش ھەرىكىتىگە دېگەندەك كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكى ئاشكارا بولماقتا. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكى ئۈچۈن، ئىنسانلارنىڭ دىققەت ئېتىۋارى گۈللىنىش ھەرىكىتىگە مەركەزلەشمىگەن.

گۈللىنىش ھەرىكىتى پەقەت ئىقتىسادىي ھەرىكەت بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىشچىلارنىڭ ئاڭ سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش، ئۇلارغا تەلىم - تەربىيە خىزمىتى ئىشلەش ۋە نامراتچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، باي قىلىشتىن ئىبارەت.

لېكىن بۇ نەزەرىيە ‹‹ئىقتىسادىي گۈللىنىش بىلەن ئىجتىمائى گۈللىنىشنى ئايرىش مۇمكىن ئەمەس، ئىجتىمائىي گۈللىنىشكە پەقەت تاپنى قارىندا گۆتۈرۈۋالغان راك كېسىلىدىن ئىبارەت ئىجتىمائىي گۈللىنىشلا ماس كېلىدۇ›› دېگەن نەزەرىيەنىڭ ئالدىدا پۈت تېرەپ تۇرالمىدى.

ئىسلام بۇ نەزەرىيەدىن ئالىلقاچان ئىلگىرىلەپ كەتكەن بولۇپ، ئىنسانلار بىلەن جەمئىيەتنىڭ، پاراۋانلىق بىلەن ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ يولىنى سىستېمىلىق ھالدا ئوچۇقلاپ بەرگەن.

بۇ ئاساسەن ئىككى نۇقتىغا مەركەزلىشىدۇ:

بىرىنچى: رىزىق بەرگۈچى، ئاتالارنى بەخش ئەتكۈچى ۋە تەرەققىياتنى غەلىبىگە ئېرىشتۈرگۈچى ئالالاھتۇر.

ئالالاھ توغرا يولدا ماڭغان ۋە قەقىقەتنى بويلاپ ھالال مېھنەت قىلغانلارغا، مول نېمەت ۋە كەڭ رىزىق بېرىدىغانلىقنى ۋەدە قىلدى.

‹‹مۇنبەت يەرنىڭ گىياسى ئالالاھنىڭ ئىزنى بىلەن تولۇق ئۈنىدۇ (بۇ ۋەز - نەسىھەتكە قۇلاق سېلىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغان مۆمىننىڭ مىسالىدۇر)، ناچار يەرنىڭ گىياسى ئاز ئۆسىدۇ (بۇ ۋەز - نەسىھەتتىن پايدىلىنالمايدىغان كاپىرنىڭ مىسالىدۇر)››، (ئەئراف سۈرىسى 58 - ئايەت).

بۇ يەردىكى مۇنبەت يەر دېمەك، ھەرىكەتلىرىدە ئىخلاسمەنلىك بىلەن توغرا يۆنىلىش غەلىبە قازانغان ياخشى جەمئىيەت دېمەكتۇر.

ناچار يەر دېمەك، پارىخورلۇق، ئالدامچىلىق، كەززاپلىق ۋە تۈرلۈك ناشايان ئىشلار يامراپ كەتكەن بوزۇق جەمئىيەت دېمەكتۇر.

بۇ جەمئىيەت ھەرگىز تەرققى قىلالمايدۇ ۋە گۈللىنىش پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرالمايدۇ. بۇ جەمئىيەت گۇناھ - مەسىيەتكە چۆمۈپ كەتكەنلىكتىن، ئالالاھ بۇ جەمئىيەتكە پەقەت چەكلىك مىقداردا رىزىق بېرىدۇ.

‹‹پەيغەمبەرلەرنى ئىنكار قىلغانلىقتىن ھالاك قىلىنغان) شەھەرلەرنىڭ ئاھالىسى ئىمان ئېيتقان ۋە (كۇفرىدىن، گۇناھلاردىن) ساقلانغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارنى، ئاسمان - زېمىننىڭ پاراۋانلىرىغا مۇيەسسەر قىلاتتۇق. لېكىن ئۇلار (پەيغەمبەرلەرنى) ئىنكار قىلدى، شۇڭا ئۇلارنى ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ھالا قىلدۇق››. (ئەئراف سۈرىسى 96 - ئايەت).

ئىككىنچى: سەبەبىيەت قانۇنى دېمەك، ئىللەت قانۇنى دېمەكتۇر. ۋەھالەنكى بۇ ئىسلام ئېتىراپ قىلغان قانۇن بولۇپ، بۇ قانۇن ۋىجداننىڭ ئۇيغاقلىقى، ھەر زامان ئاللاھنىڭ كۆزىتىپ تۇرىشى بىلەن بولىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

ھەرىكىتىمىزنىڭ ھەققانى بولۇشى، ھەرىكەت ۋاقىتلىرىمىزنىڭ زايا بولۇپ كەتمەسلىك سەۋەبى، سەبەبىيەت قانۇنىدىن تاشقىرى بولۇپ، بۇ، گۈللىنىشنىڭ، غەلىبىگە ئېرىشىشنىڭ بىر شەرتىدۇر.

ئاللاھنىڭ ھەر زامان كۆزىتىپ تۇرىشى، ئىشلەپچىقىرىش ئەسلىھەلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان بىر خىل سەۋەبتۇر. ئاللاھنىڭ ھەر زامان كۆزىتىپ تۇرىشى، ئامانەت ۋە نەسىھەت سەۋەبلىرىدىن بىر سەۋەب بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىشلەپچىقىرىشتا كەم بولسا بولمايدىغان زۆرۈرىيەتلەردۇر.

ناھايىتى روشەنكى، بىز ئىسلامغا يۈزلىنىش ۋە گۈللىنىش ھەرىكەتلىرىدە قىلچە ھودۇقۇق قالمايمىز. ئىقتىسادىي گۈللىنىش، پەقەت ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ يېتىشىپ چىقىشى بىلەنلا ئىشقا ئاشىدۇ.

مەھسۇلاتلارنى سۈپەتلىك ئىشلەپچىقىرىشتا پۈتۈن كۈچنى چىقارمايدىغان، سەممىيەتسىز، ئىشەنچسىز، ھورۇن، ئالدامچى ۋە ساختىپەز كىشلەر بىلەن قانداقمۇ گۈللىنىش ۋە تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرگىلى بولسۇن؟

ئۇچقاندەك تەرەققى قىلدۇرىدىغان پەزىلەتنى يېتىلدۈرۈش، ھالبۇكى پەزىلەت روھتا بولىدۇ. بەدەندە بولسا روھنىڭ سىغىمچانلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھازىرلىق ھالىتىدە بولىدۇ.

مەغرۇرلانماسلىق، چۈنكى مەغرۇرلۇق، خىزمەتچىلەرنى، مەمۇرى خادىملارنى ۋە سودا ـ سېتىقچىلىقلارنى تەھدىت سالىدىغان خەۋپ ـ خەتەردۇر.

ئادىل ۋە مۆتىدىل بولۇش، چۈنكى ئادالەت، ھەممە ئىشنىڭ ئاساسى، مۆتىدىللىق، ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەسلىك ۋە ئالدىراقسانلىق قىلماسلىقنىڭ ئاساسىدۇ.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، گۈللىنىش ھەرىكىتى ئۈچۈن، ئىنسانىنى مۇمىياغا ئوخشاش يېتىشتۈرۈپ چىقىدىغان ئىسلامدەك بىر دىن ياكى بىرەر ئاساسنىڭ بارلىقىنى بىلمەيمىز.

1 ـ ئىسلام ئىنسانىنى گۈللىنىشكە ياردەم قىلىدىغان يېمىرىلمەس بىر ئېتىقاد بىلەن يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇكى، ئىنسان بۇ ئېتىقاد ئارقىلىق كۆزلەرنىڭ خىيانىتى ۋە دىللاردىكى يوشۇرۇن نەرسىلەرنى خالىس ئەمەل قىلغان ـ قىلمىغانلارنى، مول مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن پۈتۈن كۈچنى چىقارغان ـ چىقارمىغانلارنى، ئالدامچىلىق قىلغان ـ قىلمىغانلىقىنى، جۈملىدىن پۈتۈن ھەرىكەتلىرىنى بىلىپ تۇرىدىغان دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھېساب ئالىدىغان

ئاللاھقا بولغان ئىمانى قەلبىدە كۆچەتتەك كۆكلەپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى پۈلاتتەك يوغۇرۇلۇپ چىقىدۇ.

«سىلەردىن شۇنداق قىلغانلارنىڭ جازاسى پەقەت ھاياتى دۇنيادا خارلىققا قېلىش، قىيامەت كۈنى قاتتىق ئازابقا دۇچار بولۇشتۇر. ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن غاپىل ئەمەستۇر»، (بەقەرە سۈرىسى 85 - ئايەت).

ناھايىتى روشەنكى، ئىنسان گۈللىنىش ھەرىكىتىگە پۈتۈن كۈچىنى، خوجايىنلارنىڭ كۆڭلىنى خوش قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ رىزالىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ. ئاللاھ پەقەت خالىس ئەمەللەرنىلا قوبۇل قىلىدۇ.

ئاللاھ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان خالىس ئەمەللەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: ”شۈبھىسىزكى، ئاللاھ جان كۆيدۈرۈپ قىلغان ئەمەللىرىڭلارنى ئەڭ ياخشى كۆرىدۇ“ دېگەندەك جان كۆيدۈرۈپ قىلغان ئەمەللەردۇر.

ئىسلام ئىنسان قەلبىدە ”ئەمەل قىلىش ئىبادەتتۇر“ دېگەن ئېتىقادنى يېتىلدۈرىدۇ.

ئاللاھ يولىدىكى جىھادنى سەل چاغلاپ قالماڭ. جىھادتا ئاللاھ ئۈچۈن كەڭلىكى ئاسمان ۋە زېمىندەك كېلىدىغان جەننەتنى تەمە قىلىپ جانلار سېتىلىدۇ.

سەدىقىلەرنىمۇ سەل چاغلاپ قالماڭ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ” ئەگەر بىرەر مۇسۇلمان بىرەر كۆچەت تىكىپ قويسا ياكى زىرائەت قىلىپ قويسا، ئاندىن ئۇنىڭ مېۋىسىدىن ئۇچار قۇشلار ياكى ئىنسانلار يېسە، ئۇ مۇسۇلمان ئۈچۈن سەدىقە بولىدۇ“ دېگەن.

2 - ئىسلام ئىنساننى ئىبادەت بىلەن چېنىقتۇرۇپ، ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، مەنمەنچىلىك، ئالدامچىلىق قاتارلىق ئىچكى - تاشقى كېسەللەردىن خالىي قىلىپ ساغلام بىر ۋۇجۇد ۋە ئىگىلمەس، سۇنماس بىر روھقا ئىگە قىلىدۇ - دە، بۇنىڭ بىلەن ئىنسان پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىپ، ھەسەتخورلۇقنىڭ ئورنىغا ھەمكارلىششتەك باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىگە ھەسەت قىلىش ۋە تەمەخورلۇقنىڭ ئورنىغا قانائەتچانلىقتەك ئالىجاناب روھنى تاللايدۇ. «سىلەر بەھرىمەن بولىۋاتقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىنى ئاللاھ بەرگەن»، (نەھلى سۈرىسى 53 - ئايەت).

جەنابى ئاللاھنىڭ «نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇغىن، ناماز ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ»، (ئەنكەبۇت سۈرىسى 45 - ئايەت) دەپ ۋەھيى قىلغىنىدەك، ناماز ئىنساننى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ساغلاملىق بىلەن تەمىن ئېتىدىغان ۋاستە بولۇپ، نامازغا تورغان دەقىقىلەردە ھەرگىزمۇ ئىقتىسادىي زىيان تارتىپ قالماستىن، بەلكى ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ پايدىلىق ئامىلنى ھازىرلىغان بولىدۇ. چۈنكى نامازخان ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تۇرغان شۇ دەقىقىلەردە، ناماز ئىنساننىڭ ۋىجدانىنى ئويغىتىپ،

قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئاللاھنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتى بىخ سۈردۈرىدۇ - دە، بۇنىڭ بىلەن ئىنسان نامازنى كۈچىنىڭ يېتىشىچە تەئدىل ئەركان بىلەن ئوقۇشقا تىرىشىدۇ.

3 - ئىسلام ئىنساننى راستچىللىق، خۇشخۇي مۇئامىلە قاتارلىق گۈزەل ۋە ئېسىل ئەخلاقلار بىلەن يېتىشتۈرۈپ چىقىپ، ئۆزىگە ۋە ئۆزگىگە زىيانلىق بولغان توغرا ھەمكارلاشقۇچىلارنىڭ ئارىسىنى پارچىلايدىغان غەيۋەت - شىكايەت ۋە چېقىمچىلىقتىن يىراق قىلىدۇ.

ئامانەت بىلەن ئىخلاسمەنلىك بولسا، ئىسلام مۆمىنلەرنى يېتىشتۈرگەن ئەڭ گۈزەل ئەخلاق پرىنسىپىدۇر، خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”ئامانەتنى ساقلىيالمىغان ئادەمدە ئىمان مەۋجۇت ئەمەس“ دېگىنىدەك، ۋاستە ئىش بېجىرگۈچىنىڭ قولىدىكى بىر ئامانەت بولسا، مەھسۇلات ئامبارچىنىڭ قولىدىكى بىر ئامانەتتۇر.

بۇ گۈزەل ئەخلاق پرىنسىپلىرى ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى بىلەن چەمبەر چەس باغلانغان بولۇپ، ئۇنىڭسىز ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى مۇمكىن ئەمەس.

ھەممىگە مەلۇمكى، بۇ ئەخلاق پرىنسىپلىرىغا كۆڭۈل بۆلمىگەن ھەر قانداق بىر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئىگىلىكى ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان ھەم ئۇچرىماقتا. چۈنكى تەڭپۇڭلۇق يوقالغاچقا، مىزان - تارازىلار ئوغۇرلىنىپ، نامراتچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلىق كۈنسېرى ئاشقان ھەمدە باژخانا، تاموژنا قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەسئۇل خادىملىرى دۆلەتنىڭ ئىشلىرىغا قىلچە كۆڭۈل بۆلمىگەچكە دۆلەت ئىگىلىكى تەلتۆكۈس ۋەيران بولغان بۇ خىل ناچار ئىستىللار ئارقىلىق ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشىنى قانداقمۇ ئىشقا ئاشۇرغىلى بولسۇن؟

4 - ئىسلام ئىنساننىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىغا قېرىنداشلىرى ۋە دوست - بۇرادەرلىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشتەك ئېسىل ئىنسانىي پەزىلەت تامغۇسىنى باسىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىشچىلار بىلەن خوجايىنلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت پەقەت ئىشلەپچىقىرىش مۇئامىلىلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئىنسان پەرۋەرلىك مۇئامىلىسىگە ئايلىنىدۇ. شۇنىڭدەك، تىجارەتچىلەر بىلەن تىجارەتچىلەر، كارخانىچىلار بىلەن كارخانىچىلار، ئىشلەپچىقارغۇچىلار بىلەن ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇئامىلە پەقەت خىزمەت ياكى كەسىپ مۇئامىلىلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇ ئاممىۋى رامكا ئىچىدىكى ئەڭ ئالىي ئىنسانپەرۋەرلىك مۇئامىلىدۇر. بۇ مۇئامىلە ئىنسانلارنى دوستلۇق زەنجىرى بىلەن بىر - بىرىگە مەھكەم باغلاپ، قۇربىنىڭ يېتىشىچە بىرىدىن ھېچنېمىنى ئايىماسلىقتەك ئېسىل پەزىلەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

خۇددى يېتەكچىمىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”كىمكى بىرەر مۆمىننىڭ دىشۋارچىلىقىنى ھەل قىلىپ قويسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ قىيامەت كۈنىدىكى بىر دىشۋارچىلىقىنى ھەل قىلىپ قويىدۇ“ دەپ ئېيتقىنىدەك، ئىنسانلار يۇقىرىقى ئېسىل ئەخلاق پرىنسىپىنى يوقىتىپ قويغان ھامان بۇ ماددى دۇنيادا، كىشىلىك ھاياتنىڭ بەختەرلىكى ئۈچۈن ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە

قۇرۇلۇش مۇئەسسەسەلەرنى ئورنىتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ھالبۇكى، بۇلار ئىنسانلارنىڭ ئارزۇ ئارمانلىرىنى تولۇق كاپالەتكە ئىگە قىلىشتىن ئىنتايىن يىراق بولغاچقا، نەتىجىدە ئىغىر ئىجتىمائىي ۋە ئىقتىسادىي كىرىزىس ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ كىرىزىسلاردىن قۇتۇلۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى يەنىلا پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ قەتئىي ئېتىراپ قىلمىسا زادى بولمايدىغان ئىسلام دىنىدىكى ئەڭ ئېسىل ئەخلاق ۋە مۇئامىلە پرىنسىپىدۇر.

مەبلەغنى كۆپەيتىش

مەبلەغنى كۆپەيتىش، گۈللىنىشنىڭ بىردىنبىر شەرتى. چۈنكى ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى مالغا مۇھتاج.

مەبلەغ قانچە كۆپ بولسا، كىرىممۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ. ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن مەبلەغنى كۆپەيتىش كۆپىنچە ھاللاردا تۆۋەندىكىدەك ئۈچ خىل بولىدۇ.

بىرىنچى: دۆلەت گۈللىنىشكە تولۇق كاپالەتلىك قىلىدۇ. ئەگەردە دۆلەتنىڭ بۇنداق قىلىشقا قۇربى يەتمىسە تۆۋەندىكىدەك چارە قوللىنىدۇ.

1 ـ خەلققە باجنى كۆپەيتىپ، يېڭى باج قانۇنىنى يولغا قويۇش، لېكىن باجنى كۆپەيتىش باھانىڭ ئۆرلەپ كېتىشكە، خىزمەتچىلەرنىڭ دۆلەتتىن مائاشلىرىنى ئۆستۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەبلەغنى كۆپەيتىش ھەقىقى ئەمەس ۋەھىمىلىك بوپ قالىدى.

2 ـ دۆلەت مەركىزى بانكىدىن قەرز ئېلىش: يەنى مەركىزى بانكا كۆپلەپ پۇل بېسىپ، دۆلەتكە تاپشۇرىدۇ. بۇ پۇل پاخاللىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىنىڭ زامانىمىزدىكى ئىقتىسادىنى ۋەيران قىلغۇاتقان بىردىنبىر ئامال مانا بۇ.

3 ـ دۆلەتنىڭ باشقا دۆلەتلەردىكى ياكى خەلقئارا بانكىدىن قەرز ئېلىشى. بۇ پايدىلىق بولسىمۇ كۆپىنچە ئۇ جازانە بولۇپ، ئاللاھنىڭ دىنىدا ھالال ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە، قەرز بەرگۈچى دۆلەت ياكى بانكىنىڭ قەرز بېرىشتە، سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي غەرەز ئار ىلاشقان بولغاچقا خەلقنىڭ ئىغىر بەدەل تۆلىشىگە توغرا كېلىدۇ. يەنە كېلىپ بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ تۈپ مەنپەئىتىگە ئىنتايىن زىيانلىق.

ئىككىنچى: چەتئەل شىركەتلىرىنىڭ بىۋاستە مەبلەغ سېلىشى، بۇ ئامانلىق ۋە ئەخلاقى جەھەتلەردىن تولىمۇ خەتەرلىك، بۇ خىل ئەھۋال ئاستىدا دۆلەت مەبلىغىدىن تولۇق پايدىلىنالمايدۇ. چۈنكى چەتئەل شىركەتلىرى زور مەنپەئەتكە ئېرىششنى كۆزلىمىسە ھەرگىزمۇ چەتئەلدە مەبلەغ سالمايدۇ.

بۇنىڭدىن كۆرىۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن چەتئەل مەبلىغىدىن پايدىلىنىش زۆرۈر ۋە مەجبۇرى بولۇپ قالمىغان ئەھۋال ئاستىدا جائىز ئەمەس.

ئۈچىنچى: خەلقنى ئىقتىسادى گۈللىنىشكە سەپەرۋەر قىلىش، يەنى ئەگەر دۆلەتنىڭ ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشكە قۇربى يەتمىسە ياكى خەلقنى ئىقتىسادىي گۈللىنىشكە كەڭ سەپەرۋەر قىلالماقچى بولسا، ئىسلام ئىقتىسادى تۈزۈلمىسى دائىرىسى ئىچىدىلا پىلاننى ئىشقا ئاشۇرالايدۇ.

يەنى ئىسلام قانۇنىنىڭ پرىنسىپىغا ئاساسەن، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى ئاز چىقىم قىلىپ، مۆتىدىل خىراجەت قىلىدىغان بىر جەمئىيەتتۇر، چۈنكى ئىسلام بارلىق كىرىم - چىقىم ئىشلىرىدا مۆتىدىل بولۇشقا بۇيرۇيدۇ. «قولۇڭنى بويىنۇڭغا باغلىۋالمىغىن (يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپىمۇ كەتمىگىن (يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن»، (ئىسرا سۈرىسى 29 - ئايەت).

جانابى ئاللاھ بۇ ئايەتتە ئىسراپخورلۇقتىن ئاگاھلاندۇرغان.

ئىسراپخورلۇققا قىلىنغان چىقىم گەرچە ئاز بولسىمۇ ئۇ يەنىلا هارامدۇر.

«ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغان ئىدى». (ئىسرا سۈرىسى 28 - ئايەت).

شۇنداقلا ئاللاھ ھالال چىقىم قىلىشتا ئىسراپخورلۇق دەپ ئاتالغانلىقى ئۈچۈن چەكتىن ئېشىپ كېتىشنى قەتئى چەكلىگەن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىسراپ قىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا نورمال ھالەتتە ھالال (نەرسىلەرنى) ئىستېمال قىلىشنى چەكلىمىگەن.

«ئى ئادەم باللىرى! ھەر ناماز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرەتىڭلارنى سەترى قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ. ئېيتقىنكى، «ئاللاھ بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم هارام قىلدى؟» ئېيتقىنكى: «ئۇلار بۇ دۇنيادا مۆمىنلەر ئۈچۈن يارىتىلغان (گەرچە ئۇلارغا كۇففارلار شېرىك بولسىمۇ). ئاخىرەتتە بولار مۆمىنلەرگىلا خاستۇر»، (ئاللاھنىڭ بىر ۋە شېرىكى يوق ئىكەنلىكىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلى بايان قىلىمىز». (ئەئراف سۈرىسى 31 - 32 - ئايەتلەر).

ئىسراپخورلۇق، ئۆي سەرەمجانلىرى، زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرى، ئالىي ئىمارەتلەر ۋە كاتتا مەسجىد قاتارلىقلاردا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قىسقىسى، تەرەت ئالغان ئادەممۇ ھاجىتىدىن تاشقىرى سۇنى ئىسراپ قىلىۋەتسە ھېساب ئېلىنىدۇ.

مەيلى قاتتىق پېقىر بولسۇن ياكى كاتتا باي بولسۇن توكنى ھاجىتىدىن تاشقىرى بىر سائەت ياندۇرۇپ قويۇش، بالا - چاقىلار، خېنىم - قىزلارغا ئادەتتىن تاشقىرى چىقىم قىلىش

قەتئىي ھارامدۇر. مانا بۇ مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى بولۇپ، بۇ جەمئىيەتنىڭ پۈتكۈل ھەرىكىتى ئىبادەتتۇر.

ناۋادا بىز كىشىلەرنى ئىسلام دىنىغا چاقىرماقچى ۋە ئۇلارغا ئىسلام ئارقىلىق ھۆكۈم قىلماقچى بولساق، كىشىلەرنىڭ ئىسراپچىلىقتىن قول ئۈزۈشىگە يېتەكچىلىك قىلىشىمىز لازىم. شۇنداق بولغاندىلا كىشىلەرنىڭ قەدىر - قىممىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ.

ئۆسۈم بانكىلىرى، تەقۋادار مۇسۇلمانلارنىڭ مۇستەھكەم ئېتىقادىغا خىلاپ ھالدا، ئۇلارنىڭ مال - مۈلكىگە ئېرىشمەكچى بولغاچقا، ھازىرغىچە ھېچنەرسىگە ئېرىشەلمىدى.

شۇنىڭدەك، ھارام بولغان جازانىدىن ئىبارەت مۇئەييەن ئۆسۈم بەدىلىگە خەلقتىن قەرز ئالماقچى بولغان دۆلەتلەرمۇ مەقسىتىگە يېتەلمىدى.

ئىسلام بانكىلىرى مۇشتىرىلىرى سانىنىڭ چەكلىك بولۇشى، ئۆسۈم بانكىلىرىنىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمىغا قارىماي ئىنتايىن زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپ، مۇسۇلمانلارنى بارغانسىرى جەلب قىلماقتا. ئىقتىسادى ساغلام مۇسۇلمانلارمۇ بۇ بانكىلاردا ھارام قىلچە ئارىلاشتۇرۇلمىغانلىقتىن، پۈتۈن مال - مۈلكىنى بۇ بانكىلارغا ئامانەت قويماقتا.........

ئىشىنىمىزكى، ئىسلام بانكىلىرى كېتىۋاتقان يوللىرىدىن قىلچە ئېغىپ كەتمەي تېخىمۇ كۆپ مۇسۇلمانلارنى ئۆزىگە جەلب قىلغۇسى ۋە ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن داغدام يول ئاچقۇسى.

پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى

ئىقتىسادشۇناسلارنىڭ ھەممىسى بىردەك: ھازىر ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن چوقۇم پەن - تېخنىكىنىڭ تەرەققى قىلىشى شەرت دەپ يەكۈن چىقىرىشتى.

تەرەققى تاپقان دۆلەتلەر، تەرەققى قىلىۋاتقان ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىن گۈللىنىشىنى تورلۇك ئۇسۇللار ئارقىلىق بوغۇپ تاشلاپ، ئۇلارغا پەن - تېخنىكا ئارقىلىق شىددەتلىك ھوجۇم قىلماقتا.

دېمەك، ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىغا ئېرىشمەي تۇرۇپ گۈللىنىشتىن سۆز ئېچىش مۇمكىن بولمىغان ئىكەن، ئۇ ھالدا، مۇسۇلمانلارنىڭ چوقۇم ئۆزلىرىگە خاس پەن - تېخنىكىسى بولۇشى شەرت.

لېكىن بۇ پەن تېخنىكىنىڭ سىرىنى پەقەت پەۋقۇلئاددە ئەقىل - پاراسەتلىك ۋە تەجرىبىلىك مۇتەخەسسىسلارلا بىلەلەيدۇ. شۇڭا ئىسلام دۆلەتلىرى ئەنە شۇنداق مۇتەخەسسىسلارنىڭ يېتىشىپ چىقىشى ئۈچۈن پۈتكۈل مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشى لازىم.

تاۋارلارغا لايىق بازار

ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى دېمەك، مەھسۇلاتلارنىڭ موللىقى دېمەكتۇر. مەھسۇلاتلار ئىستېمالچىلارغا مۇھتاج، ئىستېمالچىلار دۆلەت ئىچىدە بولىدۇ، ئۇنداقتا ئىشلەپچىقىرىلغان تاۋار چوقۇم خەلقنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك.

تاۋار خەلقنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كەتكەن هامان، تاۋارلارغا لايىق تاشقى بازار تېپىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئورتاق ئىسلام بازىرى بەرپا قىلىش مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مۇقەددەس بۇرچىدۇر. «مۆمىن ئەرلەر، مۆمىن ئاياللار بىر - بىرى بىلەن دوستتۇر». (تەۋبە سۈرىسى 71 - ئايەت). «ياخشى ئىشقا، تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار». (مائىدە سۈرىسى 2 - ئايەت).

ئىسلام ئورتاق بازىرى ئىقتىسادىي گۈللىنىشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئامىللىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئىقتىسادىي گۈللىنىش پەقەت تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە شەرت ئاستىدىلا ئىشقا ئېشىشى مۇمكىن:

1 - مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىقىنى قوغداپ، مال - مۈلكىنى مۇسۇلمان دۆلەتلەردە ساقلاپ قېلىش، بولۇپمۇ بۇ دۆلەتلەردە سان - ساناقسىز بايلىقلار، سانائەت، سانائەت مەھسۇلاتلىرى ۋە باشقا تۈرلۈك بايلىق مەنبەلىرى تولۇپ ياتقان ئەھۋال ئاستىدا، مۇسۇلمان دۆلەتلىرىدىكى سودىگەر ۋە تىجارەتچىلەر - ئۆز دۆلىتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئۆزلىرىدە بولمىغان قىسمەن تاۋارلارنى غەيرى ئىسلام دۆلەتلىرىدىن ئىمپورت قىلىدۇ.

2 - كۆپلەپ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش، تاۋارلارغا بولغان ئېھتىياج ئاشقان چاغدا بازارنىڭ مەھسۇلاتلارغا بولغان تەلىپىمۇ شۇنچە ئاشىدۇ.

3 - بۇ مىللىي سانائەت ۋە مىللىي سانائەتنى تەرەققى تاپغۇزىدىغان يېڭى سانائەتنىڭ بەرپا قىلىنىشىغا ئاساس سالىدۇ.

4 - سۈپەتلىك تاۋارلار بىلەن بازارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش خىلمۇ خىل تاۋارلارنىڭ تېخىمۇ كۆپلەپ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كەشىپ قىلىشىغا ئاساس يارىتىدۇ.

5 - خىلمۇ خىل تاۋارلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ۋە كەشىپ قىلىنىشى تېخىمۇ كۆپ تەجرىبىلىك ئىشچىلار ۋە مەھسۇلاتلارنى تەلەپ قىلىدۇ.

6 - بىر قىسىم ئىسلام دۆلەتلىرى ئىشسىزلىقنى يوقىتىش ئۈچۈن جىددى ھەرىكەت قىلماقتا، چۈنكى ئىسلام ئورتاق بازىرى ئىشچىلارغا پۇرسەت يارىتىپ بېرىش بىلەن بىرگە

تېخمۇ كۆپ تاۋارلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى ئۈچۈن كۆپلىگەن قول سانائەتچىلىرىگە تولۇق كاپالەتلىك قىلىدۇ.

7 - بۇنىڭ بىلەن نامراتچىلىق، نادانلىق (ساۋاتسىزلىق) ۋە كېسەللىكتىن ئىبارەت تۆرلۈك ئىجتىمائىي قىينچىلىقلار ھەل قىلىنىدۇ.

8 - ئىسلام ئورتاق بازىرى، ئىسلام دۆلەتلىرى ئارىسىدىكى ئىقتىسادىي قورۇلمىنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئۆز ئېھتىياجىنى ئىسلام دۆلەتلىرى ئارىسىدىكى ئەڭ يۇكسەك سەۋىيەدە ئۆز بايلىقلىرى بىلەن تەمىن ئېتىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

9 - ئىسلام ئورتاق بازىرى مۇسۇلمانلار دوستلۇق ۋە قېرىنداشلىق زەنجىرى بىلەن بىر - بىرىگە چەمبەرچەس باغلاپ، ئىسلام مىللەتلىرى ۋە دۆلەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئورتاق غايە ۋە مەنپەئەتنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

پايدا مەنپەئەت ئورتاقلاشقان چاغدا بىر دۆلەتتە يۈز بەرگەن ئىقتىسادىي كىرىزىس، توغرىراقى سىياسىي كىرىزىسنىڭ باشقا دۆلەتلەرنىڭ تۆپ مەنپەئەتىگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ھەمكارلىق دائىرىسى ئىچىدە مۇقىملىقنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

10 - ئىسلام ئورتاق بازىرى ئىسلام دۆلەتلىرى ئارىسىدا تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاپ قالغانلىقتىن، ئىسلام دۆلەتلىرى ئالغا چوڭ سەكرەپ چىقىدۇ.

11 - ئىسلام ئورتاق بازىرىنىڭ قۇرۇلۇشى، مۇسۇلمانلارنىڭ روھى دۇنياسىغا ئورناپ كەتكەن، ”قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ“ دەيدىغان ئاجىزانە ۋە مەھكۇملارچە كۆز قاراش ۋە قۇللۇق ئىدىيىسىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، پارلاق ھەقىقەتنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ.

12 - تاۋار ئېكسپورت قىلغۇچى دۆلەتلەر دائىم باشقا دۆلەتلەرنى تۆرلۈك شەرتلەر بىلەن بوغۇپ، ئۇلارنىڭ تۆپ مەنپەئەتلىرىنى ئېغىر دەپسەندە قىلىپ، مۇستەملىكچىلىك كېشەنلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ پۇت - قوللىرىنى چۈشەپ قويىدۇ. بولۇپمۇ ئىسلام دۇنياسىنى.

ئىسلام ئورتاق بازىرى دەرھال ھەرىكەتكە كەلگەن چاغدا، مۇنۇپۇل قىلىنغان ئىسلام دۆلەتلىرىنى قۇتۇلدۇرالايدۇ.

13 - بۇنىڭ بىلەن چەتئەللىكلەرنىڭ ئىقتىسادى ئارقىلىق ئىسلام دۆلەتلىرىدە قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

14 - ئىسلام ئورتاق بازىرى غەيرى ئىسلام دۆلەتلىرىدىن تاۋار ئىمپورت قىلىشنى قەتئىي چەكلەيدۇ. غەيرى ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ تاۋار ئېكسپورت قىلىشى ۋە تىجارەت ئارقىلىق ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارغا ئوچۇقتىن ئوچۇق جەڭ ئېلان قىلىۋاتقانلىقىنى تونۇپ يەتكەن چېغىمىزدا، ئىسلام ئورتاق بازىرىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇسۇلمانلارغا قارشى تەڭلەنگەن مۇستەملىكە

دۆلەتلىرىدىكى قۇرال - ياراقلارنى ئۈزۈل كېسىل يوق قىلىۋېتەلەيدىغان ئاچقۇچلۇق ئامىل ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز.

بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، ئىسلام ئورتاق بازىرىنى قۇرۇپ چىقىش، ئىسلام دۆلەتلىرىنى گۈللەندۈرۈشتىكى ئامىللاردىن بىرسى، شۇنداقلا ئۇنى بىلىش ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر.

15 - ئىسلام ئورتاق بازىرىنى قۇرۇش ئارقىلىق، مۆمىنلەرنىڭ بىر - بىرىگە ساھىپ چىقىشى ۋە كۇففارلاردىن ئايرىلىپ چىقىشنىڭ ئاساسىنى ياراتقىلى بولىدۇ.

گۈللىنىشنىڭ ئاساسى پرىنسىپلىرى

گۈللىنىشنىڭ ئەۋزەل شەرت - شارائىتىنى، دېھقانچىلىق، سانائەت ياكى باشقا شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتى بىلەن ئۆلچەش ئانچە ئاقىلانىلىك ئەمەس. بىز پەقەت ئىسلامغا مۇراجەت قىلغاندىلا گۈللىنىش ھەققىدە قانائەتلىنەرلىك جاۋابقا ئېرىشەلەيمىز. ئالايلۇق: ئىسلامدا ئاچلارغا تاماق بېرىش، يالىڭاچلارنى كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىنلەشتەك ئەۋزەللىكلەر ۋە خۇسۇسىيەتلەر بار. «زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، بېرىلىدۇ». (تەۋبە سۈرىسى 60 - ئايەت).

بۇ ئايەتتە ئەڭ ئاۋۋال پېقىرلارنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

ئاللاھ رامىزان تۇتالماي ياكى قەسەم قىلىش، زىنار قىلىش، ئادەم ئۆلتۈرۈشتەك ئېغىر - يېنىك جىنايەتلەرنى ئۆتكۈزۈش بەدىلىگە كاپپارەت بەرگەنلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

«ھەقىقەتەن ياخشىلار كافۇر ئارىلاشتۇرۇلغان (مەي تولدۇرۇلغان) جاملاردىن ئىچىدۇ. (ئۇ كافۇر جەننەتتىكى بىر) بۇلاقتىن (ئېتىلىپ چىققان بولۇپ)، ئۇنىڭدىن ئاللاھنىڭ (ياخشى) بەندىلىرى ئىچىدۇ، ئۇ، بۇلاقنى ئۇلار (خالىغان جايلىرىغا) ئېقىتىپ بارالايدۇ. ئۇلار ئۆز ئۈستىگە قەسەم ئىچىپ ئالغان ئىشنى ئورۇنلايدۇ ۋە دەھشىتى كەڭ دائىرىلىك بولغان كۈندىن (يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقىدۇ. ئۆزى مۇھتاج تۇرۇقلۇق، مىسكىنگە، يېتىمگە ۋە ئەسىرگە تائام بېرىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) "سىلەرگە بىز ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن تائام بېرىمىز. سىلەردىن (بۇنىڭ بەدىلىگە) ھېچ قانداق مۇكاپات ۋە تەشەككۇر تەلەپ قىلمايمىز"». (ئىنسان سۈرىسى 5 - 9 - ئايەتلەر).

مۇھتاجلارغا ئۆزى بېرىش تۈگۈل باشقىلارنى سەپەرۋەر قىلمايدىغان ناكەسلەر ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «دىننى ئىنكار قىلغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ يېتىمنى دۈشكەلەيدىغان، مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىپ قىلمايدىغان ئادەمدۇر». (مائۇن سۈرىسى 1 - 3 - ئايەتلەر).

«ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، سىلەر - يېتىمنى ھۆرمەت قىلمايسىلەر؟ بىر - بىرىڭلارنى مىسكىنگە ئاش - نان بېرىشكە تەرغىپ قىلمايسىلەر». (فەجر سۈرىسى 17 - 18 - ئايەتلەر).

مۇھتاجلارنى كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىنلەش ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. چۈنكى ئىنزا بەدەننىڭ قالقىنىدۇر. «ئاتىلار، ئانىلار قائىدە بويىچە يېمەك - ئىچمەك ۋە كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشى كېرەك». (بەقەرە سۈرىسى 23 - ئايەتلەر).

«ئاللاھ سىلەرنى سەھۋەنلىك بىلەن قىلغان قەسەمىڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ. لېكىن سىلەرنى قەستەن قىلغان قەسەمىڭلار ئۈچۈن جاۋابكارلىققا تارتىدۇ (مۇنداق قەسەمىڭلارنى بۇزساڭلار) ئۇنىڭ كەففارىتى ئائىلەڭلارغا بېرىدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تاماق بىلەن ئون مىسكىننى بىر ۋاخ ئىزالاندۇرۇشتۇر، ياكى ئۇلارغا (يەنى ئون مىسكىنگە بەدىنىنى يېپىپ تۇرىدىغان) بىر قۇر كىيىم بېرىشتۇر، ياكى بىر قۇل ياكى بىر چۆرىنى ئازاد قىلىشتۇر»، (مائىدە سۈرىسى 89 - ئايەت).

«ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان ماللىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىنلەڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار». (نىسا سۈرىسى 5 - ئايەت).

يۇقىرىقىلاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، گۇللىنىشىمىز ئۈچۈن ئالدى بىلەن بىز مۇھتاجلارنىڭ ئېھتىياجىنى قامدىشىمىز شەرت. ئىسلام نۇقتىئىنەزىرىدىن قارىغاندا، مۇھتاجلارغا ئالدى بىلەن بەدەننىڭ قالقىنى بولغان يېمەك - ئىچمەكنى(ئوزۇقلۇق ماددىسىنى)بېرىپ بولغاندىن كېيىن كىيىم - كېچەك بىلەن تەمىنلەش شەرتتۇر. چۈنكى بۇلار باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيەتلەردۇر.